

Het Nederlandse **Rode Kruis**

Henry Dunant

Een herinnering aan Solferino

Jean Henry Dunant (1828-1910)

Copyright ICRC
Vertaald door het Nederlandse Rode Kruis, Den Haag.
Tweede druk, 2011

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Een herinnering aan Solferino

Henry Dunant 1828-1910

Woord vooraf

In 1859 vindt er bij het Italiaanse plaatsje Solferino een gruwelijke veldslag plaats. Het Oostenrijkse leger wordt er na een dag van zware gevechten verslagen door de strijdkrachten van Frankrijk en Sardinië, waarbij beide partijen een hoge prijs betalen: na afloop blijven zo'n veertigduizend slachtoffers achter op het slagveld. Al snel blijkt dat er absoluut niet voldoende medische hulp is om alle soldaten te verzorgen en het ontbreekt aan voldoende water en voedsel. Jean Henry Dunant, een Zwitserse bankier en filantroop, is toevallig ter plaatse. Hij besluit de gewonde strijders te verzorgen en roept hiertoe de hulp in van vrouwen uit de naburige dorpen en voorbijgangers – met deze mensen verschaft Dunant water, voedsel, kleding en basale medische verzorging aan de slachtoffers van beide partijen.

Als de bankier terug is in Genève, kan hij de gebeurtenissen maar niet uit zijn hoofd zetten. Hij schrijft een boek over zijn ervaringen, getiteld 'Een herinnering aan Solferino'. Hierin beschrijft hij niet alleen de veldslag, maar ook de gevolgen en de nasleep hiervan en zijn eigen rol in het geheel.

Dunant doet in zijn boek een aantal voorstellen waarmee hij wil voorkomen dat een herhaling plaatsvindt van het gruwelijke lijden van de oorlogsslachtoffers bij Solferino. Zo zouden in elk land vrijwillige hulpverenigingen moeten worden opgericht die zijn uitgerust en opgeleid om gewonden op het slagveld te verzorgen. Daarnaast zouden gewonden op het slagveld, net als het medisch personeel en hun uitrusting, voortaan als neutraal moeten worden beschouwd en zouden ze de bescherming moeten genieten van een speciaal embleem. Tot slot wil Dunant dat staten een verdrag sluiten, waarin ze deze voorstellen formeel vastleggen – een waarborg voor de bescherming van gewonden en van het medisch personeel dat hen verzorgt.

Hoewel er al langer regels over oorlogsvoering bestaan, kunnen Dunants voorstellen in die tijd met recht worden gekarakteriseerd als vooruitstrevend: ze vormen de eerste stap op weg naar concrete afspraken en humanitaire verdragen. Bovendien leggen ze de basis voor de totstandkoming van de Internationale Rode Kruis en Rode Halve Maan Beweging.

In 1863, een jaar na de publicatie van 'Een herinnering aan Solferino', komen vertegenwoordigers van zestien Europese staten op uitnodiging van een vijftal organisatoren bijeen voor een vergadering in Genève. De vertegenwoordigers doen daar de aanbeveling om in alle landen verenigingen van vrijwillige hulpverleners op te zetten en zij verzoeken de regeringen om deze nationale verenigingen te steunen en te beschermen. Daarnaast uiten ze de wens dat alle overheden tijdens een oorlog ziekenhuizen, medisch personeel en gewonden neutraal zullen verklaren. Tot slot verzoeken zij staten om een embleem te kiezen, waarmee deze neutrale objecten en personen kunnen worden gemarkeerd en beschermd. Deze conferentie wordt algemeen beschouwd als de geboortedag van het Internationale Rode Kruis. De gemaakte afspraken worden in 1864 tijdens een Diplomatieke Conferentie vastgelegd in het eerste 'Verdrag van Genève voor de verbetering van het lot van gewonden soldaten in het veld'. Het uitgangspunt is dat gewonde en zieke soldaten zonder onderscheid moeten worden verzorgd door een neutrale organisatie – de basis van het hedendaagse humanitair oorlogsrecht. Als beschermend en herkenkend embleem wordt een rood kruis op een witte achtergrond vastgesteld.

Het humanitair oorlogsrecht is sindsdien voortdurend aangepast aan de veranderende omstandigheden, waarbij er regelmatig aanvullingen op de bestaande regels kwamen. In 1949 worden, met de verschrikkingen van de twee Wereldoorlogen nog vers in het achterhoofd, de tot dan toe ontwikkelde regels grondig herzien en in vier verdragen vervat. Naast regels voor bescherming van gewonden en zieken die buiten gevecht zijn gesteld en krijgsgevangenen, wordt in de vierde Geneefse Conventie ook de bescherming van burgers in oorlogstijd vastgelegd. In 1977 worden er twee Aanvullende Protocolen bij de Geneefse Conventies aangenomen. Het eerste Protocol betreft een gedetailleerde uitbreiding van de regels tijdens internationale conflicten, het tweede bevat regels die gelden

bij interne gewapende conflicten. In 2005 komt hier een derde Aanvullend Protocol bij over de te gebruiken emblemen en wordt een nieuw embleem, het Rode Kristal, geïntroduceerd.

In de jaren na 1863 worden in veel landen nationale Rode Kruis-verenigingen opgericht. Het Rode Kruis van België is in 1864 de eerste nationale vereniging ter wereld, het Nederlandse Rode Kruis wordt in 1867 opgericht. Het gaat snel – in 1910 zijn er al nationale verenigingen in meer dan veertig landen.

Het werkterrein wordt langzaam uitgebreid: van louter medische hulpverlening aan gewonde en zieke soldaten worden na verloop van tijd ook de zorg voor andere oorlogsslachtoffers opgenomen in de doelstellingen. Na de Eerste Wereldoorlog ontstaat het idee om het werk van het Rode Kruis ook in vreedstijd voort te zetten, waarbij men zich richt op het geven van steun aan de hulpbehoevenden in de samenleving. In 1919 komen de nationale verenigingen samen in de Internationale Federatie van Rode Kruis en Rode Halve Maan verenigingen, met als doel de ontwikkeling van de nationale verenigingen te bemoedigen en hun activiteiten te promoten en te coördineren.

In 1863 wordt het 'International Standing Commission for Aid to Wounded Soldiers' opgericht. Deze commissie stelt zichzelf tot doel om het opzetten van nationale verenigingen te stimuleren in landen waar zo'n vereniging nog niet bestaat en om het werk van deze nationale verenigingen te faciliteren. Daarnaast zal deze commissie, die zijn naam later verandert in het International Committee of the Red Cross (ICRC), in tijden van oorlog optreden als neutrale intermediair, om zo de bescherming van slachtoffers te verzekeren en om, waar nodig, assistentie te verlenen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vormt de zorg voor krijgsgevangenen de hoofdtaak van het ICRC, in de Tweede Wereldoorlog komt daar de zorg voor de burgerbevolking bij. Een andere belangrijke taak die het ICRC op zich neemt, is het ontwikkelen en verspreiden van de regels van humanitair oorlogsrecht.

Kort gezegd, vanaf de publicatie van Dunants 'Een herinnering aan Solferino' hebben zich twee parallele en complementaire ontwikkelingen voorgedaan: enerzijds de groei en uitbreiding van de internationale beweging van het Rode Kruis en de Rode Halve Maan als humanitaire organisatie, en anderzijds de ontwikkeling van internationaal erkende regels die gelden ten tijde van een gewapend conflict.

Al deze ontwikkelingen in ogenschouw nemend, dringt zich de vraag op: is Dunants verhaal nog steeds relevant, waarom is deze vertaling gemaakt? Het antwoord is simpel. Omdat, ondanks al die ontwikkelingen, gewapende conflicten nog steeds plaatsvinden en de regels van humanitair oorlogsrecht nog altijd hard nodig zijn. Vrijwel dagelijks worden ergens in de wereld burgers slachtoffer van oorlogsgeweld en lopen krijgsgevangenen het risico op een slechte behandeling.

Niet alleen tijdens de slag bij Solferino in 1859, maar ook in hedendaagse gewapende conflicten is er sprake van moeilijke omstandigheden, waarin menslievendheid vaak een ondergeschikte rol lijkt te spelen. En de regels van het humanitair oorlogsrecht worden nogal eens met voeten getreden.

Kortom: de Internationale Beweging van het Rode Kruis en de Rode Halve Maan staat nog steeds voor een grote opgave en de moeilijke taak, om temidden van oorlogsgeweld haar humanitaire taak te vervullen. Ook in de complexiteit van hedendaagse conflicten is het van het grootste belang dat de Beweging haar humanitaire taak vervult op basis van onpartijdigheid en neutraliteit, opdat allen de bescherming krijgen die ze nodig hebben. Dunant zag en onderkende deze noodzaak in 1859 – en wij moeten dit nog steeds onderkennen. Uit deze continuïteit volgt het belang van Dunants beschouwingen en ideeën: deze zijn universeel, niet gebonden aan plaats of tijd. En daarom moet Dunants verhaal verteld blijven worden.

Dr. C. Breederveld, directeur
Nederlandse Rode Kruis

Een herinnering aan Solferino

De bloedige zege bij Magenta had de poorten van Milaan geopend voor het Franse leger en voerde het enthousiasme van de Italianen naar een hoogtepunt. Pavia, Lodi en Cremona hadden hun bevrijders zien naderen en verwelkomden hen met open armen. De Oostenrijkers hadden zich teruggetrokken van hun linies langs de Adda, de Oglio en de Chiese, en hadden zich nu, vastbesloten een glorieuze overwinning te boeken ter vergelding voor hun eerdere verliezen, met een aanzienlijke strijdmacht verzameld op de oevers van de Mincio, onder vastberaden aanvoering van de dappere jonge Oostenrijkse keizer zelf.

Op zeventien juni arriveerde koning Victor-Emmanuel te Brescia, waar hij de warmste ovaties ontving van een volk dat tien lange jaren onderdrukt was geweest en dat in de zoon van Charles-Albert haar redder en held zag. De volgende dag maakte Napoleon een triomfrijke entree in dezelfde stad, onder algeheel enthousiasme. Iedereen was verheugd zijn dankbaarheid te kunnen tonen aan de heerser die hun te hulp was geschoten bij het terugwinnen van hun vrijheid en onafhankelijkheid.

Op 21 juni verlieten de keizer van de Fransen en de koning van Sardinië Brescia, een dag na hun legers. Op de tweeëntwintigste werden Lonato, Castenedolo en Montechiaro bezet; en op de avond van de drieëntwintigste had de keizer, als opperbevelhebber, het leger van koning Victor-Emmanuel, dat gelegerd was bij Desenzano en de linkervleugel van het geallieerde leger vormde, expliciete orders gegeven Pozzolengo aan te vallen op de ochtend van de vierentwintigste. Maarschalk Baraguey d'Hilliers zou naar Solferino oprukken; maarschalk de hertog van Magenta naar Cavriana; generaal Niel zou naar Guidizzolo gaan, en maarschalk Canrobert naar Medola, terwijl de Keizerlijke Garde het bevel kreeg naar Castiglione op te rukken. Deze samengevoegde legers vormden samen een strijdmacht van honderdvijftigduizend man, en vierhonderd stuks artillerie.

De keizer van Oostenrijk had in Lombardije de beschikking over negen legerkorpsen, die samen ongeveer tweehondervijftigduizend manschappen omvatten, terwijl zijn invasieleger was uitgebreid met de garnizoenen van Verona en Mantua. Op advies van de veldmaarschalk baron Hess, hadden de keizerlijke troepen zich, na vertrek uit Milaan en Brescia, voortdurend teruggetrokken, met als doel uiteindelijk tussen de Adige en de Mincio alle troepen die Oostenrijk op dat moment in Italië had, te concentreren. Maar de kracht van het leger dat zou worden ingezet, bedroeg slechts zeven korpsen, samen goed voor honderdzeventigduizend manschappen, ondersteund door ongeveer vijfhonderd stuks artillerie.

Het keizerlijke hoofdkwartier was verplaatst van Verona naar Villafranca, en vervolgens naar Valeggio, en de troepen kregen orders om de Mincio terug over te steken bij Peschiera, Salionze, Valeggio, Ferri, Goito en Mantua. Het overgrote deel van het leger sloeg zijn kamp op tussen Pozzolengo en Guidizzolo, om het Frans-Sardinische leger aan te kunnen vallen tussen de Mincio en de Chiese, naar de suggestie van verschillende van de meest ervaren veldmaarschalken.

De Oostenrijkse troepen onder de keizer vormden twee legers: het eerste stond onder leiding van veldmaarschalk graaf Wimpffen, die eveneens het bevel voerde over de korpsen onder prins Edmond van Schwarzenberg, graaf Schaffgotsche, en baron Veigl, evenals de cavaleriedivisie van graaf Zedtwitz. Dit was de linkervleugel van het leger, die een positie had ingenomen in de omgeving van Volta, Guidizzolo, Medola en Castel-Goffredo. Het tweede leger werd aangevoerd door generaal graaf Schlick, die het bevel voerde over de veldmaarschalken graaf Clams-Gallas, graaf Stadion, baron von Zobel, en Ritter von Benedek, naast de cavaleriedivisie van graaf Mendsdorff. Dit was de rechtervleugel, die Cavriana, Solferino, Pozzolengo, en San Martino in zijn greep hield.

Zo hadden de Oostenrijkers op de ochtend van de vierentwintigste alle gunstige posities tussen Pozzolengo, Solferino, Cavriana en Guidizzolo in handen. Ze hadden hun formidabele artillerie-uitrusting geïnstalleerd langs een lange reeks lage heuvels, om zo het middelpunt te vormen van een immense aanvalslinie, zodat de rechter- en linkervleugel zich, indien nodig, terug zouden kunnen trekken onder de dekking van deze versterkte hoge vestingen, die zij als ondoordringbaar beschouwden.

Hoewel ze tegen elkaar ten strijde trokken, verwachtten de twee vijandige partijen elkaar niet zo snel te treffen en het gevecht te moeten aangaan als gebeurde. De Oostenrijkers hoopten dat slechts een deel van het geallieerde leger de Chiese was overgestoken; ze konden niet weten wat de plannen van keizer Napoleon waren, en hun informatie was niet juist.

Noch hadden de geallieerden er enig idee van dat zij al zo snel oog in oog zouden komen te staan met het leger van de keizer van Oostenrijk. Hun patrouilles, hun observaties, de rapporten van verkenners en de ballonvaarten gemaakt op de drieëntwintigste, hadden op geen enkele wijze gewezen op een tegenoffensief of een aanval.

Dus, hoewel beide kanten voorbereid waren op een grote slag binnen korte tijd, was het treffen tussen de Oostenrijkers en het Frans-Sardinische leger op vrijdag 24 juni in feite onverwacht, aangezien beide tegenstanders elkaars bewegingen verkeerd hadden ingeschat.

Iedereen heeft op de een of andere manier gehoord, of misschien gelezen, over de slag van Solferino. De herinnering eraan is zo levendig dat hij door niemand is vergeten, vooral omdat de gevolgen van die dag nog steeds voelbaar zijn in zoveel Europese landen.

Ik was slechts een toerist die geen enkel deel had in dit grote conflict; maar het was mijn zeldzame voorrecht om, als gevolg van een ongewone reeks omstandigheden, getuige te zijn van de indrukwekkende gebeurtenissen waarvan ik besloten heb verslag te doen. Op deze bladzijden geef ik slechts mijn persoonlijke indrukken; mijn lezers hoeven hier dus geen specifieke details te verwachten, noch informatie over strategische kwesties; deze zaken hebben hun plaats in andere geschriften.

Op die gedenkwaardige vierentwintigste juni stonden meer dan 300.000 manschappen tegenover elkaar; de gevechtslinie was 25 kilometer lang, en de gevechten duurden meer dan vijftien uur voort.

Het Oostenrijkse leger moest, na de vermoeienissen van een moeilijke mars op de drieëntwintigste die een hele nacht geduurd had, bij het aanbreken van de vierentwintigste de hevige aanval van het geallieerde leger weerstaan. Later leden ze onder de intense hitte van een verstikkende atmosfeer, evenals honger en dorst, aangezien ze, met uitzondering van een dubbel rantsoen brandy, die hele vrijdag praktisch geen enkel rantsoen ontvingen. En wat het Franse leger betrof, dit was voor zonsopgang aan zijn mars begonnen en had niets anders gehad dan de koffie 's morgens. De gevechtstroepen, en met name diegenen die zo onfortuinlijk waren gewond te raken, verkeerden dan ook tegen het einde van deze vreselijke veldslag in een staat van extreme uitputting!

Rond drie uur 's nachts trokken het Eerste en Tweede Korps, onder leiding van maarschalken Baraguey d'Hilliers en de Mac-Mahon, op om Solferino en Cavriana aan te vallen, maar de voorste gelederen van hun colonnes waren nauwelijks Castiglione gepasseerd toen ze de Oostenrijkse voorposten op hun weg vonden, klaar om hun opmars te stuiten.

In beide legers wordt alarm geslagen; aan alle kanten klinkt het aanvalssignaal uit de bugels, en het geroffel van de trommen. Keizer Napoleon, die de nacht in Montechiaro had

doorgebracht, vertrekt haastig naar Castiglione.

Tegen zes uur is het schieten in alle ernst losgebarsten. De Oostenrijkers stoten, in perfecte formatie, naar voren via de gebaande paden, met hun geel met zwarte strijdvlaggen, gesierd met de Duitse keizerlijke adelaar, die boven de compacte massa witjassen uitwapperen.

Tussen alle troepen die deelnemen aan de strijd, biedt de Franse Garde een werkelijk indrukwekkende aanblik. De dag is verblindend helder, en het schitterende Italiaanse zonlicht glinstert op de glanzende wapenrusting van dragonders en guides, lansiers en kurassiers.

Bij het vroege begin van alle schermutselingen had keizer Frans-Jozef zijn hoofdkwartier verlaten en zich met zijn staf in de richting van Volta teruggetrokken. Hij werd vergezeld door de aartshertogen van het Huis Lotharingen, onder wie de groothertog van Toscane en de hertog van Modena konden worden onderscheiden.

Het eerste treffen vond plaats in een moeilijk doordringbare omgeving, onder omstandigheden die de geallieerden geheel en al vreemd waren. Het Franse leger zag zich gedwongen zich een weg te banen door rijen na rijen moerbeibomen, afgewisseld met wijngaarden, die lastige hindernissen vormden. De grond was op vele plaatsen doorsneden met brede, drooggevalen greppels, en lange muren van één tot anderhalve meter hoog, breed aan de onderkant en smal toelopend naar boven. De paarden moesten over deze muren heen zien te komen, en de droge greppels oversteken.

De Oostenrijkers bestookten de Fransen vanuit hun voordeelposities in de heuvels met artillerievuur en overlaadden ze met een constante regen van granaten, granaatscherven en kartets. Vuil en stof, opgeworpen door deze enorme wolk projectielen die op de grond neersloegen, vermengde zich met de dikke rookpluimen van rokende geweren en granaten. Oog in oog met het razende geweld van deze batterijen, die grommend de dood over hen uitspuwden, stormden de Fransen naar voren als een stormwind vanuit tegengestelde richting, opstijgend vanaf de vlakte, om de posities aan te vallen die zij koste wat het kost wilden veroveren.

Onder de verzengende middaghitte worden de gevechten die aan alle kanten woeden woester en woester. Dichte colonnes van manschappen storten zich op elkaar met de onstuitbaarheid van een verwoestende stroom die alles op zijn pad meesleurt; Franse regimenten storten zich, in tirailleurslinie, op de Oostenrijkse massa's, die voortdurend versterking krijgen, steeds massiever en dreigender worden, en aanvallen weerstaan met de kracht van ijzeren muren. Hele divisies wierpen hun bepakking af om de vijand vrijer te lijf te kunnen gaan met bajonetten op hun geweren. Wanneer het ene bataljon wordt afgeweerd, wordt dit onmiddellijk vervangen door een ander. Elke heuvel, elke hoogte, elke rotshelling vormt het decor voor gevechten op leven en dood; lichamen liggen opeengestapeld op de heuvels en in de dalen.

Het is een man-tegen-man-gevecht in al zijn gruwelijkheid en afschrikwekkendheid; Oostenrijkers en geallieerden die elkaar onder de voet lopen, elkaar afmaken op stapels bloedende lijken, hun vijanden vellen met hun geweerkolven, schedels inslaan, buiken openrijten met sabel en bajonet. Er wordt geen meter weggegeven; het is een ware slachting; een strijd tussen wilde beesten, opgezweept door bloed en razernij. Zelfs de gewonden vechten tot hun laatste ademtocht. Wanneer ze geen wapens over hebben, grijpen ze hun vijanden bij de keel en verscheuren ze met hun tanden.

Even verderop heerst hetzelfde beeld, slechts nog gruwelijker gemaakt door de nadering van een eskader van de cavalerie, dat voortgaloppeert, doden en levenden onder de paardenhoeven vertrappend. Eén onfortuinlijke gewonde verliest zijn kaak; bij een andere

wordt het hoofd verpletterd; van een derde, die nog gered had kunnen worden, wordt de borstkas ingetrapt. Verwensingen en kreten van woede, gekreun van pijn en wanhoop, vermengen zich met het gehinnik van de paarden.

Daar komt de artillerie, achter de cavalerie aan, in volle galop. De kanonnen verpletteren de doden en gewonden die her en der over de grond verspreid liggen. Hersenen spatten uiteen onder de wielen, ledematen worden gebroken en uit elkaar gescheurd, lichamen onherkenbaar verminkt – de grond staat letterlijk vol plassen bloed, en de vlakke ligt bezaaid met menselijke resten.

De Franse troepen beklommen de heuvels, en worstelden zich met vurige bezieling omhoog langs steile en rotsachtige hellingen, onder vuur van de Oostenrijkers, terwijl granaten en kartets op hen neerregenden. Een aantal detachementen van zorgvuldig gekozen mannen, uitgeput van hun inspanningen en badend in het zweet, slaagden er ternauwernood in de top van een heuvel te bereiken – dan weer vielen ze opnieuw als een vloedgolf over de Oostenrijkers heen, op hen inbeukend, hen verdrijvend van hun positie, hen uit elkaar drijvend en helemaal tot op de bodem van ravijnen en greppels achtervolgend.

De posities van de Oostenrijkers waren uitstekend, zoals ze zich hadden verschanst in de huizen en kerken van Medola, Solferino en Cavriana. Maar niets kon het bloedbad stoppen, tegenhouden of verminderen. Er vonden massale slachtingen plaats, en gevechten van man tot man; elke centimeter werd bevochten met de bajonet; elke positie werd voet voor voet verdedigd. Dorpen werden veroverd, huis na huis en boerderij na boerderij; elk gebouw werd vervolgens belegerd. Elke deur, elk raam en elke binnenplaats werd een strijdtoneel voor gruwelijke slachtingen.

Afschuwelijke wanorde ontstond in de Oostenrijkse linies door kartets van de Fransen, waarmee een buitengewoon bereik werd bestreken. De heuvels werden erdoor bezaaid met doden, en er vielen gewonden tot aan de reservetroepen van het Duitse leger op grote afstand. Maar als de Oostenrijkers al terrein prijsgaven, dan gebeurde dit slechts stap voor stap, en de aanval werd snel hervat; ze hergroepeerden zich steeds opnieuw, alleen om opnieuw uit elkaar te worden gedreven.

Op de vlakke wierp de wind vanaf de wegen grote stofwolken de lucht in, waardoor dichte wolken de hemel verduisterden en de vechtende troepen het zicht ontnamen.

Nu en dan leek het vechten ergens enige tijd te stoppen, alleen om even later weer met nog grotere kracht te worden hervat. De gaten die door de vastberaden, moordlustige Franse aanval in de Oostenrijkse linies werden geslagen, werden direct weer opgevuld met nieuwe reserves. Eerst aan de ene kant, en vervolgens van de andere kant, klonken trommen en bugels ten teken van de aanval.

De garde gedroeg zich met edele moed, slechts naar de kroon gestoken door de moed en dapperheid van de lichte infanterie en linietroepen. De Zoeaven sprongen naar voren met bajonetten op hun geweren, vielen aan als wilde beesten, met woeste kreten. De Franse cavalerie trok op tegen de Oostenrijkse cavalerie; Ulanen en Huzaren hakten op elkaar in en verscheurden elkaar; zelfs de paarden, opgewonden door het vuur van de strijd, speelden een rol in het strijdgewoel, door de paarden van de vijand aan te vallen en deze woest te bijten, terwijl hun berijders naar elkaar uithaalden en op elkaar in staken.

De strijd was zo vurig dat op sommige plaatsen, wanneer de munitie op was en de musketten kapot, de mannen doorvochten met stenen en vuisten. De Kroaten doodden iedere man op hun pad; ze gaven de geallieerde gewonden de genadeklap met de kolf van hun musketten; ook de Algerijnse scherpschutters hadden, ondanks alle pogingen van hun leiders om hun wreedheid te beteugelen, geen enkele consideratie met gewonde

Oostenrijkse officieren en manschappen, en vielen de vijandelijke gelederen met beestachtige brullen en angstaanjagende schreeuwen aan.

De belangrijkste posities werden ingenomen, verloren, en opnieuw veroverd, alleen om even later weer verloren te gaan en opnieuw te worden ingenomen.

Overall vielen de mannen met duizenden, met gapende wonden in ledematen of buik, doorzeefd met kogels, fataal verwond door schoten en allerlei soorten munitie.

De toeschouwer zou, staande op de heuvels rond Castiglione, ook al zou hij niet precies het verloop van de strijd kunnen beoordelen, toch op zijn minst begrijpen dat de Oostenrijkers probeerden door het centrum van de geallieerde troepen heen te breken, om de aanval op Solferino te vertragen en tegen te houden. De prachtige ligging van het stadje maakte het onvermijdelijk tot de centrale spil van de strijd. De toeschouwer zou kunnen raden naar de pogingen van de keizer van de Fransen om contact te leggen tussen de verschillende korpsen van zijn leger, zodat ze elkaar hulp en ondersteuning zouden kunnen bieden.

Keizer Napoleon, die de situatie snel en nauwkeurig inschatte, realiseerde zich dat de Oostenrijkse troepen een sterk en eensgezind leiderschap misten. Hij gaf het legerkorps van Baraguey d'Hilliers en Mac-Mahon, en vervolgens zijn eigen garde, onder leiding van de dappere maarschalk Regnaud de Saint-Jean d'Angely, opdracht tegelijkertijd de verschansingen bij Solferino en San Cassiano aan te vallen. Zijn doel was het doorbreken van het centrum van de vijandelijke linie, dat bestond uit de legerkorpsen van Stadion, Clam-Gallas en Zobel, die afzonderlijk van elkaar, na elkaar deze belangrijke posities kwamen verdedigen.

Bij San Martino hield de dappere en onverschrokken veldmaarschalk Benedek, met slechts een deel van het tweede Oostenrijkse leger, de hele dag stand tegen de Sardijnse troepen. Hij leek extra bezieling te ontleen aan de aanwezigheid van zijn koning, en vocht heroïsch onder zijn bevel.

De rechtervleugel van het geallieerde leger, die werd gevormd door de korpsen aangevoerd door generaal Niel en maarschalk Canrobert, weerstond met onverzettelijke energie het eerste Duitse leger, onder graaf Wimpffen. De korpsen van Schwarzenberg, Schaffgotsche, en de Veigl slaagden er niet in samen te werken.

Maarschalk Canrobert zette zijn beschikbare troepen niet 's morgens aan tot actie, maar hield ze paraat. Dit was een geheel en al redelijk besluit, en volledig in overeenstemming met Napoleons orders. Niettemin speelde het grootste deel van zijn leger, met name de divisies van Renault en Trochu, en de cavalerie van generaal Partouneaux, uiteindelijk een actieve rol in de strijd. Hoewel maarschalk Canrobert zich in eerste instantie inhield omdat hij een aanval van het leger van Prins Edward van Liechtenstein (een strijdmacht die tot geen van de twee Oostenrijkse legers behoorde, die diezelfde morgen Mantua had verlaten en een grote bron van zorg was voor Napoleon) verwachtte, was het korps van Liechtenstein op zijn beurt volledig verlamd van angst door de nadering van het leger van prins Napoleon, van wie een divisie (Autemarres Divisie) onderweg was vanaf Piacenza.

Generaal Forey en generaal de Ladmirault, met hun dappere troepen, kregen de eerste grote klappen van de strijd op die beroemde dag te verduren. Na onbeschrijflijke gevechten slaagden ze erin de hoogten en heuvels op weg naar de schilderachtige Cipressenberg te veroveren, een plek, die net als de Toren en de Begraafplaats van Solferino, onsterfelijk is gemaakt door de afschuwelijke slachting die er heeft plaatsgevonden. De Cipressenberg werd uiteindelijk met een bestorming veroverd, en op de top bond kolonel d'Auvergne een zakdoek aan de punt van zijn zwaard als teken van de overwinning.

Maar dit succes werd duur betaald met de zware verliezen die de geallieerden hadden geleden. Generaal Ladmiraal had een gebroken schouder als gevolg van een kogel, en nam nauwelijks de tijd om zich te laten verbinden in een veldhospitaal dat was opgezet in de kapel van een klein dorp. Ondanks zijn ernstige verwonding keerde de dappere man te voet terug naar het strijdgewoel en moedigde hij zijn bataljons aan tot de tweede kogel zijn linker been trof.

Generaal Forey, altijd kalm en onverstoort temidden van moeilijkheden, raakte gewond aan zijn heup, een kogel drong door de witte kap van zijn legermantel, en zijn adjudanten aan zijn zijden werden getroffen. Van één van hen, kapitein Kervenoël, die pas slechts vijfentwintig jaar oud was, werd het hoofd weggeblazen door een ontploffende granaat.

Aan de voet van de Cipressenberg stortte generaal Dieu dodelijk gewond van zijn paard, terwijl hij zijn verkenners naar voren gebaarde. Generaal Douay raakte gewond, en niet ver van hem vandaan werd zijn broer, kolonel Douay, gedood. Brigadier-generaal Auger liep een versplinterde linkerarm op door een kogel, en verdiende op het slagveld de rang van divisiegeneraal, die hem zijn leven zou kosten.

De Franse officieren, die voorop marcheerden, zwaaiend met hun zwaarden en de soldaten achter hen aanmoedigend hun voorbeeld te volgen, werden keer op keer getroffen aan het hoofd van hun bataljon, aangezien hun decoraties en epauletten hen gemakkelijke doelwitten maakten voor de Tirolse lichte infanterie.

Wat een tragische, dramatische taferelen in elke vorm, welk een droevige catastrofes speelden zich af! In het Eerste Afrikaanse Lichte Infanterie Regiment wist, naast luitenant-kolonel Laurans des Ondes die plotseling dodelijk gewond ter aarde stortte, tweede luitenant de Salignac Fenelon, slechts tweeëntwintig jaar oud, een Oostenrijks carré te doorbreken, en betaalde vervolgens met zijn leven voor deze briljante heldendaad. Kolonel de Maleville bevond zich, bij het gehucht Casa Nova, in de minderheid, met geen enkele overgebleven munitie voor zijn bataljon. Hij greep de regimentsvlag en rende vooruit in de richting van het afschrikwekkende vuur van de vijand, en schreeuwde: "Een ieder die deze vlag liefheeft, volg mij!" Zijn soldaten, verzwakt door honger en uitputting, volgden hem in de aanval met hun bajonetten in de aanslag. Een kogel brak het been van de Maleville, maar ondanks zijn wrede lijdens, liet hij zich door een man op zijn paard houden en hield hij het bevel. Vlakbij werd Hebert gedood terwijl hij zijn bataljon aanvoerde, en zijn leven gaf om een Adelaar te redden; en terwijl de strijd voortwoedde over zijn gevelde lichaam, wist hij de kracht te vinden om alvorens te sterven zijn mannen toe te roepen: "Houd moed, mannen!"

Op de Torenberg bij Solferino veroverde luitenant Moneglia, van de Lichte Infanterie van de Gardes, eigenhandig zes stuks artillerie, waarvan vier met hun teams. De Oostenrijkse kolonel die het bevel over hen voerde legde zijn zwaard neer. Luitenant de Guiseul, die zijn regimentsvlag droeg, was met zijn bataljon omsingeld door een krijgsmacht tien maal zo groot als die van hemzelf. Hij werd neergeschoten, en terwijl hij over de grond rolde, drukte hij zijn kostbare bezit aan zijn hart. Van een sergeant die de vlag greep om hem van de vijand te redden, werd het hoofd weggeblazen door een kanonskogel; een kapitein die als volgende de vlaggenstok greep, raakte eveneens gewond, en zijn bloed bevleekte de gescheurde en gebroken banier. Elke man die de vlag in handen had raakte gewond, de een na de ander, officieren en soldaten, maar hij werd tot het laatst toe beschermd door een muur van dode en levende lichamen. Uiteindelijk eindigde de roemrijke, verfoemfaaide vlag in handen van een sergeant-majoor van het regiment van kolonel Abattucci.

Majoor de la Rochefoucault Liancourt, een onverschrokken Afrikaanse cavalerist, viel de Hongaarse carrés aan, maar zijn paard werd onder hem doorzeefd met kogels, en hij kwam met twee schotwonden ten val, en werd gevangen genomen door de Hongaren, die het carré herstelden.

Bij Guidizzolo probeerde prins Charles de Windisch-Graetz, een dappere Oostenrijkse kolonel, tevergeefs aan het hoofd van zijn regiment de positie bij Casa Nova te heroveren. De ongelukkige prins trotseerde, als de edele, nobele held die hij was, een zekere dood, en zelfs toen hij dodelijk gewond was geraakt, bleef hij zijn orders geven. Zijn soldaten hielden hem in hun armen, onbeweeglijk onder een regen van kogels, en ondersteunden hem tot het laatst. Ze wisten dat ze zouden sterven, maar ze wilden hun kolonel, die ze liefhadden en respecteerden, niet achterlaten. Al snel blies hij zijn laatste adem uit.

Veldmaarschalken graaf Crenneville en graaf Palffy raakten eveneens zwaargewond terwijl zij dapper vochten, evenals veldmaarschalk Blomberg en majoor-generaal Baltin, in het korps van baron von Veigl. Baron Sturinfeder, baron Pidoll, en kolonel von Mumb werden gedood. Luitenants von Steiger en von Fischer vielen dapper, niet ver van de plaats waar de meer fortuinlijke jonge prins van Isenburg van het slagveld werd gehaald met nog een sprankje leven in hem.

Maarschalk Baraguey d'Hilliers, gevolgd door de generaals Leboeuf, Bazaine, de Negrier, Douay, d'Altou en Forgeot, en kolonels Cambriets en Micheler, stootte door tot in het stadje Solferino. Het stadje werd verdedigd door graaf Stadion, en veldmaarschalken Palffy en Sternberg, onder wier leiding de Bils, Puchner, Gaal, Koller en Festetics Brigades er lange tijd in slaagden de meest gewelddadige aanvallen af te slaan. Generaal Camou, met zijn lichte infanterie en karabiniers, onderscheidde zich bij deze aanvallen, evenals de kolonels Brincourt en de Taxis, die gewond raakten, en luitenant-kolonel Hemard, die tweemaal in de borst werd geschoten.

Generaal Desvaux, dapper en onverstoort als altijd, kwam aan het hoofd van zijn cavalerie in een angstwekkend treffen oog in oog met de woeste aanval van de Hongaarse infanterie. Hij bleef voortdurend aan het hoofd van zijn divisie, en wierp de onwrikbare kracht van zijn eskaders in de strijd tegen het legerkorps van de Veigl, Schwarzenberg, en Schaffgotsche, ter ondersteuning van het krachtige offensief van generaal Trochu bij Guidizzolo en Rebecco. In dezelfde sector onderscheidden generaal Morris en generaal Partouneaux zich, bij gevechten tegen Mensdorffs cavalerie.

Maarschalk de Mac-Mahon slaagde er, samen met generaal de la Motterouge, generaal Decaen en de Cavalerie van de Garde, in de heuvels van San Cassiano en Cavriana te bereiken, dankzij de sterke verdediging die werd opgeworpen door generaal Niel, die vanaf de vlakte van Medola, met generaals de Failly, Vinoy, en de Luzy, stand hield tegen de drie sterke divisies van het leger van graaf Wimpffen. De Mac-Mahon wist voorbij het hoger gelegen punt te komen dat een sleutelrol vervulde voor deze posities, en verschaftte een route naar de evenwijdig lopende heuvelrijen, en vestigde zich uiteindelijk tegenover de plaats waar de troepen van veldmaarschalken Clam-Gallas en Zobel geconcentreerd waren. Maar de edele prins van Hesse, één van de helden van het Oostenrijkse leger, een waardige tegenstander voor de illustere veroveraar van Magenta, hield, nadat hij heldhaftig had gevochten bij San Cassiano, op de drie hellingen van de Fontanaberg stand tegen doorlopende aanvallen. Generaal Sevelinges liet zijn veldkanonnen aanrukken onder het Oostenrijkse vuur, getrokken door grenadiers van de Garde, aangezien de steile helling teveel was voor de paarden. Een keten van grenadiers gaf kalm vanuit de caissons die waren achtergelaten op de vlakte, munitie door naar de artilleristen boven hen, zodat de kanonnen die naar hun ongebruikelijke positie op de hoogten naar voren waren geschoven hun donderend vuur over de vijand konden blijven uitspuwen. Generaal de la Motterouge kreeg uiteindelijk Cavriana in handen, ondanks het felle verzet en de voortdurend opnieuw ingezette aanvallen van de jonge Duitse officieren, die hun detachementen steeds opnieuw terug de strijd in voerden. Generaal Maneques lichte infanterie vulde hun lege patroondozen met munitie van de grenadiers, maar ook hun munitie was al snel uitgeput, en daarna vielen ze de heuvels tussen Solferino en Cavriana aan met bajonetten op hun geweren. Met de

hulp van generaal Mellinet slaagden ze erin deze posities ondanks aanzienlijke tegenstand in te nemen. Rebecco werd uiteindelijk, nadat het afwisselend in verschillende handen was gevallen, heroverd en vastgehouden door generaal Renault.

Bij een aanval op de Montanaberg, vielen er veel gewonden aan de zijde van de Algerijnse scherpschutters. Hun kolonels, Laure en Herment, werden gedood, en hun officieren gingen in groten getale neer, maar hierdoor werd hun strijd lust alleen maar aangewakkerd. Ze zwoeren hun doden te zullen wreken en stormden in de richting van hun vijanden met Afrikaanse woestheid en mohammedaans fanatisme, uitzinnig en zonder genade of mededogen dodend, als tijgers die bloed hebben geproefd. De Kroaten wierpen zichzelf op de grond, of verscholen zich in greppels totdat hun tegenstanders naderden – om dan plotseling overeind te komen en hen van dichtbij neer te schieten.

Bij San Martino raakte kapitein Pallavicini, een officier van de Bersaglieri, gewond; zijn soldaten tilden hem op en droegen hem naar een kapel waar hem eerste hulp werd verleend. De Oostenrijkers, die tijdelijk waren teruggedrongen, gingen echter opnieuw in de aanval en wisten de kapel binnen te dringen. De Bersaglieri waren niet sterk genoeg om hen tegen te houden en waren genoodzaakt hun bevelhebber in de steek te laten; de Kroaten namen daarop zware stenen van bij de ingang op en spleten hiermee de schedel van de arme kapitein, waarbij zijn hersenen hun tunieken bevleekten.

Temidden van al deze gevechten, die overal op het slagveld oneindig voortduurden, stegen de vloeken en verwensingen op van mannen van alle verschillende nationaliteiten die bij de strijd betrokken waren – mannen waarvan er velen al op twintigjarige leeftijd tot moordenaars waren gemaakt!

In het heetst van de strijd ging Napoleons legerpredikant, de Abbé Laine, van het ene veldhospitaal naar het andere om de stervenden troost en medeleven te bieden. De dood en verderf zaaiende storm van staal en zwavel en lood die over de grond raasde, deed de aarde onder zijn voeten trillen, en het menselijke bloedbad eiste meer en meer martelaren, terwijl de vuurlinies de lucht doorkliefden met hun dodelijke flitsen. Een tweede luitenant in de linie liep een gebroken arm op door een kettingkogel, en bloed gutste uit de wond. Een Hongaarse officier zag een van zijn mannen op de jongen richten; de officier hield hem tegen, liep naar de gewonde man toe, en drukte hem vol mededogen de hand en gaf opdracht hem naar een veiliger plaats te dragen.

De cantinières begaven zich net als de soldaten onder vijandig vuur op het slagveld. Ze raakten vaak zelf gewond als ze zich onder de gewonde mannen begaven, hun hoofden optilden en iets te drinken gaven als ze meelijwekkend om water smeekten [2]. Een officier van de Huzaren, verzwakt door bloedverlies, worstelde om onder het lichaam van zijn paard vandaan te komen, dat zwaar op hem was neergevallen nadat het was getroffen door een granaatsplinter. Een losgebroken paard galoppeerde voorbij, het bloedende lichaam van zijn berijder met zich meesleurend. De paarden, met meer mededogen dan de mannen op hun ruggen, probeerden steeds hun weg zo te kiezen dat zij niet op de slachtoffers van dit felle, gepassioneerde gevecht zouden trappen.

Een officier van het Vreemdelingenlegioen werd dodelijk getroffen door een kogel, terwijl zijn hond, die erg aan hem gehecht was, aan zijn zijde voortrende. Deze hond was met hem vanuit Algerije meegekomen en was het troeteldier van het gehele regiment geworden. De hond raakte enkele stappen verder eveneens gewond, maar vond nog de kracht om zichzelf terug te slepen om naast zijn baas te sterven. In een ander regiment stootte een geit, die door een scherpschutter was geadopteerd en de lieveling was van alle soldaten, onbevreesd mee naar voren bij de aanval op Solferino, dapper het hoofd biedend aan kogels en granaten, samen met de troepen.

Hoevele dappere soldaten bleven, niet afgeschrikt door hun eerste verwondingen, dapper voortgaan totdat een nieuw schot hen velde en ze niet langer konden vechten! In andere sectoren waren hele bataljons gedwongen onder moordend vuur op hun plaats te blijven, in afwachting van het bevel om op te trekken. Ze moesten bewegingloos blijven staan toekijken, brandend van ongeduld, terwijl ze een voor een werden neergeschoten.

Gedurende de dag bleven de Sardiniërs steeds opnieuw de heuvels van San Martino, Roccolo, en Madonna della Scoperta verdedigen en aanvallen. Deze posities werden vijf of zes maal veroverd en heroverd, en de Sardiniërs kregen uiteindelijk Pozzolengo in handen, hoewel ze weinig coördinatie vertoonden en grotendeels als onafhankelijke divisies handelden. Hun generaals, Mollard, de la Mannora, Della Rocca, Durando, Fanti, Cialdini, Cucchiari, de Sonnaz, met hun officieren van alle wapenen en rangen, waren er met hun koning, onder wiens ogen drie generaals, Perrier, Cerale en Arnoldi, gewond raakten.

In het Franse leger mogen, na de maarschalken en generaals, de glorieuze daden van de dappere brigadecommandanten, de briljante kolonels, de onverschrokken majoors en dappere kapiteins, die zoveel deden om de overwinning op die beroemde dag binnen te halen, niet onvermeld blijven. Want het was zeker geen geringe eer om te hebben gevochten tegen krijgshelden als prins Alexander van Hesse, Stadion, Benedek, of Karl von Windisch-Graetz en deze te hebben verslagen! [3]

"Het leek alsof de wind ons voortdroeg, " omschreef een eenvoudig soldaat het beeldend, toen hij de geestdrift en het enthousiasme van de kameraden die samen met hem de strijd in gingen probeerde te schetsen. "De geur van kruit, het lawaai van de kanonnen, tromslagen en het geluid van bugels, het geeft je allemaal kracht en zweept je op!" Waarlijk leek het in deze slag of elke man vocht alsof zijn persoonlijke reputatie op het spel stond, alsof de overwinning hem persoonlijke eer zou brengen.

In de rangen zonder officiersaanstelling van het Franse leger heerste zeker een ongebruikelijke gretigheid en dapperheid. Niets kon deze mannen tegenhouden. Ze leidden hun soldaten naar de gevaarlijkste, meest openliggende gedeelten van de strijd, als mannen op weg naar een feestmaal. Deze kwaliteit speelt zonder twijfel een rol in de superioriteit van het Franse leger ten opzichte van de legers van de andere grote naties ter wereld.

De troepen van keizer Frans-Jozef waren teruggezakt; het leger van graaf Wimpffen ontving als eerste van de bevelhebber het bevel terug te trekken, zelfs nog voor maarschalk Canrobert al zijn mannen had ingezet.

Het leger van graaf Schlick was, ondanks het stevig standhouden van graaf Stadion, verzwakt door de besluiteloze ondersteuning van veldmaarschalken Clam-Gallas en Zobel (met uitzondering van de divisie van de prins van Hesse); het was gedwongen alle posities op te geven die de Oostenrijkers tot een ware keten van versterkingen hadden gevormd.

Intussen was de hemel verduisterd, met een zware wolkendeken die de horizon aan het zicht onttrok. De wind barstte hevig los, rukte de takken van de bomen en slingerde ze de lucht in. Een koude regen die de storm met zich meebracht, een ware wolkbreuk, doorweekte de soldaten die reeds door honger en uitputting verzwakt waren, en tegelijkertijd waaiden er rukwinden die verblindende stofwolken opwierpen. En daarmee moest nu naast te vijand ook de elementen het hoofd worden geboden. Buigend onder de storm hergroepeerden de Oostenrijkers zich desondanks onder bevel van hun officieren; maar rond vijf uur kwam er een eind aan de slachting, eerst op de ene plaats en vervolgens op de andere, door stortregens en hagel, door donder en bliksem, en door de duisternis die over het slagveld viel.

Gedurende de gehele strijd toonde het hoofd van het Huis Hapsburg een

bewonderenswaardige kalmte en zelfbeheersing. Toen Cavriana werd ingenomen stond hij met graaf Schlick en zijn adjudant, de prins van Nassau, op een hoogte met de naam "Madonna della Pieve", nabij een kerk omringd door cipressen. Nadat de Oostenrijkse kern terrein had verloren, en hun linker vleugel geen kans meer had om de positie van de geallieerden te forceren, werd besloten tot een algemeen terugtrekken. De keizer beruuste erin een deel van zijn staf te vergezellen naar Volta, terwijl de aartshertogen en de groothertog van Toscane zich terugtrokken naar Valeggio. Op een bepaald moment raakten de Duitse troepen in de greep van paniek, en voor bepaalde regimenten veranderde de terugtrekking in een wanordelijke vlucht. Hun officieren, die hadden gevochten als leeuwen, konden hen niet tegenhouden. Aanmoedigingen, beledigingen, zwaardhouwen, niets kon de vlucht stuiten. De door doodsangst bevangen soldaten, die zo dapper hadden gevochten, accepteerden nu liever slagen en beledigingen dan hun vlucht te onderbreken.

De wanhoop van de Oostenrijkse keizer was afschuwelijk. Hij had zich als een held gedragen; hij had de hele dag hagel en granaten om zich heen zien regenen; en nu kon hij zijn tranen niet bedwingen bij de aanblik van deze ramp. In zijn wanhoop wierp hij zichzelf voor de voeten van de vluchtende mannen, en noemde hen lafaards. Toen deze hartstochtelijke uitbarstingen plaatsmaakten voor kalmte, staarde hij stil voor zich uit naar het toneel van verwoesting, terwijl er grote tranen over zijn wangen stroomden, en stemde hij er uiteindelijk na lang aandringen van zijn adjudanten in toe vanuit Volta naar Valeggio te vertrekken.

In hun consternatie joegen Oostenrijkse officieren zichzelf de dood in, zo groot waren hun woede en wanhoop. Maar hun levens werden duur verkocht. Sommigen van hen doodden zichzelf in hun verdriet en woede, niet in staat te accepteren dat ze dit fatale verlies hadden overleefd. De meesten van hen keerden bij hun regimenten terug bedekt met hun eigen bloed of dat van hun vijanden. Laten we deze mannen de eer gunnen die zij met hun moed verdiend hebben.

De hele dag was keizer Napoleon daar te vinden waar zijn aanwezigheid nodig leek. Bij zich had hij maarschalk Vaillant, majoor-generaal van het leger, generaal Martimprey, assistent-majoor-generaal, graaf Roguet, graaf de Montebello, generaal Fleury, de prins de la Moskowa, kolonels Reille en Robert, het keizerlijke escorte, en het eskader van de Honderd Gardisten. Steeds wanneer de moeilijkste obstakels moesten worden overwonnen, leidde de keizer zelf het gevecht, zonder acht te slaan op de gevaren waaraan hij voortdurend blootstond. Op de berg de Fenile werd het paard onder zijn legerarts neergeschoten, en verschillende van de Honderd Gardisten werden geraakt. Hij vond onderdak in Cavriana in het huis waar de Oostenrijkse keizer op dezelfde dag nog geweest was, en van daaruit verzond hij een bericht naar de keizerin om haar van zijn overwinning op de hoogte te stellen.

Het Franse leger sloeg zijn kampen op de hoogten op die het in de slag had ingenomen; de Garde bivakkeerde tussen Solferino en Cavriana; de eerste twee korpsen bleven in de heuvels rond Solferino; het derde bevond zich te Rebecco, het vierde te Volta.

Guidizzolo bleef tot tien uur 's avonds in handen van de Oostenrijkers. Hun terugtocht werd bij de linkervleugel gedekt door veldmaarschalk von Veigl, en bij de rechtervleugel door veldmaarschalk Benedek, die Pozzolengo tot laat in de nacht in handen hield. Zo beschermde hij de aftocht van de graven Stadion en Clam-Gallas, waarbij de Koller en Gaal Brigades en het Reischach Regiment het uitzonderlijk goed deden. De Brandenstein en Wussin Brigades, onder de prins van Hesse, waren naar Volta getrokken, waar ze de artillerie hielpen de Mincio over te steken bij Borghetto en Valeggio.

De Oostenrijkse achterblijvers werden verzameld en naar Valeggio gebracht; de wegen waren bezaaid met bagage van de verschillende korpsen, of met pontontreinen en

artilleriereserves, allemaal duwend en krioelend om de oversteek bij Valeggio zo snel mogelijk te bereiken. Snel op hun plaats gelegde pontonbruggen zorgden ervoor dat de leger trein gered kon worden. De eerste detachementen met lichtgewonde mannen begonnen rond deze tijd te arriveren in Villafranca. Na hen kwamen de meer ernstig gewonden, en die hele droevige nacht bleven ze in drommen binnenstromen. De doktoren verbonden hun wonden, gaven hun wat voedsel en stuurden hen in treinwagons naar Verona, waar de opstopping gruwelijk werd. Maar hoewel het leger bij zijn aftocht alle gewonden mannen die het kon vervoeren in militaire wagons en gevorderde wagens meenam, hoevele ongelukkige mannen werden er achtergelaten, hulpeloos in hun eigen bloed op de kale grond liggend!

Tegen het einde van de dag, toen de schemering van de nacht dit enorme slagveld begon te bedekken, ging menig Franse officier en soldaat overal op zoek naar een kameraad, een landgenoot of een vriend. Als hij iemand vond die hij kende, knielde hij naast hem en probeerde hem terug tot leven te brengen, zijn hand te drukken, het bloeden te stelpen, of gebroken ledematen met een zakdoek te verbinden. Maar er was geen water voor de arme slachtoffers. Hoevele tranen werden er die miserabele nacht niet vergoten toen alle ijdelheid, elk menselijk fatsoen, vergeten was!

Toen de gevechten losbarstten, waren er veldhospitaals ingericht in boerderijen, huizen, kerken en kloosters, en zelfs in de open lucht onder de bomen. Hier hadden officieren die in de ochtend gewond waren geraakt enige vorm van behandeling ontvangen, en na hen onderofficieren en soldaten. Alle Franse legerartsen toonden een onvermoeibare toewijding aan hun taken; verschillenden van hen namen vierentwintig uur lang geen enkel moment van rust. Twee van hen, die werkten in de ambulance onder leiding van dokter Méry, hoofdlegerarts van de Garde, moesten zoveel amputaties uitvoeren en zoveel wonden verbinden dat ze uiteindelijk flauwvielen. In een andere ambulance was een van hun collega's zo uitgeput dat hij zijn armen door twee soldaten moest laten ondersteunen terwijl hij zijn werk deed.

Tijdens de gevechten duidt een zwarte vlag die vanaf een hoge plaats wappert gewoonlijk op de locatie van een eerstehulp post of veldambulances, en er is een stilzwijgende afspraak dat niemand in de richting ervan zal vuren. Toch gebeurt het echter dat ze desondanks worden geraakt door granaten, en hun kwartiermeester en ambulanciers net zo min gespaard blijven als de wagons geladen met brood, wijn en vlees om soep voor de gewonden mee te maken. Gewonde soldaten die nog kunnen lopen komen zelf naar deze ambulances; maar in veel gevallen zijn ze zo verzwakt door bloedverlies en blootstelling aan de elementen dat ze op brancards of draagbaars moeten worden vervoerd.

Verspreid over het over twintig kilometer uitgestrekte ruwe terrein waarop de strijd woedde, konden soldaten, officieren en generaals – na alle verwarrende fases van het enorme conflict – slechts nog een vaag besef hebben van de uitkomst van de vele gevechten die hadden plaatsgevonden. Zelfs terwijl ze vochten hadden ze nauwelijks een idee van wat er zich naast hen afspeelde. Deze onwetendheid werd in het Oostenrijkse leger nog verergerd door het ontbreken van goede en passende bevelen.

Alle heuvels tussen Castiglione en Volta werden verlicht door het schijnsel van vuren, gevoed met de wrakstukken van Oostenrijkse caissons en met takken die door granaten en de storm van bommen waren afgerukt. Voor deze vuren hingen soldaten hun natte kleding te drogen, terwijl ze dichtbij sliepen op stenen of op de grond. Maar er was nog geen rust voor hen die niet gewond waren; er moest na een hele dag zonder voedsel of rust water worden gezocht om soep en koffie te maken.

Welk een schokkende belevenissen en wrede teleurstellingen! Hele bataljons zaten zonder voedsel; compagnies die het bevel hadden gekregen hun bepakking achter te laten hadden helemaal niets. In sommige kwartieren was er geen water, en de dorst was zo vreselijk dat

zowel officieren als manschappen niets anders overbleef dan te drinken uit de modderige poelen, waarin het water bedorven was en vervuild met gestold bloed.

Een groep Huzaren, op de terugweg naar hun kamp tussen tien en twaalf uur 's avonds, dodelijk vermoeid na een corvee op zoek naar hout en water om koffie te kunnen maken, troffen onderweg zoveel stervenden aan die smeekten om water, dat ze vrijwel al hun waterflessen leegschonken om in hun behoeften te voorzien. Ze slaagden er echter uiteindelijk in hun koffie te maken; maar juist op het moment dat hij drinkbaar was, waren er in de verte schoten te horen en werd er alarm geslagen. De Huzaren stegen snel op en reden in de richting van de schoten, zonder de tijd te nemen om hun koffie te drinken, die in hun haast te vertrekken omver werd geworpen. Al snel ontdekten ze dat wat zij hadden aangezien voor de vijand die de aanval beantwoordde, slechts schoten van de Franse buitenposten waren, waar wachtposten een aantal van hun eigen soldaten, op zoek naar hout en water, hadden aangezien voor Oostenrijkers. Na dit alarm keerden de geplaagde cavaleristen terug en wierpen zichzelf op de grond, om de hele nacht te slapen zonder enig voedsel of drinken te hebben gehad. Op de terugweg passeerden ze opnieuw vele gewonden die om water riepen. Een Tiroler die in de buurt van hun bivak lag, bleef naar hen roepen, maar er was geen water om hem te geven. De volgende ochtend werd hij dood gevonden, zijn mond vol aarde en schuim op zijn lippen. Zijn gezicht was groen en zwart, en hij had in angstwekkende convulsies liggen kronkelen; de nagels van zijn gebalde handen waren naar achter geknakt.

De stilte van de nacht werd doorbroken door gekreun, gedempte zuchten van pijn en lijden. Hartverscheurende stemmen bleven om hulp roepen. Onbeschrijflijk waren de kwellingen van die afschuwelijke nacht!

Toen de zon opkwam op de vijftiengste, onthulde deze de meest gruwelijke taferelen die men zich voor kan stellen. Het slagveld was bedekt met lichamen van mannen en paarden; wegen, greppels, ravijnen, struikgewas en open velden lagen bezaaid met lijen; de toegangswegen naar Solferino lagen letterlijk vol met doden. De velden waren verwoest, graan en tarwe waren plat tegen de grond geslagen, hekken waren kapot, boomgaarden vernietigd; hier en daar hadden zich poelen bloed gevormd. De dorpen waren verlaten en droegen de littekens van musketschoten, bommen, raketten, granaten en patronen. Muren waren afgebrokkeld en er waren gaten in geslagen door kanonskogels. Huizen waren doorzeefd met kogelgaten, uit elkaar geslagen en vernietigd, en hun bewoners, die zich bijna vierentwintig uur zonder licht of voedsel hadden schuilgehouden in hun kelders, begonnen voorzichtig naar buiten te komen, overweldigd door de verschrikkingen die zij hadden doorstaan. Overal rond Solferino, en met name op de begraafplaats van het stadje, lag de grond bezaaid met geweren, bepakkingen, patroondozen, eetketels, helmen, sjako's, veldpetten, riemen, allerlei soorten uitrusting, restanten van met bloed bevlekte kleding en stapels kapotte wapens.

De arme gewonde mannen die de hele dag werden opgehaald zagen er afschuwelijk bleek en uitgeput uit. Sommigen, die het zwaarst gewond waren geraakt, hadden een verbijsterde blik in hun ogen, alsof ze niet begrepen wat er tegen hen gezegd werd; ze staarden mensen aan met verwilderde ogen, maar hun klaarblijkelijke verwildering voorkwam niet dat zij hun pijn voelden. Anderen waren angstig en opgewonden door nerveuze spanning en schokten door spastische trillingen. Sommigen, die gapende wonden hadden opgelopen die al tekenen van infectie begonnen te vertonen, waren buiten zinnen van de pijn. Ze smeekten uit hun lijden te worden verlost, en kronkelden met gezichten die vertrokken waren in hun doodsstrijd.

Er waren arme zielen die niet alleen door kogels of granaatscherven getroffen waren, maar van wie de armen en benen waren gebroken door de wielen van de artillerie die over hen was heengereden. De inslag van een cilindrische kogel versplintert botten in duizenden

fragmenten, en dit soort verwondingen zijn altijd bijzonder ernstig. Granaatsplinters en conische kogels veroorzaken eveneens bijzonder pijnlijke fractures, en vaak ook angstaanjagende inwendige verwondingen. Alle soorten splinters, botscherven, resten van kleding, uitrusting of schoeisel, vuil of looddeeltjes, vergroten vaak de ernst van de wond en verveelvoudigen het lijden van het slachtoffer.

Iedereen die het strijdtoneel van de vorige dag doorkruiste, zag bij elke stap, temidden van chaotische wanorde, onuitsprekelijke wanhoop en ellende in alle vormen. Sommige regimenten hadden hun bepakking laten vallen, en de inhoud was leeggeroofd door Lombardische boeren en manschappen van de Algerijnse scherpschutters, die alles op hun pad meegraven. Zo ook had de lichte infanterie van de Garde zijn bepakking achtergelaten nabij Castiglione, zodat ze licht konden marcheren bij het te hulp schieten van Foreys divisie die Solferino aanviel. Ze vochten de gehele dag, stootten verder en verder door naar voren, en brachten uiteindelijk de nacht door nabij Cavriana. De volgende ochtend bij zonsopgang gingen ze terug om hun bepakking te halen, om deze leeg terug te vinden; alles was 's nachts gestolen. Het was een wreed verlies voor de arme soldaten. Hun onderkleding en uniformen waren vuil en bevlekt, versleten en gescheurd, en nu bleek al hun kleding verdwenen, misschien samen met al hun weinige spaargeld, naast zaken van emotionele waarde die hen aan thuis of hun families herinnerden – dingen die zij van hun moeders, zusters, of geliefden hadden gekregen. Plunderaars stalen zelfs van de doden, en sloegen er niet altijd acht op of hun arme slachtoffers nog in leven waren. De Lombardische boeren leken het vooral te hebben voorzien op laarzen, en wrongen deze meedogenloos van de gezwollen voeten van de doden.

Naast deze afschuwelijke gebeurtenissen, speelden zich ook indrukwekkende taferelen en ontroerende voorvallen af. De oude generaal Le Breton zocht overal naar zijn gewonde schoonzoon, generaal Douay. Hij had zijn dochter, Mme Douay, enkele kilometers terug, temidden van een chaotische verwarring, in angstige spanning achtergelaten. Hier lag de dode luitenant-kolonel de Neuchêze, gedood toen hij toesnelde om het bevel over te nemen toen hij zag dat zijn aanvoerder, kolonel Vaubert de Genlis, zwaargewond van zijn paard geworpen werd. Een kogel had de Neuchêze in het hart geraakt. Kolonel Genlis leed aan hoge koorts, en kreeg pas nu eerste hulp; en naast hem lag tweede luitenant de Selve de Sarran, van de Rijdende Artillerie, die nog pas een maand geleden was vertrokken uit Saint-Cyr en zijn rechter arm moest missen. Hier weer lag een arme sergeant-majoor van de Vincennes lichte infanterie, die door beide benen was geschoten. Ik zou hem later terugzien in het ziekenhuis te Brescia, en daarna nogmaals in de trein van Milaan naar Turijn. Hij stierf ten gevolge van zijn verwondingen, in de Mont-Cenis Tunnel. Luitenant de Guiseul, van wie gedacht werd dat hij gestorven was, werd teruggevonden waar hij was gevallen, buiten bewustzijn, met nog steeds zijn vlag in zijn handen. Dichtbij, temidden van een massa doden - Oostenrijkse lansiers en infanteristen, Turken en Zoeaven – lag het lichaam van een mohammedaanse officier, Larbi den Lagdar, in zijn elegante oosterse uniform. Het donkere, verweerde gezicht van de luitenant van de Algerijnse scherpschutters, lag op de borst van een Illyrische kapitein, van wie het tuniek nog steeds smetteloos wit glansde. Om deze hopen menselijke resten hing de verstikkende geur van bloed.

Kolonel de Maleville, die gewond was geraakt terwijl hij heldhaftig vocht bij Casa Nova, blies nu zijn laatste adem uit; majoor Pongibaud stierf die nacht en werd begraven. Ze vonden het lichaam van de jonge graaf de Saint Padr, die slechts een week eerder het bevel over zijn bataljon had gekregen. Tweede luitenant Fournier van de lichte infanterie van de Garde, was de vorige dag zwaargewond geraakt, en nu was zijn militaire loopbaan ten einde. Hij was slechts twintig jaar oud; hij had zich vrijwillig gemeld op tienjarige leeftijd; op zijn elfde werd hij korporaal, op zijn zestiende tweede luitenant. Hij had deelgenomen aan twee Afrikaanse campagnes, en was in de Krimoorlog gewond geraakt bij Sebastopol [4]. De laatste drager van een van de meest glorieuze namen van het Eerste Keizerrijk, stierf bij Solferino – Luitenant-kolonel Junot, hertog van Abrantès, chef-staf van de voormalige militaire

commandant van Constantinopel, de dappere generaal de Faily.

Het gebrek aan water werd steeds nijpender; de greppels vielen droog, en de soldaten hadden voor het overgrote deel slechts verontreinigd en onsmakelijk water om hun dorst te lessen. Overal waar bronnen waren gevonden, werden gewapende wachtposten neergezet om het water voor de zieken te bewaken. Nabij Cavriana diende een vervuild moeras twee dagen als watervoorziening voor twintigduizend paarden van de artillerie en cavalerie. Sommige gewonde paarden zonder berijder sleepten zich, na een hele nacht te hebben rondgezworven, naar de rijen paarden, alsof ze hun broeders om hulp wilden vragen, en werden afgeschoten om ze uit hun lijden te verlossen. Eén edel paard met schitterend versierd tuig dwaalde zomaar een Frans detachement binnen, met zijn zadeltas nog aan zijn zadel. De tas bevatte brieven en voorwerpen waaruit bleek dat hij moest hebben toebehoord aan de dappere prins van Isenburg. Er werd een zoektocht ondernomen naar zijn meester, en de Oostenrijkse prins werd gevonden tussen de lichamen, gewond en buiten bewustzijn door bloedverlies. Hij werd echter direct behandeld door de Franse legerarts en kon uiteindelijk terugkeren naar zijn familie, die de hoop dat hij nog in leven was inmiddels had opgegeven en al enkele weken voor hem in de rouw was.

Sommige soldaten onder de doden hadden een kalme uitdrukking op hun gezicht, de soldaten die direct gedood waren. Maar velen waren misvormd door de martelingen van hun doodsstrijd, hun ledematen verstijfd, hun lichamen bekleet met afschuwelijke vlekken, hun handen in de grond klauwend en hun ogen wijdopen starend, hun snorren borstelig boven opeengeklemd tanden die onbloot waren in een sinistere, verkrampte grijns.

Het kostte drie dagen en drie nachten om de doden op het slagveld te begraven [5], maar in een dergelijk uitgestrekt gebied lag menig lichaam verborgen in greppels, in sloten, of aan het zicht onttrokken door struikgewas op hopen aarde, en deze werden pas veel later teruggevonden; deze lichamen, en de dode paarden, zorgden voor een afgrijselijke stank.

In het Franse leger werd binnen elke compagnie een aantal soldaten aangewezen om de doden te identificeren en te begraven. Gewoonlijk zochten ze de manschappen van hun eigen eenheid eruit. Ze achterhaalden het regimentnummer van de eigendommen van de dode en legden vervolgens, met hulp van de Lombardische boeren die hiervoor betaald werden, het lichaam gekleed in een gemeenschappelijk graf. Ongelukkigerwijs is er, in hun haast om hun werk af te ronden, en door achteloosheid en grove nalatigheid van de kant van sommige boeren, alle reden om aan te nemen dat samen met de doden meer dan één man levend is begraven. De onderscheidingen, geld, horloges, brieven en papieren die op de officieren waren gevonden, werden later naar hun families gestuurd, maar het was niet altijd mogelijk om deze plicht goed te vervullen, met zoveel lichamen die moesten worden begraven.

Een zoon, geadoreerd door zijn ouders, grootgebracht en jarenlang gekoesterd door een liefhebbende moeder die trilde van ongerustheid bij zelfs de meest onbetekenende kwaal; een briljant officier, geliefd bij zijn familie, met een vrouw en kinderen thuis; een jonge soldaat die zijn lief of moeder, zusters of oude vader had achtergelaten om in de oorlog te vechten; allemaal lagen ze uitgestrekt in modder en stof, doorweekt met hun eigen bloed! Het knappe, mannelijke gezicht onherkenbaar geworden, door het verminkende werk van zwaard of geweerschot. De gewonde lijdt vreselijk, sterft en zijn dierbare lichaam, zwart, gezwollen en afzichtelijk, zal snel daarna, gewoon zoals het er ligt in een halfgegraven graf worden geworpen, afgedekt met slechts enkele scheppen kalk en aarde! De roofvogels zullen geen medelijden kennen met handen en voeten die, als de vochtige aarde opdroogt, omhoog steken uit de berg aarde die zijn graf vormt. Later zal er mogelijk iemand terugkeren, nog wat aarde op het graf werpen, een houten kruis boven zijn rustplaats plaatsen en daarmee is dan alles afgedaan!

Oostenrijkse lichamen lagen met duizenden op heuvels en wallen, bovenop aardhopen, verspreid in struikgewas en bossen, of over de velden en vlakten van Medola.

Over de gescheurde stof van de jassen, de moddergrijze overjassen, of de ooit witte tunieken, nu roodgekleurd door bloed, zwermde massa's begerige vliegen; en roofvogels zweefden boven de in ontbinding verkerende lichamen, hopen op een feestmaal. De lichamen werden met honderden tegelijk opeengestapeld in grote gemeenschappelijke graven.

Hoeveel jonge Hongaren, Bohemen, of Roemenen, die zich slechts enkele weken eerder hadden aangemeld, hadden zichzelf neergeworpen, uitgeput en hongerig toen ze eenmaal buiten bereik van geweren waren, om nooit weer op te staan! Sommigen waren slechts lichtgewond, maar zo verzwakt door bloedverlies dat zij erbarmelijk stierven van uitputting en honger.

Onder de Oostenrijkse gevangenen waren sommigen door angst bevangen doordat iemand het nodig had gevonden hun te vertellen dat de Fransen, en met name de Zeeaven, genadeloze duivels waren. Sommigen vroegen zelfs, toen ze arriveerden in Brescia en bomen langs een route in de stad zagen staan, in alle ernst of dat de bomen waren waaraan ze opgehangen zouden worden. Verschillenden onder hen bedankten Franse soldaten die hen vriendelijk hadden behandeld op de meest buitensporige wijze – de arme blinde, onwetende jongens! Op zaterdagmorgen zag een Franse karabinier een Oostenrijker in een meelijwekkende staat op de grond liggen, en liep naar hem toe met een fles water om hem wat te drinken te geven. De Oostenrijker kon niet geloven in zijn goede bedoelingen en greep zijn musket dat naast hem lag, en haalde met alle kracht die hij nog bezat met de kolf uit naar de Fransman. De goedbedoelende karabinier hield er een gekneusde hiel en been aan over. Een grenadier van de Garde wilde een andere zwaargewonde Oostenrijker overeind helpen. De man pakte zijn geladen pistool dat naast hem lag, en vuurde van dichtbij op zijn redder [6]. "Wees niet verrast door de wreedheid en ruwheid van sommige van onze troepen," vertelde een Oostenrijkse officier me, "we hebben wilden uit de meest afgelegen hoeken van het keizerrijk; met andere woorden, we hebben echte barbaren in ons leger."

Een aantal Franse soldaten wilde represaillemaatregelen nemen tegen een aantal gevangenen die zij voor Kroaten hielden, woedend uitroepend dat "die strakbroeken", zoals ze hen noemden, altijd de gewonden doodden. De gevangenen waren in werkelijkheid Hongaren, die een uniform dragen vergelijkbaar met dat van de Kroaten, maar veel minder wreed zijn. Ik slaagde erin dit onderscheid duidelijk te maken aan de Franse soldaten en de trillende Hongaren bij hen weg te halen. In de meeste gevallen, met heel weinig uitzonderingen, bestonden de gevoelens van de Fransen ten opzichte van hun gevangenen uit niets dan welwillendheid; zo werd een aantal Oostenrijkse officieren toegestaan om hun zwaarden en sabels te behouden, uit hoffelijkheid van de Franse militaire bevelhebbers. Zij kregen hetzelfde voedsel als de Franse officieren, en hun gewonden werden behandeld door dezelfde artsen. Eén van hen mocht zelfs zijn eigendommen gaan halen. Veel Franse soldaten deelden gebroederlijk hun rantsoenen met gevangenen die stierven van de honger; anderen droegen gewonden van het vijandelijke leger op hun rug naar veldhospitaal en verleenden op allerlei manieren zorg, waarbij ze een opmerkelijke toewijding en een diepgaand medeleven toonden. Franse officieren verzorgden zelf Oostenrijkse soldaten; één van hen verbond een hoofdwond van een Tiroler met zijn eigen zakdoek, omdat de man niets anders had om de wond mee te bedekken dan een oud vod bedekt met zijn eigen bloed.

Ik zou een oneindig aantal op zichzelf staande daden en gebeurtenissen kunnen noemen als voorbeeld van het hoogstaande karakter van het Franse leger en de moed van zijn officieren en manschappen, maar de humane eigenschappen van eenvoudige soldaten verdienen het eveneens te worden vermeld [7]. Hun vriendelijkheid en sympathie ten opzichte van

verslagen of gevangengenomen vijanden waren even groot als hun onverschrokkenheid en moed. Het is een bekend feit dat echte eersteklas soldaten vriendelijk en beleefd zijn, net zoals andere echt voorname personen dat zijn; Franse officieren zijn gewoonlijk niet alleen vriendelijk, maar ook ridderlijk en grootmoedig. Zij verdienen zeker de lof van generaal von Salm, die door de Fransen bij de slag van Nerwinde gevangen werd genomen, en door de maarschalk de Luxembourg met alle hoffelijkheid werd behandeld. Hij zei tot de Chevalier du Rozel: "Wat een volk bent u! U vecht als leeuwen, en als u uw vijanden hebt verslagen, behandelt u deze alsof ze uw beste vrienden zijn!"

De Kwartiermeestersafdeling bleef de gewonden ophalen, en nam hen, of hun wonden nu wel of niet verbonden waren, op brancards of stoelen die waren bevestigd aan ezelzadels, mee naar veldhospitaals. Van daaruit werden ze doorgestuurd naar de dichtstbijzijnde stad of plaats bij de plaats waar ze gewond waren geraakt of waren gevonden. Elke kerk, elk klooster, huis, openbaar plein, elke straat en elk pad in deze plaatsen was veranderd in een tijdelijk ziekenhuis. Vele gewonden werden naar Carpenedolo, Castel, Goffredo, Medola, Guidizzolo, Volta en alle omringende plaatsen gebracht, maar het grootste aantal ging naar Castiglione, waar de minder ernstig gewonden zich op eigen kracht naar toe hadden weten te slepen.

De lange optocht van bevoorradingskarren druppelde binnen, volgeladen met soldaten, onderofficieren, en zelfs officieren, alle rangen door elkaar heen; cavaleristen, infanteristen, artilleristen, allemaal bloedend, uitgeput, met gescheurde kleding en onder het stof. Daarna kwamen de ezels, op een drafje dat de ongelukkige gewonden die ze op hun rug droegen steeds opnieuw kreten van pijn ontlokte. Eén man had een gebroken been, dat vrijwel geheel van zijn lichaam leek te zijn afgesneden, waardoor elke schok van de kar zijn lijden verergerde. Een ander had een gebroken arm, die hij met zijn goede arm vasthield en afschermd. Een korporaal, van wie de arm was doorboord door de stok van een Congreveraket, had de stok er zelf uitgetrokken en deze gebruikt om naar Castiglione te lopen. Sommigen stierven onderweg, en hun lichamen werden langs de weg achtergelaten om later te worden begraven.

Vanuit Castiglione was het de bedoeling dat de gewonden verdergebracht zouden worden naar ziekenhuizen in Brescia, Cremona, Bergamo en Milaan, voor een goede verzorging of om amputaties te ondergaan die nodig waren. De Oostenrijkers hadden echter alle karren in de omgeving gevorderd en weggehaald, en aangezien de vervoersmiddelen van het Franse leger absoluut ontoereikend waren voor een dergelijk afschuwelijk aantal gewonden, moesten ze twee of drie dagen in de veldambulances wachten voordat ze naar Castiglione gebracht konden worden.

De drukte in Castiglione [8] nam onuitsprekelijke vormen aan. De stad was volledig veranderd in een uitgestrekt geïmproviseerd ziekenhuis voor Fransen en Oostenrijkers. Op vrijdag was hier het ziekenhuishoofdkwartier ingericht, en wagens vol pluksel, apparatuur en medicijnen waren uitgeladen. De stedelingen gaven alle dekens, linnen en matrassen die ze konden missen. Het ziekenhuis van Castiglione, de kerk, het San Luigi klooster en barakken, de Kapucijner kerk, de politiebarakken, de kerken van San Maggiore, San Guiseppe, en Santa Rosalia, werden allemaal gevuld met gewonden, dicht op elkaar gepakt met niets anders dan stro om op te liggen. Stro was eveneens uitgespreid in de straten, op binnenplaatsen en pleinen, en hier en daar waren houten schuilplaatsen opgetrokken of stukken doek gespannen, zodat de gewonden die vanuit alle richtingen toestroomden enige beschutting tegen de zon konden vinden. Particuliere huizen werden al snel in beslag genomen; de meer gegoeden onder de huiseigenaren verwelkomden officieren en soldaten, en deden het weinige dat ze konden om hun pijn te verlichten. Sommigen renden buiten zichzelf door de straten, op zoek naar een dokter voor hun gasten. Anderen dwaalden ontredderd door de stad, smekend dat de doden uit hun huizen gehaald zouden worden, want ze wisten niet hoe ze deze kwijt konden. Dokter Bertherand, die sinds vrijdagochtend

amputaties had uitgevoerd in Castiglione, verleende zijn vaardige diensten aan vele voornamen officieren die bij hem gebracht waren, onder hen generaals de Ladmirault, Dieu, en Auger, en kolonels Brouetta en Brincourt. Twee andere hoofdartsen, dokter Leuret en dokter Haspel, twee Italiaanse artsen, en assistent-artsen Riolacci en Lobstein, legden twee dagen lang spalken en verbanden aan. Zelfs 's nachts namen ze geen rust van hun pijnlijke taak. Generaal Auger van de artillerie werd eerst naar Casa Morino gebracht, waar het ziekenhuishoofdkwartier werd ingericht voor maarschalk Mac-Mahons korps waartoe hij behoorde, maar later werd hij naar Castiglione gebracht. Deze voornamen officier had zijn schouder gebroken door een kogel die zich diep in de spieren in zijn oksel had geboord en daar vierentwintig uur was blijven zitten. Hij stierf op de negenentwintigste, als gevolg van een operatie waarbij zijn arm werd verwijderd, wat nodig was om de kogel te verwijderen nadat de wond was aangetast door gangreen.

Op zaterdag nam het aantal konvoeien met gewonden toe tot zodanige proporties dat de plaatselijke autoriteiten, de stedelingen en de troepen die waren achtergebleven in Castiglione, absoluut niet langer in staat waren alle gewonden op te vangen. Er begonnen zich taferelen af te spelen die, hoewel van een heel andere soort, even tragisch waren als die van de dag ervoor. Er waren water en voedsel, maar toch stierven mannen van de honger en dorst; er was ruim voldoende pluksel, maar er waren niet voldoende handen om de wonden te verbinden; de meeste legerdokters waren vertrokken naar Cavriana, er was een tekort aan medisch personeel, en op dit cruciale moment was er nergens hulp beschikbaar. Op de een of andere manier moest er vrijwilligershulp worden georganiseerd; dit was echter bijzonder moeilijk in een dergelijke wanorde; wat erger was, een soort paniek kreeg de inwoners van Castiglione in zijn greep, wat de verwarring desastreuus deed toenemen en de miserabele toestand van de gewonden door de extra spanning nog verergerde.

Deze paniek was veroorzaakt door een incident dat in werkelijkheid onbeduidend genoeg was. Terwijl elk korps van het Franse leger zich een dag na de slag hervormde en reorganiseerde, werden er konvoeien met gevangenen gevormd, die langs Castiglione en Montechiero naar Brescia marcheerden. Een van deze detachementen met gevangenen, geëscorteerd door Huzaren, marcheerde 's middags van Cavriana naar Castiglione. De stedelingen die de gevangenen van een afstand zagen naderen, zagen deze dwaas genoeg aan voor het Oostenrijkse leger dat massaal terugkeerde. Het nieuws werd verspreid door boeren, door extra bestuurders in de bagagetrein van het leger, en door de kleine venters die gewoonlijk de troepen tijdens een campagne volgen; en ondanks de absurditeit en de onwaarschijnlijkheid van een dergelijk bericht, hechtten de stedelingen er geloof aan toen ze deze mensen hijgend van angst in hun midden zagen verschijnen. Onmiddellijk werden huizen afgesloten, gebarricadeerd door de bewoners, werden de driekleurige vlaggen die hun ramen hadden gesierd verbrand, en verborg men zich in de kelder of op zolder. Sommigen vluchtten met vrouw en kinderen de velden in, hun waardevolle bezittingen met zich meedragend. Anderen die iets minder zenuwachtig waren, bleven thuis, maar haalden haastig de eerste Oostenrijkse gewonden die ze op straat vonden naar binnen, en begonnen hen plotseling te overladen met zorg en aandacht. In de straten en op de wegen, waar het een drukte van belang was met ambulances op weg naar Brescia, en met voedsel dat er werd afgeleverd voor het leger, werden bagagewagens op volle snelheid weggehaald, gingen paarden er, temidden van angst- en woedekreten, in alle richtingen vandoor, werden voorwagens met bagage omver geworpen, en belandden ladingen beschuit in de greppels langs de weg. Uiteindelijk spanden de extra chauffeurs in doodsangst hun paarden uit en galoppeerden over de weg naar Montechiero en Brescia, paniek zaiend op hun weg, en een onuitsprekelijk tumult veroorzakend, opbotsend tegen de karren beladen met voedsel en brood die regelmatig door het burgerlijk bestuur van Brescia naar het kamp van het geallieerde leger werden gestuurd, iedereen die zij tegenkwamen meeslepend in hun vlucht, en de gewonden die naar hen riepen om mee te worden genomen, vertrappend. Vele gewonden, doof voor elke tegenspraak, trokken hun verbanden weg en strompelden de

kerken uit de straten op, zonder enig idee waar ze heen konden.

Ach, de pijn en het lijden in die dagen van de vijftiengste, zesentwintigste en zevenentwintigste juni! Wonden raakten geïnfecteerd door de hitte en het stof, door tekort aan water en een gebrek aan de juiste verzorging, en werden steeds pijnlijker. Smerige dampen verontreinigden de lucht, ondanks prijzenswaardige pogingen van de autoriteiten om de plaatsen waar zieken verpleegd werden schoon te houden. De konvooiën brachten elke kwartier een nieuwe lading gewonden naar Castiglione, en het tekort aan assistenten, verplegers en helpers werd steeds nijpender. Ondanks het werk van één legerdokter en twee of drie anderen bij het organiseren van vervoer naar Brescia per ossenkar, en ondanks de spontane hulp aangeboden door eigenaren van rijtuigen in Brescia, die gewonde officieren kwamen ophalen met hun rijtuigen, konden patiënten niet zo snel worden geëvacueerd als er nieuwe bijkwamen, en de opstoppingen werden erger en erger.

Mannen van alle nationaliteiten lagen zij aan zij op de stenen vloer van de kerken van Castiglione –Fransen en Arabieren, Duitsers en Slaven. Provisorisch dicht naast elkaar gerangschikt binnenin de kapellen, hadden ze niet langer de kracht zich te bewegen, of als ze die nog wel hadden, hadden ze er geen ruimte voor. Met geen woorden te beschrijven godslasteringen, verwensingen en geschreeuw, weerklonken tegen de gewelven van de heilige gebouwen.

"Ach heer, ik heb zoveel pijn!" zeiden verscheidene van deze arme jongens tegen me, "ze laten ons hier achter, om een ellendige dood te sterven, terwijl we zo hard gevochten hebben!" Ze kregen geen rust, ook al waren ze uitgeput en hadden ze nachtenlang niet geslapen. Ze riepen in hun nood om een dokter, en kronkelden in wanhopige stuiptrekkingen die eindigden in tetanus en de dood. Sommige soldaten dachten dat koud water op al zwerende wonden wormen veroorzaakte, en weigerden hun verbanden te laten bevochtigen. Anderen, die zo gelukkig waren geweest dat hun wonden direct in veldhospitaals waren verbonden, kregen in Castiglione geen nieuwe verbanden tijdens hun gedwongen verblijf daar; de strakke verbanden die waren aangelegd om hen beter de schokken van de weg te helpen doorstaan werden niet vervangen of lossen gemaakt, wat voor deze mannen een ware marteling betekende.

Met gezichten zwart van de vliegen die rond hun wonden zwermden, staarden de mannen met een wilde blik en hulpeloos om zich heen. Anderen waren niet meer dan een onherkenbare massa van jas en hemd en vlees en bloed, vol wormen. Velen huiverden van angst bij de gedachte te worden verslonden door de wormen, waarvan zij dachten dat ze die uit hun lichamen zagen komen (terwijl ze in werkelijkheid afkomstig waren van de horden vliegen die de lucht verontreinigden). Er was één arme ziel, volledig verminkt, met een gebroken kaak en een tong die gezwollen uit zijn mond hing. Hij lag te draaien en probeerde overeind te komen. Ik bevochtigde zijn droge lippen en uitgedroogde tong, nam een handvol pluksel en doopte dit in de emmer die ze achter me aan droegen, en kneep het water uit deze geïmproviseerde spons in de misvormde opening die ooit zijn mond was geweest. Bij een andere stakker was een deel van zijn gezicht – neus, lippen en kin – weggeslagen door een sabelslag. Hij kon niet spreken en lag halfblind op de grond, hartverscheurende handgebaren makend en keelgeluiden uitstotend om de aandacht te trekken. Ik gaf hem iets te drinken en goot wat schoon water over zijn bloedende gezicht. Een derde, met een wijd opengapende schedel, was stervende, en spuwde zijn hersenen uit op de stenen vloer. Zijn medegewonden schopten hem aan de kant omdat hij de doorgang belemmerde. Ik kon hem in zijn laatste momenten nog wat bescherming bieden, en legde een zakdoek over zijn arme hoofd, dat nog steeds gewoon bewoog.

Hoewel elk huis was veranderd in een ziekenhuis, en elk huishouden het al druk genoeg had met de verzorging van de gewonde officieren binnen hun muren, slaagde ik er tegen zondagochtend in om een aantal vrouwen bij elkaar te krijgen die zo goed ze konden de

gewonden hielpen verzorgen. Het ging niet om amputaties of welk soort operaties dan ook. Maar voedsel, en bovenal drinken, moest worden rondgebracht naar mannen die stierven van honger en dorst; daarna konden hun wonden worden verbonden en hun bloedende, modderige, met ongedierte krioelende lichamen gewassen; dit alles in een verzengende, vuile atmosfeer, temidden van afschuwelijke, misselijkmakende stank, omringd door geweeklaag en uitroepen van pijn!

Weldra was er een groep vrijwilligers gevormd. De Lombardische vrouwen bezochten eerst degenen die het hardst schreeuwden – niet altijd de ernstigste gevallen. Ik probeerde zo goed als ik kon hulp te organiseren op de plaatsen waar hier het grootste gebrek aan was, en ik nam in het bijzonder de zorg op mij voor een van de kerken van Castiglione, op een hoogte aan de linkerkant komend vanuit Brescia die, volgens mij, de naam Chiesa Maggiore droeg. Bijna vijfhonderd soldaten waren hier ondergebracht, opeengepakt in de kerk, en nog eens honderd lagen buiten op stro voor de kerk, met stroken canvas om hen te beschermen tegen de zon. De vrouwen gingen de kerken binnen, en gingen van man tot man met kruiken en veldflessen met schoon water om hun dorst te lessen en hun wonden te bevochtigen. Sommigen van deze geïmproviseerde verpleegsters waren knappe en charmante meisjes. Hun zachtaardigheid en vriendelijkheid, hun vochtige ogen en medelijdende blikken, en hun attente zorg, bracht de patiënten weer wat moed. De jongens uit de buurt renden tussen de kerken en de dichtstbijzijnde fonteinen heen en weer met emmers, veldflessen en gieters.

Het uitdelen van water werd gevolgd door het uitdelen van soep en bouillon, die door de kwartiermeestersdienst in enorme hoeveelheden moest worden gemaakt. Op meerdere plaatsen werden immense balen pluksel neergelegd, die door iedereen vrij gebruikt konden worden, maar verbanden, onderkleding en hemden waren er niet. De middelen waren zo beperkt in dit stadje, waardoor het Oostenrijkse leger was getrokken, dat zelfs de basisbehoeften niet verkrijgbaar waren. Ik slaagde er desondanks in enkele nieuwe hemden te kopen via de goede dames die inmiddels al hun oude linnen hadden verzameld en aan mij gegeven, en op maandagmorgen stuurde ik mijn koetsier naar Brescia om voorraden in te slaan. Hij kwam enkele uren later terug met een wagen volgeladen met kamille, kaasjeskruid, vlierbloesem, sinaasappels, citroenen, suiker, hemden, sponzen, linnen verbanden, spelden, sigaren en tabak. Hierdoor konden we de mannen die naar iets te drinken snakten een verfrissende citroenlimonade geven - hun wonden uitwassen met kaasjeskruidwater, warme kompressen aanbrengen, en hun verbanden verwisselen. In de tussentijd hadden we een aantal nieuwe rekruten kunnen verwelkomen, eerst een oud-marineofficier – daarna een aantal Engelse toeristen die uit nieuwsgierigheid de kerk binnenkwamen, en die we meteen inlijfden en praktisch met geweld vasthielden. Aan de andere kant toonden twee andere Engelsen zich vanaf het begin uiterst behulpzaam en deelden sigaren uit onder de Oostenrijkers. Ook kregen we hulp van een Italiaanse priester – twee of drie toevallige reizigers en toeschouwers – een Parijse journaliste die naderhand de verantwoordelijkheid op zich nam voor de hulpverlening in een andere nabijgelegen kerk – en een aantal officieren van wie het detachement opdracht had gekregen halt te houden in Castiglione.

Weldra kwam één van deze laatsten tot de conclusie dat de taferelen hem ziek maakten, en onze andere vrijwilligers trokken zich een voor een terug, omdat ze niet langer de aanblik konden verdragen van een lijden waarvoor ze zo weinig konden doen om het te verlichten. De priester volgde de rest, maar kwam weer terug, zo attent om aromatische kruiden en flesjes met reukzout mee te brengen die wij onder onze neus konden houden.

Een jonge Franse toerist, overweldigd door de aanblik van de levende wrakken voor hem, barstte spontaan in tranen uit. Een koopman uit Neuchâtel bleef twee hele dagen om wonden te verbinden, en om afscheidsbrieven aan familie te schrijven voor de stervenden. We moesten uiteindelijk, in zijn eigen belang, zijn ijver beteugelen. We moesten eveneens de sympathieke opwinding van een Belg kalmeren, die zodanige vormen had aangenomen

dat we vreesden dat hij leed aan een aanval van hoge koorts, zoals een tweede luitenant was overkomen die ons bij aankomst uit Milaan, op weg naar zijn regiment, geholpen had.

Sommige van de soldaten van het detachement die waren achtergebleven om de stad te bezetten, probeerden hun kameraden te helpen, maar ook zij konden de aanblik van een tafereel dat zo zwaar op hun moreel woog, en een te diepe indruk op hun verbeelding maakte, niet verdragen.

Een korporaal der genie, die gewond was geraakt bij Magenta, en vrijwel genezen was van zijn verwondingen (hij keerde nu terug naar zijn bataljon, en zijn orders lieten hem enige dagen respijt), voegde zich bij ons, en hielp dapper, hoewel hij tweemaal kort achtereen flauwviel. De Franse kwartiermeester, die zich zojuist in Castiglione had gevestigd, gaf uiteindelijk toestemming voor het inzetten van niet gewonde gevangenen voor hospitaalwerk; en drie Oostenrijkse dokters kwamen een jonge Corsicaanse legerarts helpen die verscheidene malen naar me toe was gekomen om te vragen om certificaten waarin de toewijding waarmee ik hem had zien werken zou worden vastgelegd. Een Duitse arts, die met opzet op het slagveld was gebleven om de wonden van zijn landgenoten te verbinden, wijdde zich aan de gewonden van beide legers. Als blijk van waardering zond de kwartiermakersafdeling hem drie dagen later terug om zich weer bij de Oostenrijkers in Mantua te voegen.

"Laat me niet sterven!" zo riepen sommigen van deze arme jongens uit – om dan plotseling mijn hand te grijpen met uitzonderlijke kracht, waarna ze hun hernieuwde kracht voelden wegvloeien en stierven. Een jonge korporaal met de naam Claudius Mazuet, rond de twintig jaar oud, met een vriendelijk, expressief gezicht, had een kogel in zijn linkerzij. Er was geen hoop voor hem, en daarvan was hij zich ten volle bewust. Toen ik hem had geholpen iets te drinken, bedankte hij me, en voegde er met tranen in zijn ogen aan toe: "Ach mijnheer, zou u mijn vader kunnen schrijven om mijn moeder te troosten!". Ik noteerde het adres van zijn ouders, en een moment later was hij niet langer in leven [9]. Een oude sergeant, met meerdere strepen op zijn mouw, zei me plotseling en onverwacht, met overtuiging en koude bitterheid: "Als er sneller naar mij was omgekeken had ik in leven kunnen blijven, en nu zal ik tegen de avond dood zijn!" En tegen de avond was hij dood.

"Ik wil niet sterven, ik wil niet sterven!" riep een grenadier van de Garde heftig uit. Deze man die drie dagen eerder nog een toonbeeld van gezondheid en kracht was, was nu dodelijk gewond. Hij realiseerde zich ten volle dat zijn uren onvermijdelijk geteld waren, en vocht en worstelde tegen die grimmige zekerheid. Ik sprak tegen hem, en hij luisterde. Hij liet zich kalmeren, troosten en bemoedigen, om uiteindelijk te sterven met de ongecompliceerde eenvoud van een kind.

Achterin de kerk, in de altaarnis links, lag een soldaat van de Afrikaanse lichte infanterie op stro, zonder te klagen en nauwelijks nog bewegend. Hij was geraakt door drie kogels, één aan de rechterkant, één in de linkerschouder, en de derde in zijn rechterbeen, die was achtergebleven. Het was zondagavond en hij zei dat hij sinds vrijdagochtend niets meer te eten had gehad. Hij bood een weerzinwekkende aanblik, met zijn gescheurde kleding en zijn hemd aan flarden. We wisten zijn wonden en gaven hem wat soep, en ik legde een deken over hem heen. Hij bracht mijn hand naar zijn lippen met een gezichtsuitdrukking van onuitsprekelijke dankbaarheid. Bij de ingang van de kerk lag een Hongaar die maar bleef roepen, in hartverscheurend Italiaans om een dokter smekend. Een exploderende kartets had zich in zijn rug gegraven, die eruitzag alsof deze met stalen klauwen was opengereten, waardoor er een groot oppervlak rood, trillend vlees was blootgelegd. De rest van zijn gezwollen lichaam was overal zwart en groen en hij kon in geen enkele houding prettig zitten of liggen. Ik bevochtigde grote hoeveelheden pluksel met koud water en probeerde dit onder hem te leggen, maar het duurde niet lang voordat hij door gangreen geveld werd.

Dichtbij lag een Zoeave, die voortdurend weende en als een klein kind moest worden getroost. De vermoeidheid na hun zware inspanningen en het gebrek aan voedsel en rust, gecombineerd met ziekmakende spanning en de angst alleen en zonder hulp te moeten sterven, bracht in deze fase zelfs de meest onverschrokken soldaten in een nerveuze en overgevoelige toestand, waardoor ze voortdurend in gejammer en tranen uitbarstten. Wanneer de pijn niet te erg was, was één van hun belangrijkste gedachten de herinnering aan hun moeders, en de zorg over het verdriet dat zij zouden voelen wanneer ze hoorden van hun lot. Van een jonge man werd het lichaam gevonden met een miniatuur van een oude vrouw rond zijn nek die zonder twijfel zijn moeder was. Zijn linker hand leek nog steeds het miniatuur tegen zijn hart te drukken.

Aan de andere kant tegen de muur lagen zo'n honderd Franse soldaten en onderofficieren, in hun dekens gewikkeld en uitgestrekt in twee rijen die elkaar bijna raakten en waartussen haast onmogelijk kon worden gepasseerd. Al deze mannen waren verbonden. Ze hadden soep gekregen. Ze waren kalm en vredig, maar alle ogen van deze mannen volgden mij. Alle hoofden draaiden naar rechts als ik naar rechts liep, en naar links als ik naar links liep. "Ach," zeiden sommigen, "je kunt zien dat hij uit Parijs komt." [10] "Nee," zeiden anderen, "hij ziet eruit alsof hij uit het zuiden komt." "U komt uit Bordeaux, nietwaar mijnheer?" vroeg een derde. Elke man wenste dat ik uit zijn provincie of zijn stad kwam. De berusting die deze eenvoudige soldaten over het algemeen toonden was opmerkelijk en vermeldenswaardig. Wat hadden zij ieder op zichzelf nu voor betekenis in deze grote ontreddende gebeurtenis? Heel weinig. Ze ondergingen hun lijden zonder te klagen. Ze stierven nederig en stil.

Het gebeurde maar zelden dat de gewonde Oostenrijkse gevangenen hun overwinnaars trachtten te tartten. Enkelen weigerden echter hulp die zij niet vertrouwden te accepteren, en trokken hun verbanden los, waardoor wonden opnieuw begonnen te bloeden. Een Kroaat greep de kogel die zojuist uit zijn wond was verwijderd en smeedt deze in het gezicht van de arts. Anderen bleven gemelijk, stil en onaandoenlijk. Voor het overgrote deel misten zij de hartelijkheid, de vrolijke bereidheid, de expressieve en vriendelijke levendigheid die zo kenmerkend zijn voor het Romaanse ras. Niettemin waren de meesten van hen geenszins ondankbaar of ongevoelig voor vriendelijkheid, en op hun verraste gezichten was hier en daar oprechte dankbaarheid te lezen. Een jongen van negentien, die met zo'n veertig anderen van zijn volk in de verste hoek van de kerk was neergelegd, had al drie dagen geen voedsel gehad. Hij had een oog verloren, rilde van de koorts, kon niet langer praten en had nauwelijks de kracht om wat soep te drinken; maar onze zorg bracht hem weer tot leven, en vierentwintig uur later, toen hij naar Brescia kon worden vervoerd, was hij bedroefd, bijna overmand door verdriet, om ons te moeten verlaten. In het ene prachtige blauwe oog dat hij nog bezat, lag een uitdrukking van oprechte en diepe dankbaarheid, en hij drukte de handen van de barmhartige vrouwen van Castiglione aan zijn lippen. Een andere gevangene met hoge koorts trok alle ogen naar zich toe. Hij was nog geen twintig, maar zijn haar was vrijwel wit. Naar wat hij en zijn kameraden vertelden, was zijn haar door de slag wit geworden. [11]

Hoeveel jongen mannen van achttien en twintig waren hier, vanuit de binnenlanden van Duitsland of de oostelijke provincies van het Oostenrijkse keizerrijk ongaarne gekomen – en sommigen van hen mogelijk zelfs onder brute dwang – om niet alleen fysieke pijn, maar ook de ellende van gevangenschap te moeten dragen. En nu moesten ze de vijandelijkheid van de Milanezen doorstaan, die een diepe haat voelen tegenover hun ras, hun leiders en hun vorst. Deze mannen konden rekenen op weinig sympathie totdat zij Franse bodem bereikten. Ach, arme moeders in Duitsland, Oostenrijk, Hongarije en Bohemen, hoe kunnen zij niet denken aan hun lijden, als zij horen dat hun zoons gewond zijn geraakt en gevangenen in dit vijandige land!

Maar toen de vrouwen van Castiglione zagen dat ik geen onderscheid maakte tussen nationaliteiten, volgden zij mijn voorbeeld en toonden dezelfde vriendelijkheid tegenover al deze mannen van wie de achtergrond zo verschillend was, en die voor hen allemaal

vreemdelingen waren. "Wij zijn allen broeders" [12], herhaalden zij steeds gevoelvol. Deze meelevende vrouwen, deze meisjes van Castiglione, verdienen alle eer! Onverstoorbaar, onvermoeibaar, onwankelbaar, in hun stille zelfopoffering hechtten zij weinig belang aan vermoeidheid en gruwelijkheden, noch aan hun eigen toewijding.

Het gevoel van het eigen tekortschieten dat men in dergelijke buitengewone en indrukwekkende omstandigheden heeft is onuitsprekelijk. Het is een ware kwelling je te moeten realiseren dat je nooit meer kunt doen dan diegenen helpen die je voor je hebt – dat je mannen die om hulp roepen en je smeken te komen moet laten wachten. Wanneer je ergens naar op weg gaat, duurt het uren voordat je er bent, doordat je wordt aangehouden door iemand die om hulp smeekt, en vervolgens door nog iemand, bij elke stap wordt je opgehouden door de massa arme stakkers die voor je en om je heen aandringen. Dan vraag je jezelf af: "Waarom zou ik naar rechts gaan, als er zoveel mannen links van me zijn die zonder een vriendelijk of troostend woord zullen sterven, zonder zelfs maar een glas water om hun brandende dorst te lessen?"

De morele zin van het belang van menselijk leven; het menselijke verlangen om de kwellingen van al deze arme stakkers iets te verlichten, of hun weer nieuwe moed te geven; de verwoede en niet aflatende daadkracht die een mens op dergelijke momenten weet op te brengen: dit alles tezamen geeft de mens de energie, de positieve drang om zovelen te helpen als men maar kan. Men voelt niet langer verdriet bij de vele taferelen van deze afschrikwekkende grote tragedie. Er is onverschilligheid bij het passeren van zelfs de meest gruwelijk verminkte lichamen. In het aangezicht van gruwelen nog afschrikwekkender dan hier geschetst, die absoluut met geen pen te beschrijven zijn, ontstaat er zoiets als koude berekening [13].

Maar dan voelt men soms plotseling het hart weer breken – alsof men opeens getroffen wordt door een gevoel van bittere en onweerstaanbare droefheid, door een eenvoudige gebeurtenis, een op zichzelf staand voorval, een klein onverwacht detail, dat de ziel raakt, ons gevoel aangrijpt en ons wezen tot in het diepst van de gevoelige kern treft.

Wanneer een soldaat terugkeert naar de dagelijkse routine van een leger in het veld, na de vreselijke vermoeidheid en angstwekkende emoties die hij heeft moeten doorstaan op de dag van een slag als die bij Solferino, en op de dag daarna, worden de herinneringen aan zijn familie en zijn thuis belangrijker dan ooit. Dit komt duidelijk naar voren in de volgende regels, geschreven vanuit Volta door een dappere Franse officier aan zijn broer thuis in Frankrijk: "Je kunt je niet voorstellen hoe opgewonden de mannen raken wanneer zij de korporaal van de postverspreiding brieven zien uitdelen. Hij brengt ons namelijk nieuws uit Frankrijk, nieuws van thuis, nieuws van onze familie en vrienden. De mannen zijn een en al oog en een en al oor terwijl ze hun handen hongerig naar hem uitstrekken. De gelukkigen voor wie er een brief is – maken deze in grote haast open en verslinden de inhoud. De teleurgestelden lopen terneergeslagen weg, en trekken zich terug om te denken aan diegenen die ze hebben achtergelaten. Nu en dan wordt er een naam geroepen en blijft een antwoord uit. Mannen kijken elkaar aan, stellen elkaar vragen, en wachten. Dan zegt een zachte stem 'Dood' en legt de korporaal zijn brief apart, die met onverbroken zegels naar de afzenders zal worden teruggestuurd. Hoe gelukkig waren deze toen ze zeiden: 'Hij zal blij zijn als hij hem krijgt,' en wanneer ze de brief terugkrijgen zal dat hun hart breken."

De straten van Castiglione waren nu rustiger. Sterfgevallen en vertrekkende gewonden hadden voor meer ruimte gezorgd, en hoewel er nieuwe karrenvrachten met gewonden bleven binnenkomen, werd de orde geleidelijk aan hersteld, en begonnen de diensten weer normaal te functioneren. De drukte was niet te wijten aan een slechte organisatie of een gebrek aan vooruitziendheid van de bestuurders, maar was het gevolg van het ongehoorde – en onverwachte aantal gewonden, en de relatief kleine aanwezigheid van dokters, helpers en verplegenden. De konvooien vanuit Castiglione naar Brescia vertrokken nu met meer

regelmaat. Ze bestonden uit ambulancewagens, of uit zware wagens getrokken door ossen, die langzaam, oneindig langzaam, voorttrokken onder de brandende zon, onder een stofwolk zo dik dat mannen die over de weg liepen tot over hun enkels in zacht, droog stof wegzakten. Zelfs wanneer deze onhandige voertuigen waren afgedekt met takken, boden ze maar weinig beschutting tegen de brandende hitte van de julihemel. Ook waren de gewonden vrijwel bovenop elkaar gestapeld; de kwellingen van die lange reis zijn gemakkelijk voor te stellen! Een vriendelijke hoofdknik van een voorbijganger leek deze arme stakkers goed te doen en ze beantwoordden deze snel met een dankbare blik.

In alle dorpen langs de weg naar Brescia waren vrouwen te zien die voor hun deur gezeten rustig pluksel aan het maken waren. Wanneer er een konvooi binnenkwam, stortten ze zich op de karren, verwisselden de kompressen van de mannen, wisten hun wonden, legden nieuw in koud water gedrenkt pluksel aan, en goten lepels soep, wijn of limonade in de monden van degenen die niet langer de kracht hadden om hun hoofd op te tillen of hun handen uit te strekken. De transportwagens die vanuit Frankrijk of Piemonte benodigdheden, foeragering, munitie en allerlei soorten voorraden naar het Franse kamp bleven aanvoeren werden, in plaats van leeg terug te gaan, gevuld met invaliden die ze naar Brescia vervoerden. In elk klein dorpje dat de konvooien passeerden, hadden de kerkelijke gemeenten dranken, wijn en vlees gereed staan. In Montechiero werden de drie kleine plaatselijke ziekenhuizen geleid door boerinnen die op verstandige en vriendelijke wijze de gewonden die er lagen verzorgden. In Guidizzolo werden zo'n duizend gewonden, hoewel zeer tijdelijk, zeer behoorlijk ondergebracht in een immens kasteel; in Volta bood een oud klooster dat was omgebouwd tot barakken onderdak aan honderden Oostenrijkers; in Cavriana werden in de belangrijkste kerk van dit arme kleine stadje kwartieren ingericht voor een aantal invalide Oostenrijkers, die achtenveertig uur hadden liggen wachten, slechts beschermd door de balkons van een vervallen wachthuis. In het veldhospitaal bij het Algemeen Hoofdkwartier werden operaties uitgevoerd met chloroform, waardoor de Oostenrijkers direct bewusteloos raakten, terwijl de Fransen erop reageerden met zenuwtrekkingen in combinatie met intense opwinding.

De inwoners van Cavriana hadden nauwelijks nog voedsel of voorraden over, en de mannen van de Garde voedden hen door hun rantsoenen en hun etensblikken met hen te delen. Het gehele platteland was leeggeroofd en vrijwel elk eetbaar goed was aan de Oostenrijkse troepen verkocht of door hen gevorderd. Het Franse leger had, hoewel het nog over ruim voldoende veldrantsoenen beschikte dankzij de vooruitziende blik van de kwartiermakersafdeling, de grootste moeite om aan boter, vet en groenten te komen waarmee de rantsoenen van soldaten gewoonlijk worden aangevuld. De Oostenrijkers hadden vrijwel al het vee in de omgeving gevorderd, en maïsbloem was het enige dat de geallieerden eenvoudig konden vinden in de omstreken rond de plaats waar ze hun kampen hadden opgeslagen. Alles wat de Lombardische boeren nog konden verkopen om de troepen te voeden, werd echter tegen zeer hoge prijzen van hen gekocht, waarbij de prijzen altijd zodanig werden bepaald dat de verkoper tevreden was; voor producten die door het Franse leger werden gevorderd voor foeragering, aardappelen, of andere voorzieningen werd royaal betaald, terwijl de plaatselijke bewoners bovendien ruimschoots schadeloos werden gesteld voor de onvermijdelijke schade ontstaan door de gevechten.

De gewonden van het Sardijnse leger die naar Desenzano, Rivoltella, Lonato en Pozzolengo waren gedragen, waren niet zo slecht af als de gewonden in Castiglione. De twee eerstgenoemde steden, die niet binnen enkele dagen door twee verschillende legers bezet waren geweest, waren beter voorzien van voedsel; de veldhospitaal verkeerden in goede staat en de inwoners, die minder in verwarring waren gebracht en minder bang waren gemaakt, boden actief hulp bij de verzorging van de patiënten. Degenen die van hieruit naar Brescia werden doorgestuurd, werden op fatsoenlijke wagens getild en op een dikke laag stro gelegd. Ze werden afgeschermd van de zon door hoepels van bladertakken, die stevig aan de wagens waren bevestigd en afgedekt met sterk canvas.

Uitgeput door vermoeidheid en niet in staat ook maar een oog dicht te doen, liet ik op de middag van de zevenentwintigste mijn rijtuig komen en vertrok ik rond zes uur om buiten de frisse avondlucht in te ademen, en wat rust en afstand te nemen van de sombere taferelen waardoor men zich in Castiglione aan alle kanten omringd zag. Deze dag bleek een gelukkige keuze, aangezien er voor de maandag (zoals ik later vernam) geen troepenbewegingen waren opgedragen. Stilte kwam hiermee in de plaats van de angstaanjagende chaos van de voorgaande dagen op het slagveld, dat nu een melancholieke aanblik bood. Er was geen enkel teken meer van passie of vuur. Maar hier en daar verrieden opgedroogde poelen bloed, rode vlekken op de grond, en vers opgeworpen aarde afgedekt met kalk, de laatste rustplaatsen van de slachtoffers van de vierentwintigste. In Solferino, waar twee decennia lang een vierkante toren trots en onaantastbaar de wacht had gehouden over het gebied waarin, voor de derde maal, twee van de grootste machten van de moderne tijd met elkaar slaags waren geraakt, was men nog steeds bezig met het verzamelen van hoeveelheden trieste overblijfselen, die overal lagen, en waarmee zelfs de met bloed bevlekte kruisen en grafstenen van de begraafplaats bedekt waren.

Ik bereikte Cavriana rond 9 uur 's avonds. De oorlogspraal waarmee het Algemeen Hoofdkwartier van de keizer van de Fransen omringd was, bood een unieke en luisterrijke aanblik. Ik zocht maarschalk de hertog van Magenta, met wie ik de eer had persoonlijk bekend te zijn. Aangezien ik niet precies wist waar zijn legerkorps op dat moment zijn kamp had opgeslagen, liet ik mijn kleine rijtuig halt houden op een klein plein, tegenover het huis waar keizer Napoleon sinds vrijdagnacht verbleef. Zo trof ik onverwacht een groep generaals, die op eenvoudige rieten stoelen of houten krukken gezeten hun sigaren rookten in de frisse buitenlucht voor het geïmproviseerde paleis van hun heerser. Toen ik informeerde waar maarschalk de Mac-Mahon heen was gezonden, ondervroegen deze generaals op hun beurt de korporaal die mij vergezelde, en die zij aanzagen voor mijn adjudant, aangezien hij op de bok naast de koetsier zat. [14]. Ze wilden weten wie ik was, en wat het doel was van de missie waarop ik volgens hen was – want zij konden uiteraard nauwelijks verwachten dat een gewone toerist zich alleen tussen de kampen zou hebben gewaagd, en dan ook nog, na Cavriana te hebben bereikt, de bedoeling had op zo een laat uur nog verder te reizen. De korporaal, die meer wist dan zij, liet uiteraard niets los, hoewel hij hun vragen met veel respect beantwoordde; en de nieuwsgierigheid van de generaals leek nog toe te nemen toen ze me opnieuw zagen vertrekken in de richting van Borghetto, waar ik verwachtte de hertog van Magenta te zullen aantreffen.

Het tweede korps, waarover hij het bevel voerde, had opdracht gekregen op de zesentwintigste van Cavriana naar Castellaro, vijf kilometer verderop, op te rukken, en zijn divisies hadden zich rechts en links van de weg van Castellaro naar Monzambano gevestigd. De maarschalk zelf bevond zich met zijn staf in Borghetto. Het was echter al laat op de avond, en aangezien de informatie die ik had ontvangen wat vaag was, reden we na een uur rijden verkeerd en namen we een weg naar Volta. Het gevolg was dat we op het legerkorps van generaal (sinds drie dagen maarschalk) Niel stuitten, dat zijn kampen had opgeslagen rond het kleine stadje Volta. De onbestemde geluiden die onder de schitterende met sterren verlichte hemel weerklonken – de bivakvuren waarin hele bomen fel brandden – de verlichte tenten van de officieren, en het slaperige gemompel van een kamp tussen waken en slaap – vormden een aangename rust voor mijn beproefde en overprikkelde verbeelding. Schaduwen van de nacht en dodelijke stilte hadden de lawaaierige geluiden en emoties van de dag verdreven en de zachte, zuivere lucht van een Italiaanse nacht was een weldaad om in te ademen.

Mijn Italiaanse koetsier werd, in het halfduister en bij het idee zo dicht bij de vijand te zijn, bevangen door een zo grote paniek, dat ik meer dan eens gedwongen was de teugels van hem over te nemen, ze aan de korporaal over te geven of zelf te sturen. De arme man was een week of tien dagen eerder uit Mantua gevlucht om te voorkomen dat hij in het

Oostenrijkse leger zou moeten dienen, en was naar Brescia gevlucht, waar hij om zijn brood te verdienen in dienst was getreden bij een rijtuigenhandelaar, die hem werk gaf als koetsier. Zijn paniek werd nog eens vergroot door een musketschot in de verte, dat werd afgevuurd door een Oostenrijker die ons hoorde aankomen – en vervolgens wegrende en in de struiken verdween. Toen het Oostenrijkse leger zich terugtrok, hadden enkele soldaten zich verscholen in de kelders van kleine dorpjes die door hun bewoners waren verlaten, en een deel van hen sloeg aan het plunderen. Deze arme vluchtelingen, alleen en angstig, slaagden er in eerste instantie in min of meer voldoende voedsel en drinken te vinden in hun ondergrondse schuilplaatsen. Later waren ze heimelijk de velden in getrokken, waar ze de hele nacht doelloos rondzwierven.

Mijn Mantuaan was in het geheel niet langer in staat zijn zenuwen weer onder controle te krijgen, en kon zijn paard niet langer recht sturen. Hij bleef zijn hoofd van links naar rechts draaien, en van rechts naar links, met een verwilderde blik alle struiken langs de weg afspeurend, en elk ogenblik vrezend in een hinderlaag van Oostenrijkers te lopen die op hem wilden schieten. Zijn angstige blik zocht elke haag, elke bouwval af, en bij elke bocht in de weg verdubbelde zijn angst. Zijn angst sloeg om in onbeschrijflijke paniek toen de stilte van de nacht plotseling werd doorbroken door een nieuw schot, afkomstig van een ruiterswacht die we in het donker over het hoofd hadden gezien, en hij viel bijna flauw bij de aanblik van een grote geopende paraplu, met gaten erin van drie kanonskogels en meerdere kogels, die in het zicht kwam aan de rand van een veld nabij het pad naar Volta. Ik vermoed dat de paraplu deel uitmaakte van de bagage van een cantinière van het Franse leger, die hem was kwijtgeraakt in het tumult van de vierentwintigste.

We keerden op onze schreden terug om op de juiste weg naar Borghetto te geraken. Het was na elven en we zetten ons paard aan tot een zo hard mogelijke galop. Ons bescheiden kleine rijtuig raasde geruisloos voort over de Strada Cavallara, toen we werden verrast door een nieuwe alarmkreet: "Wie gaat daar voorbij? Antwoord of ik schiet!" riep een wachter te paard van dichtbij en in één adem uit. "Frankrijk!" riep de korporaal meteen terug en hij gaf zijn rang: "Korporaal van de Eerste Genie, compagnie nummer zeven...." "Gaat u verder", klonk het antwoord.

Uiteindelijk bereikten we om kwart voor twaalf, zonder verdere incidenten, de eerste huizen van Borghetto [15]. De gehele stad was ondergedompeld in stilte en duister, met uitzondering van de hoofdstraat, waar een flauw licht brandde in een kamer met laag plafond op de begane grond, waar officieren van de kwartiermakersdienst aan het werk waren. Ondanks dat deze officieren bij hun werk werden gestoord en zeer verrast waren door mijn onverwachte verschijning op dit late uur, betoonden ze mij alle hoffelijkheid. Een van de betaalmeeesters, de heer A. Outrey, betoonde mij de meest vriendelijke gastvrijheid, zonder af te wachten of ik in het bezit was van aanbevelingen van verschillende opperofficieren. Zijn adjudant bracht een matras, waarop ik mijzelf met mijn kleren aan neervlijde voor een aantal uren rust, na te hebben genoten van een uitstekende soep, waarvan ik des te meer genoot omdat ik al dagenlang nauwelijks iets gegeten had. Ik sliep rustig, zonder de verstikkende vieze geuren en niet geplaagd door vliegen (die na zich te goed te hebben gedaan aan de dode lichamen, nu een kwelling vormden voor de levenden) zoals in Castiglione het geval was geweest. De korporaal en de koetsier installeerden zich in het rijtuig, dat in de straat achterbleef – maar de ongelukkige Mantuaan was zo zenuwachtig en gespannen dat hij geen oog dicht deed. Ik trof hem 's morgens meer dood dan levend aan.

Op de achtentwintigste, om 6 uur 's morgens, werd ik vriendelijk en hartelijk ontvangen door de dappere en ridderlijke maarschalk Mac-Mahon, die terecht door zijn mannen als een held werd beschouwd [16]. Om 10 uur was ik in het inmiddels historische huis te Cavriana, dat op die ene 24e junidag onderdak had geboden aan twee vijandige heersers. Om 3 uur op dezelfde middag was ik op de terugweg naar de gewonden in Castiglione, die uiting gaven aan hun vreugde om mij weer te zien; en op 30 juni was ik in Brescia.

Deze elegante en pittoreske stad was getransformeerd, niet zoals Castiglione in een grote veldambulance, maar in een immens ziekenhuis. De twee kathedralen, de kerken, de paleizen, kloosters, universiteiten en barakken – feitelijk alle gebouwen in de stad – lagen vol met gewonden van Solferino. Vijftienduizend bedden waren op de een of andere manier van de ene op de andere dag overal vandaan gehaald. De edelmoedige stedelingen deden meer dan ooit tevoren ergens onder dergelijke omstandigheden was gedaan. In het centrum van de stad bood de oude Basiliek, bekend als “il Duomo vecchio” of de “Rotonde”, met zijn twee kapellen, onderdak aan zo'n 1.000 gewonden. Vele mensen brachten hun een bezoek, en vrouwen uit alle klassen brachten hun sinaasappels, puddingen, biscuit, snoep en andere lekkernijen. De meest nederige weduwe, het armste oude dametje, zag het als haar plicht om zelf te komen met haar betuiging van medeleven en haar bescheiden gaven. Het was hetzelfde in de nieuwe kathedraal, een prachtige witte kerk met een immens koepelgewelf, waaronder honderden gewonden waren samengepakt; en het was hetzelfde in de veertig andere gebouwen, kerken of ziekenhuizen, die nog eens 20.000 gewonden en zieken onderdak boden.

Het stadsbestuur van Brescia reageerde direct op de situatie, en kweet zich op waardige wijze van de buitengewone taken waarvoor het zich door deze trieste omstandigheden geplaatst zag. Het bestuur kwam permanent bijeen en kreeg hulp en advies van de meest vooraanstaande burgers, die het bestuur op zeer effectieve wijze bijstonden. Voor de leiding over ziekenhuiswerk benoemde het bestuur op advies van de eminente Dr. Bartolomeo Gualla, een Centraal Comité, waarvan de laatstgenoemde het voorzitterschap op zich nam, en waarin de dokters Corbolani, Orefici, Ballini, Bonicelli, Cassa, C. Maggi en Abeni zitting hadden, die met bewonderenswaardige ijver onvermoeibaar dag en nacht doorwerkten. Het comité benoemde aan het hoofd van elk ziekenhuis een speciale bestuurder, en een hoofdarts, die werd geassisteerd door verschillende doktoren en een bepaald aantal verplegers. Door kloosters, scholen of kerken open te stellen, realiseerde het comité binnen enkele uren als bij toverslag ziekenhuizen met honderden bedden, met ruime keuken- en wasserijaccommodaties, met linnen en alle andere zaken die nuttig of noodzakelijk zouden kunnen zijn. Deze maatregelen werden zo vlot en welwillend genomen, dat al na slechts enkele dagen iedereen versteld stond van de ordelijkheid en regelmaat waarmee deze vele geïmproviseerde ziekenhuizen functioneerden. Een dergelijke verbazing was heel begrijpelijk als men zich realiseert dat de bevolking van Brescia, een stad met 40.000 inwoners, zich met het arriveren van meer dan 30.000 zieken of gewonden plotseling praktisch in omvang had verdubbeld. [17]

Ik kan niet nalaten hier te vermelden dat de doktoren – 140 in totaal – de gehele tijd dat ze deze moeilijke en vermoeiende taken uitvoerden, bijzondere energie en toewijding toonden, zonder dat hieraan afbreuk werd gedaan door enige vorm van zelfzuchtigheid of jaloezie die de uitstekende harmonie waarin zij zich inzetten voor de gemeenschappelijke goede zaak verstoortte. Zij werden bijgestaan door medische studenten en een aantal vrijwilligers. Ook werden er hulpcomités georganiseerd, en er werd een speciaal comité benoemd voor het in ontvangst nemen van ter beschikking gestelde goederen (beddengoed, linnen en allerlei soorten levensmiddelen). Weer een ander comité was verantwoordelijk voor het centrale depot of pakhuis. [18]

Op de uitgestrekte ziekenzalen werden de officieren meestal gescheiden gehouden van de manschappen, en de Oostenrijkse patiënten werden niet tussen de geallieerden gelegd. De rijen bedden leken allemaal gelijk, maar op een plank boven elke man gaven zijn uniform en dienstpjet aan tot welk leger hij behoorde. Er waren maatregelen genomen om te voorkomen dat teveel bezoekers tegelijk binnenkwamen, aangezien zij de rust verstoorden en de werkzaamheden onderbraken. Zij aan zij met soldaten met krijgshaftige en berustende gezichten, lagen anderen die mopperden en klaagden. In die eerste dagen leek elke wond ernstig. Bij de Franse soldaten viel de levendige Gallische aard op, gedecideerd, geneigd

zich aan te passen en opgewekt, vastberaden en energiek, maar ook ongeduldig en opvliegend. Ze maakten zich weinig zorgen en toonden nauwelijks enige emotie, hun luchthartigheid maakte hen betere operatiepatiënten dan de Oostenrijkers die, doordat ze de dingen minder licht opnamen, veel banger waren voor amputaties en geneigd waren in eenzaamheid te piekeren. De Italiaanse doktoren in hun lange zwarte mantels verzorgden de Fransen met elke mogelijke zorg; maar sommigen van hen brachten hun patiënten van streek met hun werkwijze, bijvoorbeeld wanneer ze diëten, aderlaten en tamarindewater voorschreven.

Op de ziekenzalen trof ik verschillende van mijn gewonde mannen uit Castiglione die mij herkenden. Ze kregen nu betere verzorging, maar hun problemen waren nog niet voorbij. Onder hen was een van die heroïsche lichte infanteristen van de Garde die zo dapper gevochten hadden, bij wie ik een wond voor het eerst in Castiglione had verbonden. Hij had een schotwond in zijn been en lag op zijn strozak met een uitdrukking van diep lijden op zijn gezicht, en brandende, holle ogen, en een grauwe, gele kleur die erop duidde dat hij in de greep was van een purulente koorts die zijn toestand verergerde. Zijn lippen waren droog, zijn stem trilde en zijn soldatenmoed had plaatsgemaakt voor een vaag angstig en onwelkom voorgevoel. Hij was bang om ook maar iemand in de buurt van zijn arme been te laten komen, dat reeds door gangreen was aangetast. De Franse arts die amputaties uitvoerde liep langs zijn bed, en de patiënt greep zijn hand en drukte die tussen zijn eigen handen, die brandden als heet ijzer. "Doe me geen pijn – ik lijd afschuwelijke pijn!" riep hij uit.

Maar de operatie moest worden uitgevoerd, en snel ook. Er was een lange rij andere gewonden die diezelfde ochtend geopereerd moesten worden, en er wachtten er 150 om hun wonden te laten verbinden. Er was geen tijd voor medelijden met een enkel geval, of te wachten tot de man een besluit had genomen. De arts, een vriendelijk man, maar ook koud en gedecideerd, antwoordde eenvoudig: "Laat het allemaal aan ons over." Daarna tilde hij snel de deken op. Het gebroken been was opgezwollen tot tweemaal de normale omvang, kwalijk riekende pus stroomde vrijelijk op drie verschillende plaatsen, en paarse vlekken gaven aan waar de slagader was afgesneden, waardoor het been niet langer voldoende bloed aangevoerd kreeg. Er kon dus niets meer gedaan worden en de enige remedie, als daarvan al sprake kon zijn, was amputatie tot aan tweederde van zijn dijbeen. Amputatie! Wat een gruwelijk woord voor deze arme jongen, die nog maar één ander alternatief had: spoedig te zullen sterven, of anders het ellendige bestaan van een invalide. Hij had geen tijd om moed te verzamelen voor wat hem te wachten stond. "O God, o God, wat gaan jullie doen?" vroeg hij huiverend. De arts antwoordde niet. "Neem hem mee, verpleger", zij hij: "Snel!" Maar een hartverscheurende kreet ontsnapte uit de bevende mond. De onhandige verpleger had het bewegingloze, maar afschuwelijk gevoelige been veel te dicht bij de wond vastgegrepen. De gebroken botten waren in het vlees gedrongen en bezorgden de patiënt afschuwelijke pijn. Terwijl de man naar de operatiekamer werd gebracht, was te zien hoe zijn been in een onnatuurlijke houding lag, in een vreemde hoek gebogen toen de patiënt zo onvoorzichtig was opgetild.

Ach, die angstwekkende optocht! Het was als een lam dat naar het offerblok werd gebracht.

De patiënt werd uiteindelijk neergelegd op de operatietafel, die was afgedekt met een dunne matras. Op een andere tafel naast hem lagen de instrumenten onder een doek. De arts, met zijn aandacht bij zijn werk, had geen oog voor andere zaken dan de operatie. Een jonge medische assistent hield de armen van de patiënt vast. De verpleger pakte het gezonde been vast en gebruikte al zijn kracht om de patiënt over de rand van de tafel te trekken. In doodsangst riep de patiënt uit: "Laat me niet vallen!" en hij sloeg zijn armen krampachtig om de jonge dokter, die klaarstond om hem te ondersteunen en zelf bleek zag van emotie en bijna net zo van streek was als de patiënt zelf.

De opererend arts had zijn jas uitgedaan, zijn mouwen tot bijna aan de schouder opgerold,

en een wit schort aangetrokken dat hem tot aan de nek bedekte. Met één knie op de grond en een angstaanjagend mes in zijn hand, sloeg hij zijn arm om de dij van de soldaat, en sneed met één beweging de huid rond het been door. Een doordringende kreet weerklonk door het ziekenhuis. De jonge dokter, die in het gezicht van de gekwelde man keek, kon in zijn vertrokken gezicht elk detail van de afschuwelijke kwellung die de man onderging volgen. "Wees dapper!" fluisterde hij tegen de soldaat, toen hij de handen van de man tegen zijn rug voelde verstijven, "Nog twee minuten en dan is alles voorbij."

De arts kwam overeind en begon de huid los te maken van de spieren er onder, die hij zo blootlegde. Daarna sneed hij het vlees van de huid los, en tilde de huid ongeveer tweeënhalve centimeter op als een soort manchet. Vervolgens wijdde hij zich aan zijn belangrijkste taak, en sneed met een krachtige beweging met zijn mes dwars door de spieren, helemaal tot op het bot. Een stroom bloed spoot uit de doorgesneden slagaders, waardoor de arts werd ondergespat en bloed op de vloer drupte. De vaardige arts, rustig en kalm, zei niets, totdat hij opeens dwars door de stilte heen kwaad tegen de onhandige verpleger zei: "Stommeling, kun je niet eens een slagader dichtdrukken?" De verpleger had nog maar weinig ervaring, en wist niet dat hij het bloeden kon stoppen door op de juiste manier met zijn duim de bloedvaten dicht te drukken. De patiënt mompelde in een waas van pijn zwakjes: "Dit is genoeg, laat me sterven!" en het koude zweet liep langs zijn gezicht. Maar hij moest nog een minuut doorstaan, een minuut die een eeuwigheid leek te duren. De assistent telde op zijn vriendelijke wijze de seconden af, en probeerde hem terwijl hij afwisselend van de arts naar het gezicht van de patiënt keek, moed in te spreken en toen hij hem zag trillen van doodsangst zei hij: "Nog maar een minuut".

Het was tijd voor de zaag, en ik kon het raspen van het staal op levend bot horen terwijl het half weggerotte been van het lichaam werd gescheiden.

Maar de pijn was dat zwakke, uitgeputte lichaam teveel geworden. Er klonk niet langer gekreun, de patiënt was flauwgevallen. De arts, die niet langer geschreeuw en gekreun hoorde, vreesde dat de stilte betekende dat zijn patiënt was overleden, en zocht gespannen naar tekenen van leven in de man. Met de opwekkende middelen die achter de hand waren gehouden, slaagden ze er ternauwernood in een sprankje leven terug te brengen in de doffe ogen, die halfgesloten de ruimte in staarden. Het leek er uiteindelijk op dat de stervende man in leven zou blijven. Hij was kapot en uitgeput – maar aan zijn ergste lijden was tenminste een einde gekomen.

In een ander ziekenhuis werd soms chloroform gebruikt. In dat geval doorliep de patiënt, met name wanneer het een Fransman betrof, twee heel verschillende fases. Eerst raakte hij in een opgewonden staat die vaak uitliep op een wild delirium, en vervolgens eindigde in volledige depressie en machteloosheid; en gedurende deze hele tweede fase bleef hij ondergedompeld in een soort van diepe lethargie. Sommige soldaten die verslaafd waren aan sterke drank, waren zeer moeilijk met chloroform te verdoven en verzetten zich lange tijd tegen het sterke verdovende middel. Ongelukken, en zelfs dodelijke incidenten met chloroform zijn niet zo zeldzaam als men wel zou denken, en soms probeert men tevergeefs een man terug tot leven te wekken waarmee men slechts enkele minuten eerder nog sprak.

Probeer u zich eens voor te stellen hoe het voor een Oostenrijker was om een dergelijke operatie te ondergaan, een man die noch Italiaans noch Frans sprak, die als een lam naar de slachtbank werd geleid, niet in staat was ook maar een woord te wisselen met zijn goedbedoelende martelaren. De Fransen werden niet alleen door iedereen vriendelijk behandeld. Ze werden ook toegejuicht, getroost en aangemoedigd, en wanneer het gesprek op de slag van Solferino kwam, werden ze, ondanks dat ze daar hun wrede wonden hadden opgelopen, opgewonden en vlamden discussies snel op. Wat voor hen glorieuze herinneringen waren, wakkerden hun enthousiasme aan, en leken hun lot te verlichten door hun gedachten van henzelf af te leiden. Maar de Oostenrijkers waren niet zo gelukkig. In de

verschillende ziekenhuizen waar ze naar toe waren gebracht, stond ik er daarom op hen te bezoeken, en in sommige gevallen betrad ik bijna met geweld de ziekenzalen. En hoe dankbaar waren die goede jongens voor wat vriendelijke woorden en het snuifje tabak dat ik te bieden had! Op hun berustende, kalme en zachtaardige gezichten waren gevoelens af te lezen die ze niet in woorden konden uitdrukken. Hun blikken zeiden meer dan elk woord van dank zou kunnen. Vooral de officieren waardeerden de aandacht die aan hen besteed werd. Zowel officieren als soldaten werden door het volk van Brescia humaner behandeld, maar zonder enige pretentie van vriendelijkheid. In het ziekenhuis waar de prins van Isenburg lag, hadden hij en een andere Duitse prins een kleine kamer tot hun beschikking die redelijk comfortabel was.

Enkele dagen achtereen deelde ik tabak, pijpen en sigaren uit, in de kerken en ziekenhuizen, waar de geur van tabak, gerookt door honderden mannen, een kostbaar tegengif bood voor de doordringende stank die ontstond doordat zoveel patiënten dicht op elkaar in verstikkend hete gebouwen waren samengepakt. De voorraden tabak in Brescia waren al snel uitgeput, en er moest meer vanuit Milaan worden aangevoerd. Alleen tabak kon de angst verminderen die de gewonden voelden voorafgaand aan een amputatie. Velen ondergingen de operatie met een pijp in hun mond, en een aantal van hen stierven al rokend.

Een eerzaam inwoner van Brescia, de heer Carlo Borghetti, was zo vriendelijk mij persoonlijk met zijn rijtuig naar de verschillende ziekenhuizen in de stad te rijden, en hielp me onze tabak uit te delen. De tabak was door de koopman verpakt in duizenden kleine stukjes papier, die soldaten vrijwillig in enorme manden rondroegen. Overal waar ik kwam, werd ik enthousiast ontvangen. Slechts één Lombardische dokter, graaf Calini, weigerde toestemming te geven voor het uitdelen van sigaren in het militaire ziekenhuis San Luca waarvoor hij de verantwoordelijkheid had gekregen. Dit was een trieste slag voor de arme patiënten, die begerige blikken wierpen op de manden met tabak bij de deur. Verder bleken artsen overal even dankbaar voor dit soort gaven als hun patiënten. Ik liet me niet ontmoedigen door deze kleine teleurstelling; en ik moet zeggen dat dit het eerste obstakel was dat ik op mijn pad vond, en de eerste moeilijkheid, als het al zo genoemd mag worden. Tot dat moment had ik nergens een dergelijke hinder ondervonden, en wat nog verbazingwekkender was, mij werd op geen enkel moment gevraagd mijn paspoort of de warme brieven van aanbeveling van generaals [19] aan andere generaals waarmee mijn zakboek gevuld was, te laten zien. Ik weigerde dan ook mij bij een nederlaag door toedoen van dokter Calini neer te leggen; en diezelfde middag slaagde ik er, na een nieuwe poging bij San Luca, in een ruime hoeveelheid sigaren uit te delen onder de goede invalide jongens, die door mijn onschuldig falen een Tantaluskwelling hadden moeten ondergaan. Toen ze me zagen terugkeren, konden ze hun uitroepen en zuchten van tevredenheid en verrukking niet beheersen.

Tijdens mijn omzwervingen bezocht ik een reeks kamers op de tweede verdieping van een uitgestrekt klooster – een waar labyrint dat in een ziekenhuis was veranderd. De kamers op de begane grond en de eerste verdieping lagen vol met patiënten. In één van deze imposante kamers trof ik vier of vijf gewonde mannen met hoge koorts, in een andere tien of vijftien, en in een derde kamer zelfs twintig. Elke man lag op een bed, maar ze moesten het allemaal zonder hulp stellen, en klaagden bitter dat het uren geleden was dat ze een verpleger hadden gezien. Ze smeekten me en drongen erop aan dat ik hun wat soep zou laten brengen, in plaats van het ijskoude water dat zij als enige te drinken hadden. Aan het einde van een oneindig lange gang, lag een jonge man van de Bersaglieri helemaal alleen in een kamer langzaam te sterven aan tetanus. Hij lag vrijwel bewegingloos op zijn strozak en hoewel hij nog steeds vol leven leek te zijn, en zijn ogen wijd open had, kon hij dingen horen noch begrijpen, dus had men hem eenvoudig laten liggen om te sterven.

Veel Franse soldaten smeekten me om hun ouders te schrijven of, in sommige gevallen, hun kapitein, die ze als plaatsvervanger zagen voor hun families ver weg.

In het St. Clement ziekenhuis wijdde een edele dame uit Brescia, gravin Bronna, zichzelf met indrukwekkende zelfopoffering aan de verzorging van patiënten met geamputeerde ledematen. De Franse soldaten spraken met enthousiasme over haar. Zelfs door de meest afschrikwekkende details liet zij zich niet uit het veld slaan. "*Sono madre*," zei ze met kalme eenvoud tegen me. "Ik ben een moeder!" Deze woorden zeiden alles over de grootsheid van haar opoffering. Wat een moeder!

Op straat werd ik vijf maal kort achter elkaar aangehouden door burgers van Brescia, die mij smeekten hun huizen binnen te komen om te tolken voor Franse officieren – majoors, kapiteins of luitenants – die zij gevraagd hadden te mogen opnemen, en die zij met de meest ijverige en hartelijke zorg omringden. Vaak begrepen zij echter geen woord van wat er door een gast die geen Italiaans sprak tegen hen gezegd werd; en de gewonde officier, vrijwel onveranderlijk nerveus en gespannen, werd dan boos omdat hij niet begrepen werd, tot wanhoop van de gehele familie, waarvan de leden hem alle vriendelijkheid betoonden en hun inspanningen beloofd zagen met ongeduld en boosheid als gevolg van koorts en pijn. In een ander geval wilde een Italiaanse dokter een officier aderlaten; en de laatstgenoemde, die dacht dat het de bedoeling was zijn been af te zetten, verzette zich met al zijn kracht, waarbij hij zichzelf in al zijn opwinding veel kwaad deed. Geruststellende uitleg in hun eigen taal was de enige manier om deze slachtoffers van Solferino te kalmeren wanneer dergelijke jammerlijke misverstanden ontstonden. Hoe vriendelijk en geduldig offerden de mensen van Brescia zich nu op voor diegenen die zulke offers hadden gebracht voor hen en hun land, om hen te bevrijden van buitenlandse overheersing! Wanneer een patiënt overleed was het verdriet van degenen rondom hem duidelijk oprecht. Het was oneindig roerend om te zien hoe de families die deze mannen hadden geadopteerd vroom de lijkstaf van een Franse officier volgden langs de brede cipressenlaan, van St. John's Gate naar zijn laatste rustplaats op het Campo Santo. De officier was slechts enkele dagen de gast van deze mensen geweest; en toch weenden ze om hen zoals men weent om een vriend, om een ouder, of om een zoon – voor een man van wie ze niet eens altijd de naam wisten.

De soldaten die in de ziekenhuizen stierven werden 's nachts begraven. Hun naam en nummer werden, in de meeste gevallen toch, met zorg genoteerd, wat nagenoeg onmogelijk was geweest in Castiglione.

Alle steden van Lombardije maakten er een erezaak van om hun aandeel gewonden te verzorgen. In Bergamo en Cremona waren de hulpdiensten goed georganiseerd. De hulporganisaties werden ondersteund door dameshulpcomités, die bewonderenswaardige zorg verleenden aan de grote groep patiënten die aan hen werd toegewezen. In één van de ziekenhuizen in Cremona had een Italiaanse dokter gezegd: "We houden de goede dingen voor onze vrienden van het geallieerde leger, en geven onze vijanden alleen het hoogstnodige. Als ze sterven, dan is dat jammer!" en om zijn barbaarse woorden te verdedigen, voegde hij eraan toe dat hij van een aantal Italiaanse soldaten die terugkeerden vanuit Verona en Mantua, had gehoord dat de Oostenrijkers de gewonden van het Frans-Sardinische leger zonder verzorging hadden laten sterven. Een edele dame uit Cremona, gravin..., die de woorden van de dokter gehoord had en zich met de grootste geestdrift had ingezet in de ziekenhuizen, haastte zich om haar afkeuring te laten blijken, door te verklaren dat ze precies evenveel aandacht besteedde aan Oostenrijkers als aan geallieerden, en geen onderscheid maakte tussen vriend en vijand. "Want," zo zei ze, "Onze Heer Jezus Christus maakte bij zijn goede werken ook geen onderscheid." Hoewel het mogelijk is dat de mannen van het geallieerde leger die gevangen werden genomen door de Oostenrijkers in het begin vrij ruw behandeld werden, waren de berichten waarnaar verwezen werd bepaald onnauwkeurig en overdreven, en rechtvaardigden ze op geen enkele wijze uitspraken zoals deze gedaan werden.

De Franse dokters deden niet alleen alles wat menselijkerwijs mogelijk was, zonder

onderscheid te maken tussen nationaliteit mopperden en klaagden ze over hun onvermogen om meer te doen. Ik moet in verband hiermee Dr. Sonrier citeren: "Ik kan niet terugdenken aan een kleine ziekenzaal met vijftig bedden in Cremona, waar de zwaarst gewonden van de Oostenrijkers lagen, zonder mij opnieuw diep bedroefd te voelen," zo zei hij. "Ik zie nog steeds de grauwe, wasachtige gezichten van deze mannen voor me, waaruit alle kleur was weggetrokken door uitputting en ettervergiftiging, terwijl ze met gebaren en hartverscheurend geroep, als een laatste redmiddel, smeekten om amputatie van een ledemaat die we hadden geprobeerd te redden – met als resultaat dat ze onder afschuwelijke pijnen stierven terwijl wij hulpeloos toekeken."

Het hoofd van het Commissariaat te Brescia, en dokter Gualla, directeur-generaal van de ziekenhuizen van Brescia, en Dr. Comisetti, hoofdarts van het Sardijnse leger, en dokter Carlo Cotta, Medisch Inspecteur voor Lombardije, waren allemaal even toegewijd, en hun namen verdienen eervolle vermelding tezamen met die van de illustere baron Larrey, hoofdarts en inspecteur van het Franse leger; dokter Isnard, hoofdlegerarts, die opmerkelijke capaciteiten toonde, zowel op professioneel als bestuurlijk niveau; en eveneens in Brescia werden voortreffelijke diensten geleverd door de heer Thierry de Maugras, en een hele schare dappere en onvermoeibare Franse artsen, van wie ik de namen graag zou vermelden. Als degenen die de slachting aanrichten recht hebben op een plaats op de erelijst der gesneuvelden, dan verdienen degenen die genezen, en vaak genezen met gevaar voor eigen leven, zeker hun aandeel respect en dankbaarheid.

Een Engels-Amerikaans chirurg, Dr. Norman Bettun, professor in de anatomie in Toronto, in Upper Canada, kwam speciaal vanuit Straatsburg om deze toegewijde mannen bij te staan, en medische studenten snelden toe vanuit Bologna, Pisa, en andere Italiaanse steden. Naast de inwoners van Brescia boden een aantal Franse, Zwitserse en Belgische reizigers met toestemming van het bestuur hun hulp aan; ze bezochten de ziekenhuizen om de patiënten te helpen en hun kleine vertroosting te brengen, zoals sinaasappels, sherbet, koffie, limonade en tabak. Een van deze reizigers ruilde met een Kroaat een Florijn voor een Duits bankbiljet. De Kroaat had al een maand lang iedereen die hij zag gesmeekt deze transactie voor hem te regelen, anders kon hij geen gebruik maken van de kleine som die zijn gehele fortuin vormde.

In het San Gaetano ziekenhuis onderscheidde een Franciscaner monnik zichzelf door zijn bevlogen werk voor de zieken; en een jonge soldaat uit Piemonte, die herstellende was en die, doordat hij uit Nice kwam, zowel Frans als Italiaans sprak, vertaalde klachten of verzoeken voor de Lombardische doktoren. Hij werd aangehouden als tolk. In Piacenza, waar de drie ziekenhuizen van de stad werden geleid door heren en dames die optraden als verplegers en verpleegsters, bleef een van de laatstgenoemden, een jongedame wier familie haar smeekte haar dagen niet langer in het ziekenhuis door te brengen in verband met de dodelijke en besmettelijke koorts, desondanks haar zelfopgelegde taak voortzetten. En zij deed dat met zoveel vuur, zo vriendelijk, en met zoveel teder enthousiasme dat alle soldaten haar aanbaden. "Ze brengt vreugde in het ziekenhuis," zeiden ze.

Ach, hoe waardevol zou het geweest zijn om in die Lombardische steden honderd ervaren en opgeleide vrijwillige verplegers en verpleegsters te hebben! Een dergelijke groep zou een kern hebben gevormd waaromheen de schaarse hulp en verstrooide inspanningen die vakkundige leiding behoeften, georganiseerd hadden kunnen worden. Zoals de situatie was, hadden degenen met verstand van zaken geen tijd om het advies en de leiding te geven waaraan zo'n behoefte was, en de meesten die vanuit hun eigen goedheid werk wilden verrichten, ontbrak het aan de nodige kennis en ervaring, zodat hun inspanningen ontoereikend en vaak zonder resultaat bleven.

Wat kon er tegenover zo een grote nood gedaan worden door een handvol enthousiastelingen, allen geïsoleerd en verspreid? Na een week of tien dagen, begon het

liefdadige enthousiasme van het volk van Brescia, oprecht als het was, te bekoelen. Met enkele bijzonder prijzenswaardige uitzonderingen, raakten de mensen vermoeid en afgemat. Bovendien brachten onervaren of onoordeelkundige stedelingen voedsel naar de kerken en ziekenhuizen dat vaak ongeschikt was voor gewonden, en het werd noodzakelijk hen bij de deuren tegen te houden. Het gevolg was dat velen die bereid waren geweest één of twee uur bij de patiënten te zitten, niet langer de moeite namen toen hiervoor toestemming moest worden gevraagd. Buitenlanders die geneigd waren te helpen en zichzelf nuttig te maken, stuitten op allerlei obstakels die hen ontmoedigden. Maar speciaal gekozen en competente vrijwilligers, gestuurd door organisaties gesteund en goedgekeurd door de autoriteiten, hadden al deze problemen gemakkelijk kunnen overwinnen, en zouden zeker meer hebben kunnen bereiken.

In de eerste week na de slag kregen gewonde mannen over wie de doktoren hun hoofd schudden en bij het passeren van hun bedden zacht zeiden: "Er is niets meer aan te doen," nauwelijks enige zorg, en werden ze eenvoudig aan hun lot overgelaten om alleen te sterven. En dit was eigenlijk logisch, aangezien er zo weinig verplegers waren om de enorme hoeveelheid gewonden te verzorgen. Het was even logisch en onvermijdelijk als het triest en wreed was, dat deze mannen alleen en zonder verzorging moesten sterven, doordat de kostbare tijd die de hulpverleners hadden, moest worden besteed aan soldaten die nog gered konden worden. Diegenen die op deze manier al van tevoren gedoemd waren te sterven waren met velen. De arme stakkers over wie dit onverbiddelijke vonnis werd uitgesproken, waren niet doof. Ze realiseerden zich al snel dat ze aan hun lot werden overgelaten, en bliezen hun laatste adem uit in grote droefheid en treurnis, zonder dat er iemand een traan om hen liet of zich om hen bekommerde. De dood van sommigen van hen werd nog droeviger en bitterder door de misplaatste grappen van enkele jonge, slechts lichtgewonde Zoeaven, die in bedden dichtbij lagen en hun geen rust gunden. In andere gevallen kwam het voor dat een man die op sterven lag in een bed naast dat van een even onfortuinlijke kameraad die net gestorven was, terwijl hij zijn eigen kracht voelde wegvloeien, gedwongen was toe te kijken hoe zijn dode kameraad zo onfatsoenlijk werd behandeld, dat hij wel kon vermoeden wat hem zelf te wachten zou staan. Zo een man had nog geluk als hij niet behoefde toe te kijken hoe bepaalde mensen, die wisten dat hij op het randje van de dood zweefde, misbruik maakten van zijn zwakte om zijn proviandtas de doorzoeken, en er alles van hun gading uit te stelen.

Voor een andere gewonde man die aan zijn lot was overgelaten, lagen er al een week lang brieven van zijn familie te wachten op het postkantoor. Deze hadden hem een laatste troost kunnen bieden, als ze maar naar hem toe waren gebracht. Hij vroeg de mannen op zijn afdeling meerdere malen ze voor hem te halen, zodat hij ze kon lezen voordat zijn tijd daar was; maar de mannen wilden die moeite niet nemen en antwoordden hardvochtig dat ze andere dingen te doen hadden en geen tijd voor hem hadden. Hoeveel beter zou het voor u niet geweest zijn, arme zieke, als u op het slagveld een plotselinge dood was gestorven door een kogel, temidden van de vreselijke gruweligheden die men roemvol noemt! Aan uw naam zou dan tenminste enige eer verbonden zijn, als u gevallen zou zijn aan de zijde van uw kolonel, vechtend voor uw vlag! Beter nog zou het zijn geweest, waart gij met het leven nog in u begraven door de onbeholpen lieden die waren belast met de begrafenissen op het slagveld, wanneer ze u levenloos en bewusteloos hadden opgenomen op de cipressenberg, of op de vlakke van Medola. Dan was uw vreselijk lijden tenminste niet van lange duur geweest – terwijl het nu slechts een opeenvolging van ellende is die u moet doorstaan, waarna u niet het ereveld wacht, maar onuitsprekelijk lijden, gevolgd door een koude, grimmige dood in al zijn gruwelijkheid. En ten laatste zou het niet verwonderlijk zijn als uw enige grafrede zou bestaan uit een korte vermelding van uw naam met de toevoeging "vermist".

Wat was er nu geworden van die sterke, koppige geestdrift waarmee de dappere strijders begeesterd waren, die hen zo sterk, zo mysterieus en tot in het diepst van hun wezen

opzweepte toen de campagne begon, en op de dag van Solferino, waarop ze hun levens waagden, en ze in hun heldenmoed smachtten naar het bloed van mannen als zichzelf, dat zij in razernij wilden vergieten? Waar was nu de aantrekkingskracht van de overwinning, de krijgshaftige bezieling, die nog duizendmaal werd versterkt door de trotse en melodieuze klanken van de militaire fanfares en de oorlogstonen van de schallende trompetten – die nog een scherpere klank kregen door het fluiten van kogels, het gedonder van bommen, en het metalige geraas van uitbarstende en exploderende raketten en granaten, in de uren waarin enthousiasme, de aantrekkingskracht van gevaar en hevige, gedachteloze opwindning, alle gedachten aan hun latere einde uit de hoofden van de mannen verdreef?

In die Lombardische ziekenhuizen werd duidelijk zichtbaar hoe zwaar bevochten en hoe duur betaald dat goed is dat men pretentius Glorie noemt! De slag van Solferino is de enige in deze negentiende eeuw die, gezien het aantal gevallen slachtoffers, kan worden vergeleken met de slagen van Borodino, Leipzig en Waterloo. Na de slag van 24 juni 1859 telde het totale aantal gedode en gewonde Oostenrijkers en Frans-Sardinische slachtoffers drie veldmaarschalken, 9 generaals, 1566 officieren van alle rangen (630 Oostenrijkers en 936 geallieerden), en zo'n 40.000 onderofficieren en manschappen [20]. Twee maanden later moesten deze cijfers (voor de drie legers samen) worden verhoogd met 40.000 slachtoffers, dood of in het ziekenhuis liggend met ziekte of koorts, ofwel als gevolg van de bovenmatige inspanningen op 24 juni en de dagen direct daarvoor of daarna, ofwel door de dodelijke effecten van het zomerse klimaat en de tropische hitte op de Lombardische vlakke - of, in sommige gevallen, door ongelukken veroorzaakt door onachtzaamheid van de soldaten zelf. Afgezien van alle zaken die verband houden met strategie en overwinning, was deze slag van Solferino hiermee, in de ogen van elke neutrale en onpartijdige toeschouwer [21], een ware Europese catastrofe.

Het vervoer van de gewonden van Brescia naar Milaan, dat in verband met de verzengende hitte van overdag 's nachts plaatsvond, bood een dramatische en indrukwekkende aanblik: treinen volgepakt met gewonde soldaten reden in het zwakke schijnsel van vurenhouten fakkels de stations binnen, die gevuld waren met stille, droevige mensen; de hele samengepakte massa, die trilde van emotie en medeleven, leek de adem in te houden om te kunnen luisteren naar het onderdrukte gegrom en gekreun dat in het voorbijgaan van deze grimmige treinladingen weerklonk.

Op het traject tussen Milaan en Venetië hadden de Oostenrijkers bij hun geleidelijke terugtrekken naar het Gardameer in juni de spoorweg op verschillende punten tussen Milaan, Brescia en Peschiera doorgesneden. Maar de spoorweg was snel gerepareerd en opnieuw voor het verkeer geopend [22] om het vervoer van voorraden, munitie en goederen voor het geallieerde leger mogelijk te maken, en om de evacuatie van de ziekenhuizen in Brescia uit te kunnen voeren.

Bij elke halteplaats waren lange, smalle barakken opgetrokken voor de gewonden die, nadat ze uit de rijtuigen waren gehaald, op bedden of op eenvoudige matrassen naast elkaar werden gelegd. Onder deze afdaken stonden tafels volgeladen met brood, soep, wijn en, bovenal, water, evenals pluksel en verbanden die nog steeds voortdurend nodig waren. Het duister werd verdreven met een grote hoeveelheid fakkels, die opgehouden werden door de jeugd van de gemeenschap waar de trein gestopt was; en de Lombardische stedelingen, die optraden als geïmproviseerde verplegers, haastten zich hun respect en dankbaarheid te betuigen aan de overwinnaars van Solferino. Zonder geluid, in vrome stilte, verbonden ze de wonden van de mannen, droegen hen uit de trein met vaderlijke zorg en legden hen voorzichtig op de voor hen neergezette banken. De plaatselijke dames gaven hun verfrissende dranken en allerlei soorten voedsel, en deelden deze in de rijtuigen uit aan diegenen die al zover hersteld waren dat ze verder konden reizen, of zelfs helemaal tot Milaan verder konden gaan.

In Milaan, waar de gewonden nachten achtereen met duizend tegelijk per nacht op het spoor van Brescia aankwamen [23], werden de martelaren van Solferino met een zelfde enthousiasme en niet aflatende warmte ontvangen als hun was betoond in Magenta en Marignan.

De hoffelijke en schone jongedames van de aristocratie, die zelfs nog mooier werden door de uitstraling van gepassioneerd enthousiasme, strooiden niet langer vanaf de bevlagde balkons van weelderige paleizen rozenblaadjes uit over glanzende schouderkleppen, over zijde en linten, en gouden en gebrandschilderde kruisen; uit hun ogen vielen nu brandende tranen, uit verdriet en medelijden, dat al snel uitmondde in Christelijke devotie, geduldig en zelfopofferend.

Elke familie die in het bezit was van een rijtuig kwam gewonde mannen ophalen van het station. Het aantal voertuigen dat zo door de Milanezen op eigen initiatief werd gestuurd, bedroeg meer dan 500. Zowel luxueuze barouchetten als bescheiden dogkarren werden elke avond naar Porta Tosa gestuurd, wat de instapplaats was voor de Venetiaanse spoorwegen. Adellijke Italiaanse dames maakten er een erezaak van om de gasten die aan hun rijtuigen werden toegewezen, nadat ze deze eerst hadden voorzien van matrassen, dekens en kussens, zelf onder te brengen. De mannen werden van de trein naar deze weelderige voertuigen gedragen door de edelen van Lombardije, wier bedienden met hun meesters wedijverden in geestdrift en behulpzaamheid. Wanneer deze bevoorrechte patiënten voorbijgingen, juichte de menigte, en lichtten de mensen respectvol hun hoed. Daarna vergezelden ze de langzaam voortbewegende rijtuigen, met fakkels die de droeve gezichten van de gewonden verlichtten, terwijl deze hun best deden een glimlach op te brengen. De menigte vergezelde hen tot aan de deuren van de gastvrije paleizen en particuliere huizen, waar de gewonden de meest toegewijde verzorging wachtte.

Elke familie in Milaan wilde graag Franse gewonden onder zijn dak opvangen, en er werd geen enkele moeite gespaard om de mannen te troosten, die ver van hun land, hun families en hun vrienden waren. Ze werden verzorgd door de beste doktoren, zowel in particuliere huizen als in de ziekenhuizen [24]. De dames uit de hoogste sociale kringen van Milaan betoonden de gewonden een moedige en langdurige vriendelijkheid, met onverminderde standvastigheid wakend over zowel de gewone soldaten als de officieren. Madame Uboldi de Capei, Madame Boselli, Madame Sala, née Comtesse Taverna, en vele andere edele dames, vergaten hun gebruikelijke gewoonten van elegantie en comfort, en brachten maanden aaneen door aan deze bedden vol ellende, als beschermengelen van de zieken. Al deze vriendelijkheid werd betoond zonder enige opsmuk. Met deze onophoudelijke zorg, troost en aandacht verdienen deze dames de dankbaarheid van de families van degenen die zij zo goed verzorgden, en de respectvolle bewondering van een ieder. Sommigen van hen waren moeders, wier rouwkleiding de recente verliezen die zij hadden geleden verraadden. Een van sprak tegen dokter Bertherand de volgende sublieme woorden, die het citeren meer dan waard zijn: "De oorlog," vertrouwde de Marchesa hem toe, "heeft mij beroofd van mijn oudste van mijn zonen, die acht maanden geleden stierf aan een kogelwond opgelopen tijdens gevechten in uw leger bij Sebastopol. Toen ik hoorde dat er Franse gewonden naar Milaan zouden komen die ik kon helpen verzorgen, had ik het gevoel dat God mij zijn best mogelijke troost zond."

Gravin Verri-Borromeo, voorzitter van het grote Centrale Hulpcomité [25], nam regelmatig de leiding op zich over de gang van zaken in de linnen- en plukseldepots, en ondanks haar gevorderde leeftijd vond ze nog tijd om elke dag enkele uren voor te lezen aan gewonden.

Alle paleizen van Milaan lagen vol met patiënten. Het Borromeo Paleis herbergde er 300. De moeder-overste van het Ursuline klooster, zuster Marina Videmari, leidde met een voorbeeldige zin voor naastenliefde een groot ziekenhuis dat een voorbeeld van orde en netheid was, en geheel en al door nonnen van haar klooster draaiende werd gehouden.

Geleidelijk zagen we langs de Turijnse weg kleine detachementen herstellende Franse soldaten op weg gaan. Franse soldaten met gezichten gebronsd door de Italiaanse zon. Sommigen droegen hun arm in een draagdoek, anderen steunden op krukken, en weer anderen droegen de sporen van ernstige verwondingen. Hun legeruniformen waren gescheurd en versleten, maar er onder droegen ze fijn linnen, ruimhartig ter beschikking gesteld door welvarende Italianen, ter vervanging van hun met bloed bevleekte hemden. "Uw bloed," zo zeiden deze Italianen, "is vergoten ter verdediging van ons land. Als herinnering daaraan zouden wij graag uw hemd willen houden." Slechts enkele weken ervoor waren dit nog sterke, gezonde mannen – en nu droegen ze allemaal, de één zonder arm, de ander zonder been en een derde met een bloederig verband om zijn hoofd, hun lijden met berusting. Maar nooit zullen ze meer in staat zijn een loopbaan in het leger te volgen, of hun families tot hulp kunnen zijn. Verbitterd en zorgelijk zien ze al voor zich hoe zij het onderwerp van mededogen en medelijden zullen worden, een last voor anderen, een last voor zichzelf.

Ik kan niet nalaten hier melding te maken van de ontmoeting die ik bij mijn terugkeer uit Solferino in Milaan had met een eerbiedwaardige oude heer, de markies Ch. de Bryas, voormalig afgevaardigde en voormalig burgemeester van Bordeaux. De markies, die een bijzonder groot fortuin bezat, was op eigen initiatief naar Italië gekomen, met geen ander doel dan de gewonde soldaten te helpen. Ik had het voorrecht het vertrek van deze edele filantroop naar Brescia te begeleiden. In de eerste twee weken van juli waren de drukte en verwarring bij het station Porta Tosa zodanig dat het, waarheen ik hem ook vergezelde, bijzonder moeilijk was om de treinwagons te bereiken. De markies slaagde er, ondanks zijn leeftijd, zijn positie en zijn officiële functies (ik geloof namelijk dat hij door het Franse bestuur was belast met een zuiver liefdadige missie), niet in een plaats te bemachtigen in de trein die hij moest nemen. Dit kleine voorval schetst een beeld van de enorme mensenmassa's die het station en de toegangswegen er naartoe verstopten.

Hoeveel interessante gebeurtenissen zullen er voor altijd onbekend blijven! Bijzonder behulpzaam toonde zich een andere, vrijwel geheel dove Fransman, die van 1450 kilometer ver was gekomen om voor zijn landgenoten te zorgen. Toen hij in Milaan aankwam, zag hij dat de Oostenrijkse gewonden praktisch aan hun lot werden overgelaten, en hij wijdde zich speciaal aan hen, probeerde hen op elke mogelijke manier te helpen – en zo betaalde hij het kwaad dat hem vijfenveertig jaar eerder door een Oostenrijkse officier was aangedaan met goede daden terug. In 1814, toen Frankrijk werd binnengevallen door de legers van de Heilige Alliantie, was deze officier ingekwartierd bij de ouders van de Fransman, die in die tijd nog een jongen was en leed aan een ziekte waarvan de buitenlandse officier walgde. De Oostenrijker gooide de jongen ruw het huis uit voordat iemand hem kon tegenhouden, en dit wrede voorval veroorzaakte een doofheid die zijn hele verdere leven zou duren.

In een van de ziekenhuizen van Milaan viel een sergeant van de Zeeaven van de Garde, een trots en krachtig uitzijnde jongen waarbij een been was geamputeerd, en die de pijnlijke operatie had doorstaan zonder dat er een klacht over zijn lippen kwam, na enige tijd ten prooi aan een diepe melancholie, ook al verbeterde zijn toestand en verliep zijn herstel naar tevredenheid. Zijn voortdurend toenemende melancholie was onverklaarbaar. Op een dag trof een non hem aan met tranen in die ogen die misschien nooit eerder hadden gehuild – en ze bestookte hem zo lang met vragen dat hij uiteindelijk aan de goede zuster opbiechtte dat hij de enige steun en toeverlaat was voor zijn oude en invalide moeder, aan wie hij elke maand vijf franc stuurde die hij uitspaarde uit zijn loon. En nu kon hij haar niet helpen, terwijl hij wist dat ze heel hard geld nodig moest hebben doordat hij zijn gebruikelijke kleine bijdrage niet had kunnen sturen. De non had medelijden met hem en gaf hem een vijf francstuk, dat meteen naar Frankrijk werd opgestuurd. Maar toen gravin T.... die zich het lot van deze dappere en waardige man had aangetrokken, hoorde van de reden voor zijn vreemde melancholie en hem een kleine som wilde geven voor zijn moeder en hemzelf, wilde hij dit niet aannemen. Hij bedankte de dame eenvoudig en zei: "Houdt u dit geld

alstubielt voor anderen die het harder nodig hebben dan ik. Mijn moeder hoop ik vanaf volgende maand weer gewoon geld te kunnen sturen, want ik verwacht snel weer te kunnen werken. "

Een vooraanstaande dame uit Milaan, draagster van een historische naam, had een van haar paleizen ter beschikking gesteld voor de gewonden, met 150 bedden er in. Onder de soldaten die in dit prachtige paleis waren ondergebracht, was een grenadier van het Zeventigste die een ledemaat had verloren en in levensgevaar verkeerde. De dame sprak in een poging de gewonde man te troosten met hem over zijn familie, en hij vertelde haar dat hij de enige zoon was van een boer en zijn vrouw in het Departement van de Gers, en dat zijn enige verdriet was dat hij hen in grote problemen zou achterlaten, aangezien hij de enige was die voor hen zou hebben kunnen zorgen. Hij zei ook dat het een grote troost voor hem zou zijn om zijn moeder nog te kunnen kussen voordat hij stierf. De dame besloot zonder iets tegen de man te zeggen plotseling op reis te gaan. Ze verliet Milaan per trein en ging naar de Gers, naar zijn familie van wie ze het adres had achterhaald. Daar liet ze 2.000 franc achter voor de invalide vader van de man, en nam zijn moeder, de arme boerin, mee naar Milaan. Zes dagen na het gesprek van de dame met de grenadier, sloten moeder en zoon elkaar in de armen, terwijl ze met tranen in hun ogen hun weldoenster zegenden.

* * *

Maar waarom heb ik al deze taferelen vol pijn en ellende beschreven, en mogelijk pijnlijke emoties bij mijn lezers losgemaakt? Waarom heb ik met schijnbare voldoening zo lang stilgestaan bij jammerlijke beelden, de details benadrukkend met wat u misschien voorkomt als een wanhopige getrouwheid?

Een logische vraag, die ik misschien kan beantwoorden met een nieuwe vraag:

Zou het niet mogelijk zijn om, in een tijd van rust en vrede, hulporganisaties op te richten met als doel het verlenen van zorg aan de gewonden in oorlogstijd, door bevlogen, toegewijde en uitstekend gekwalificeerde vrijwilligers?

* * *

Aangezien we ons niet kunnen verlaten op de hoop en idealen van de Society of the Friends of Peace, noch op de dromen van de Abbé de St-Pierre, of de nobele idealen van mannen als graaf de Sellon;

Gezien de woorden van een grote denker, die ik hier wil citeren: "De mens heeft het punt bereikt dat men elkaar doodt zonder elkaar te haten, en het hoogste goed, de meest verheven van alle kunsten, is wederzijdse uitroeiing";

Aangezien zelfs is beweerd dat "oorlog goddelijk is", aldus graaf Joseph de Maistre;

Aangezien er dagelijks nieuwe en afschuwelijke vernietigingsmethoden worden uitgevonden, met een volharding een beter doel waardig, en aangezien de uitvinders van deze instrumenten van vernietiging in de meeste grote Europese staten, die verwickeld zijn in een bewapeningswedloop, worden geprezen en aangemoedigd;

En aangezien tot slot de gemoedstoestand in Europa er in combinatie met vele andere symptomen op wijst dat er toekomstige oorlogen in het verschiet liggen, die vroeg of laat nauwelijks te voorkomen lijken;

Waarom zouden we met het oog op dit alles niet een periode van relatieve rust en kalmte aangrijpen om een kwestie van een zo groot en wereldwijd belang, zowel vanuit humaan als christelijk oogpunt, te onderzoeken en proberen op te lossen?

* * *

Ik ben er zeker van dat zodra mensen beginnen na te denken over een kwestie van een zo groot algemeen belang, dit zal leiden tot beschouwingen en geschriften van mensen deskundiger en competenten dan ikzelf. Maar is het in de tussentijd niet duidelijk dat om dit waardige doel te bereiken, een eerste vereiste is dat het idee wordt voorgelegd aan de verschillende takken van de grote Europese familie, en dat het de aandacht en sympathie moet krijgen van alle verheven zielen, van alle harten die geroerd worden door het lijden van hun medemensen?

Dit soort organisaties zou, als ze eenmaal zijn opgericht en hun permanente voortbestaan is gewaarborgd, uiteraard in vreedstijd passief blijven. Maar ze zouden altijd georganiseerd en gereed zijn voor mogelijke oorlogen. Ze zouden zich niet alleen moeten verzekeren van de welwillendheid van de autoriteiten van de landen waarin ze werden opgericht, maar ook in geval van een oorlog de goedkeuring en faciliteiten van de leiders van de oorlogvoerende staten moeten verkrijgen om hun werk effectief te kunnen doen.

De organisaties zouden daarom in elk land mensen in hun raad van bestuur moeten opnemen met de meest eerbare reputatie en van de hoogste achting. De comités zouden iedereen aanspreken die zich uit oprecht filantropische motieven, gedurende een bepaalde tijd aan dit liefdadige werk zou willen verbinden. Het werk zelf zou bestaan uit het bieden van hulp en ondersteuning (in samenspraak met de militaire commissariaten, d.w.z. indien nodig met hun steun en volgens hun instructies) op het slagveld wanneer er gevechten plaatsvinden, en vervolgens de blijvende verzorging van de gewonden in ziekenhuizen totdat zij volledig hersteld zijn.

Een dergelijke spontane toewijding is eenvoudiger te vinden dan men geneigd zou zijn te denken. Er zijn genoeg mensen die, als zij er zeker van zouden zijn dat ze nuttig zouden kunnen zijn en ervan overtuigd dat ze echt goed zouden kunnen doen, met aanmoediging en faciliteiten van de bestuurlijke autoriteiten, zeker bereid zouden zijn, zelfs op eigen kosten, gedurende beperkte tijd zo een verheven filantropische taak op zich te nemen. Wat zou het, in deze tijd die vaak wordt omschreven als egoïstisch en koud, voor de nobele en barmhartige harten en ridderlijke geesten aantrekkelijk zijn om, uit eigen vrije wil, in vreedzame zin, voor het bieden van steun, en uit motieven van zelfopoffering, dezelfde gevaren het hoofd te bieden als de krijger zelf!

De geschiedenis biedt genoeg voorbeelden van het feit dat het geen ijdele hoop is te rekenen op dergelijke opofferingen. Om slechts twee of drie voorbeelden te geven, is het niet zo dat Sint Charles Borromeo, aartsbisschop van Milaan, ten tijde van de pest in 1576 van de andere kant van zijn bisdom naar Milaan kwam, het besmettingsgevaar trotserend om een ieder hulp en bemoediging te brengen? Dit voorbeeld werd in 1627 gevolgd door Frederico Borromeo. En later onderscheidde ook bisschop Belzunce de Castel-Moron zich door de heldhaftige toewijding die hij toonde toen de pest in 1720 en 1721 opnieuw huishield in Marseilles.

Vervolgens was daar John Howard, die in heel Europa gevangenen, pesthuizen en ziekenhuizen bezocht en daar voor hervormingen op het gebied van de hygiëne zorgde. Howard stierf in 1790, nadat hij met koorts besmet was door een boer toen hij onder de pestlijders van de Krim verbleef.

Zuster Marthe van Besançon vergaarde roem voor wat zij tussen 1813 en 1815 voor de gewonden van zowel de legers van de coalitie als het Franse leger deed; en voor haar onderscheidde een andere non zich in 1790 te Freiburg door haar werk voor de gewonden van het leger dat haar land binnenviel, evenals voor haar landgenoten.

Maar ik zou twee gevallen uit onze eigen tijd in het bijzonder willen noemen, die verband houden met de oorlog in het Nabije Oosten, en nog nauwer verwant zijn met het hier besproken onderwerp. Terwijl op de Krim de goede nonnen de zieken en gewonden van het Franse leger verzorgden, verwelkomden het Russische en het Engelse leger twee indrukwekkende legioenen edelmoedige verpleegsters, geleid door twee gezegende dames, één vanuit het noorden en het andere vanuit het oosten. Kort nadat de oorlog uitbrak, vertrok de groothertogin Helen Pawlowna van Rusland, née Prinses Charlotte van Wurtemberg, weduwe van de groothertog Michael, uit St. Petersburg met bijna 300 dames, die samen met haar als verpleegsters gingen werken in de ziekenhuizen van de Krim, waar ze de zegen oogstten van duizenden Russische soldaten [26].

Aan de andere kant ontving juffrouw Florence Nightingale, die bekend was met de ziekenhuizen in Engeland en de belangrijkste liefdadige en filantropische instellingen op het continent, en die de geneugten van de rijkdom had opgegeven om zichzelf te wijden aan het doen van goede werken, een dringend verzoek van Lord Sidney Herbert, Minister van Oorlog van het Britse Rijk, om voor de Engelse soldaten in het Nabije Oosten te zorgen. Juffrouw Nightingale, die een grote populariteit heeft vergaard, aarzelde niet om dit goede werk op zich te nemen, waarvan ze wist dat het de sympathie van haar vorst had. Ze vertrok in november 1854 naar Constantinopel met zevenendertig Engelse dames die, zodra ze gearriveerd waren, aan de slag gingen met de verzorging van de vele gewonden van de slag van Inkermann. In 1855 voegde juffrouw Stanley zich met vijftig anderen bij haar, en dit stelde juffrouw Nightingale in staat om naar Balaclava te gaan om de ziekenhuizen daar te inspecteren. Alles wat ze in die lange maanden van uiterste zelfopoffering met haar gepassioneerde toewijding aan de lijdende mensheid bereikte, is algemeen bekend. [27]

Hoeveel van dergelijke offers zijn gebracht, de meeste ervan onbekend en vergeten! En hoevele daarvan waren tevergeefs, doordat het ging om geïsoleerde inspanningen, met een gebrek aan steun van georganiseerde groepen sympathisanten!

Als er ten tijde van Solferino een internationale hulporganisatie zou hebben bestaan, en als er op 24, 25 en 26 juni vrijwilligers aanwezig waren geweest in Castiglione, of in dezelfde tijd in Brescia, evenals in Mantua of Verona, wat oneindig veel goeds hadden ze dan kunnen doen!

Er valt geen moment te denken dat een grote hoeveelheid actieve, gedreven en dappere helpers niets hadden kunnen bereiken op dat veld van vernietiging in de afschuwelijke nacht tussen de vrijdag en de zaterdag, toen gekreun en hartverscheurende smeekbeden opstegen uit de kelen van duizenden gewonde mannen, die de meest gruwelijke pijnen moesten doorstaan, en leden onder de onvoorstelbare marteling van afschuwelijke dorst!

Als de Prins van Isenburg en duizenden andere ongelukkige strijders, sneller door barmhartige handen van de natte en met bloed doordrenkte aarde waarop zij bewusteloos lagen, zouden zijn opgetild, dan zou de prins niet tot vandaag de dag lijden onder verwondingen die ernstige en gevaarlijke proporties aannamen in de uren waarin hij daar hulpeloos lag. Als zijn paard er niet voor gezorgd had dat hij bij toeval werd ontdekt tussen de doden, zou hij met zekerheid zijn gestorven door een gebrek aan verzorging, zoals zoveel andere gewonde mannen, allen schepselen van God zoals hij zelf, mannen wier dood net zoveel voor hun families zou betekenen als zijn dood zou hebben betekend voor de zijne.

Er moet niet worden gedacht dat de liefvallige meisjes en vriendelijke vrouwen van Castiglione, toegewijd als zij waren, veel van de gewonde en misvormde, maar nog wel te genezen soldaten aan wie zij hun hulp gaven, van de dood redden. Alles wat zij konden doen was het lijden van een aantal van hen iets verlichten. Wat daar nodig was, was niet alleen zwakke en onwetende vrouwen, maar naast hen vriendelijke en ervaren mannen, capabel, sterk, vooraf georganiseerd, en in voldoende aantallen om direct en op ordelijke

wijze aan het werk te gaan. In dat geval hadden veel van de complicaties en koortsen die van oorsprong lichte, maar al snel dodelijke, verwondingen zo ernstig verergerden, voorkomen kunnen worden.

Als er voldoende hulp was geweest om de gewonden op te halen van de vlakten van Medola en van de bodem van de ravijnen van San Martino, op de steile hellingen van de berg Fontana, of op de lage heuvels boven Solferino, hoe anders waren de dingen dan geweest! Er zouden geen lange uren van wachten geweest zijn op 24 juni, uren van schrijnend lijden en bittere hulpeloosheid, waarin de arme mannen van de Bersagliere, Ulanen en Zoeaven worstelden om, ondanks hun afschuwelijke pijn, op te staan, en tevergeefs smeekten om brieven die niet naar hen toe werden gebracht, en er zou nooit de gruwelijke mogelijkheid hebben bestaan van wat hoogstwaarschijnlijk de volgende dag gebeurde – levende mannen die temidden van de doden begraven werden!

Als er voor de gewonden betere transportvoorzieningen waren geweest dan die er nu waren [28], dan zou de pijnlijke amputatie die een lichte infanterist van de Garde in Brescia moest ondergaan, niet nodig geweest zijn. Die operatie was noodzakelijk door een betreurenswaardig gebrek aan oplettendheid terwijl hij vanaf de snelle regimentsambulance naar Castiglione werd gebracht. Als deze man niet tijdens de operatie stierf, zoals vele soldaten deden, dankte hij dit aan zijn eigen sterke en gezonde gestel.

Als we jonge jongens die een arm of been moeten missen, triest naar huis zien terugkeren, zouden we dan geen spijt en berouw moeten voelen over het feit dat we niet hebben geprobeerd om te voorkomen dat verwondingen, die met effectieve en tijdig gestuurde en verleende hulp genezen hadden kunnen worden, zulke fatale gevolgen kregen? Denk eens aan de gewonden die werden achtergelaten in de veldhospitaals bij Castiglione, of in de ziekenhuizen in Brescia, van wie er velen zich in het geheel niet verstaanbaar konden maken in hun moedertaal! Zouden deze mannen hun laatste adem hebben uitgeblazen onder het roepen van vloeken en verwensingen als er iemand bij hen was geweest om naar hen te luisteren en hen te troosten? [29]

Denk vooral niet dat er, ondanks alle geestdrift getoond door de bevolking van Brescia en de steden van Lombardije, niet een enorme hoeveelheid werk overbleef. In geen enkele eeuw was er een oorlog waarin zoveel goede wil en zo een hoogstaande liefdadigheidzin ten toon werden gespreid. Toch waren de offers die werden gebracht, ruimhartig en opmerkelijk als ze waren, alles bij elkaar ontoereikend en niet in verhouding met de omvang van de behoeften. Alles wat er werd gedaan, werd bovendien gedaan voor de gewonden van het geallieerde leger, en niets voor de arme Oostenrijkers. Het was een uiting van dankbaarheid van een volk bevrijd van onderdrukking, en dit verklaart de tijdelijke uitzinnigheid van enthousiasme en vriendelijkheid. Het moet gezegd worden, er waren in Italië veel dappere vrouwen wier geduld en vasthoudendheid onuitputtelijk waren, maar ach, wat waren er op het laatst nog maar weinig over! Het publiek raakte moe; besmettelijke koortsen schrikten degenen af die er in eerste instantie op gebrand waren te helpen; en helpers en verplegers, die vermoeid of ontmoedigd waren, voldeden niet lang aan de verwachtingen.

Voor dit soort werk is betaalde hulp niet wat nodig is. Maar al te vaak worden ingehuurd verplegers in ziekenhuizen ongevoelig, of geven ze vol weerzin hun werk op of worden ze moe en lui. Aan de andere kant is onmiddellijk optreden essentieel, want de hulp die een gewonde vandaag kan redden, zal hem morgen niet meer redden, en als er tijd wordt verloren raakt de patiënt in de greep van gangreen, dat hem uiteindelijk fataal zal worden [30]. Daarom is er behoefte aan vrijwillige verplegers en verpleegsters, geestdriftig, goed opgeleid en ervaren, wier positie wordt erkend door de gezagvoerders of legers op het slagveld, en die in hun missie worden ondersteund en bijgestaan. Het personeel van militaire veldhospitaals is altijd ontoereikend, en zou nog steeds ontoereikend zijn als het aantal krachten vertwee- of driedubbeld zou worden, en dat zal altijd zo blijven. De enige oplossing

is om het publiek in te schakelen. Dat is onvermijdelijk, en zal altijd onvermijdelijk zijn, aangezien we met medewerking van het publiek het gewenste doel kunnen bereiken. Er dient daarom een dringend beroep te worden gedaan op mensen in alle landen en uit alle klassen, van de machtigen van deze wereld tot aan de armste werklieden; want ze kunnen allemaal op de een of andere manier, elk op zijn eigen gebied en binnen zijn eigen beperkingen, hun bijdrage leveren aan het goede werk. Een dergelijk beroep wordt zowel op de dames als de heren gedaan – op de verheven prinses en troonopvolgster – op de arme devote weesgeworden dienstster – op de arme weduwe die alleen is op de wereld en heel graag de energie die haar nog rest aan het welzijn van haar burens besteedt. Het is een oproep die evenzeer is bedoeld voor generaal als korporaal; voor de filantroop en de schrijver die, in de rust van zijn werkkamer, zijn talent kan aanwenden voor publicaties over een kwestie die het gehele menselijke ras aangaat en, meer specifiek, elke natie, elk district en elk gezin aangaat, aangezien niemand met zekerheid kan zeggen dat hij voor altijd gevrijwaard is van een mogelijke oorlog. Als een Oostenrijkse en een Franse generaal naast elkaar aan de gastvrije tafel van de koning van Pruisen kunnen zitten, en als goede vrienden met elkaar kunnen spreken, wat zou hen er dan van kunnen weerhouden om samen een probleem te bespreken en onderzoeken dat hun interesse en aandacht zo zeer verdient?

Zou het bij speciale gelegenheden waarbij bijvoorbeeld prinses met een militaire loopbaan van verschillende nationaliteiten elkaar ontmoeten in Cologne of Châlons, niet wenselijk zijn dat zij van dit soort ontmoetingen gebruik maken om een internationaal uitgangspunt te formuleren, vastgelegd in een onschendbare conventie die, eenmaal overeengekomen en geratificeerd, de basis zou kunnen vormen voor hulporganisaties voor gewonden in de verschillende Europese landen? Het is des te belangrijker om vooraf een dergelijke overeenkomst te bereiken en maatregelen op te stellen, aangezien wanneer de vijandelijkheden eenmaal beginnen, de oorlogspartijen elkaar reeds ongunstig gezind zijn, en daardoor elke kwestie bezien vanuit één beperkt standpunt, vanuit hun eigen belangen. [31]

Menselijkheid en beschaving vereisen dringend een organisatie zoals hier beschreven. Een dergelijke taak is onze plicht, en bij het uitvoeren van die plicht kan worden gerekend op de medewerking van elke invloedrijke persoon, en de goede wens van tenminste elk fatsoenlijk mens. Is er een prins of vorst ter wereld die zou weigeren de voorgestelde organisaties te steunen, verheugd als hij zou zijn om zijn soldaten de volledige verzekering te kunnen geven dat ze direct en goed verzorgd zullen worden, mochten zij gewond raken? Is er een overheid die zou aarzelen zijn steun toe te zeggen aan een groep die zich op deze wijze inspant om de levens van nuttige burgers te redden, want een soldaat die getroffen wordt door een kogel terwijl hij zijn land verdedigt, verdient toch zeker alle zorg van zijn land? Is er ook maar één officier, één generaal die, terwijl hij zijn troepen als "zijn jongens" beschouwt, niet met graagte het werk van vrijwillige helpers zou ondersteunen? Is er een militaire commissaris, of een legerarts, die niet dankbaar zou zijn voor de hulp van een groep intelligente mensen, die wijs en correct worden geleid en tactvol te werk gaan? [32]

Tot slot – is het in een tijd waarin we zoveel horen over vooruitgang en beschaving, niet dringend noodzakelijk om, aangezien we helaas oorlogen niet altijd kunnen voorkomen, in een menselijke en waarlijk beschaafde geest onze inspanningen voort te zetten om de gruwelen van de oorlog te voorkomen, of tenminste te verlichten?

De praktische uitvoering van dit voorstel zou, zeker op grote schaal, een aanzienlijke hoeveelheid fondsen vereisen, maar er zouden nooit moeilijkheden zijn over de benodigde gelden. In oorlogstijd zou een ieder zich haasten om zijn bijdrage te geven, of zijn steentje bij te dragen in reactie op de oproep van het comité. Het publiek is niet koud of onverschillig wanneer de zonen van hun land in gevecht zijn. Het bloed dat in de strijd vergoten wordt, is tenslotte hetzelfde bloed als dat door de aderen van de hele natie stroomt. Er moet daarom niet worden gedacht dat er een gevaar bestaat dat de onderneming zal worden gehinderd

door dit soort obstakels. Daar liggen de moeilijkheden niet. Het gehele probleem zit hem in de belangrijke voorbereiding van dit soort werk, en in de feitelijke oprichting van de voorgestelde organisaties. [33]

Hoewel de nieuwe en afschuwelijke vernietigingswapens waarover de verschillende naties nu kunnen beschikken, de duur van toekomstige oorlogen lijken te zullen gaan verkorten, is het aan de andere kant waarschijnlijk dat toekomstige gevechten alleen maar moordender zullen worden. Is het bovendien, in deze tijd waarin verrassing een zo grote rol speelt, niet mogelijk dat oorlogen hier en daar op de meest plotselinge en onverwachte momenten zullen losbarsten? En geven deze overwegingen op zichzelf al niet meer dan voldoende reden om voorzorgsmaatregelen te treffen tegen verrassingen?

Noten:

1. O Heer, geef ons vrede!

2. Dit zouden de vrouwen geweest kunnen zijn die op 9 juni 1862 levend verbrand werden door de Mexicanen. Ze waren samen met tien soldaten aan kruitwagens vastgeketend, die vier kilometer van Tejeria werden omsingeld door een guerrillabende, terwijl ze een voorraad voedsel en munitie van Vera Cruz naar het Franse kamp brachten.

3. Laten we voor wat betreft generaal Forey enkele woorden over hem citeren uit het voortreffelijke boek "L'Armée prussienne et les manoeuvres de Cologne en 1861" van kolonel Edmond Favre.

"Diezelfde dag nodigde de koning ons uit voor het diner te kasteel Benrath nabij Düsseldorf. Voordat hij iedereen aan tafel liet plaatsnemen, nam de koning de handen van generaal Forey en generaal Paumgarten: 'Nu u vrienden bent,' zei hij lachend, 'neemt u hier zij aan zij plaats en spreek met elkaar.' Het was zo dat Forey de overwinnaar was van Montebello, en Paumgarten had het bevel tegen hem gevoerd; maar nu konden ze elkaar vragen stellen over de details van de slag. Eén blik op de loyale glimlach van de Oostenrijkse generaal was genoeg bewijs dat alle bitterheid verleden tijd was. Voor wat de Franse generaal betreft, we weten allemaal dat hij geen enkele reden tot enige bitterheid had. Dat is oorlog; dat is het leven van een soldaat. Deze twee generaals die deze herfst zo vriendelijk tegen elkaar waren, vechten misschien volgend jaar weer tegen elkaar, om ergens in het volgende jaar weer met elkaar te dineren!"

4. Tweede luitenant Jean-François Fournier, geboren te Metz op 6 februari 1839, nam op 4 juni 1849 dienst als vrijwilliger in het Vreemdelingenlegioen en vertrok naar Algerije. Hij werd benoemd tot korporaal op 6 april 1850, tot sergeant op 1 april 1851, tot kwartiermeester-korporaal op 11 juli 1852, en tot kwartiermeester-sergeant in 1854. Hij doorstond de Krimoorlog als sergeant-majoor in 1855-56, en werd op 20 november 1855 in het 42e linieregiment benoemd tot tweede luitenant. Hij werd op 13 oktober 1856 met dezelfde rang overgeplaatst naar het tweede regiment van de lichte infanterie van de garde. Hij raakte dodelijk gewond op 24 juni 1859 en stierf op 25 juni.

5. Gedurende de drie weken na 24 juni 1859 werden dode soldaten van beide legers opgehaald van het slagveld. Er is wel, zeer ten onrechte, beweerd dat die ene dag, 25 juni, voldoende was om alle Franse en Oostenrijkse gewonden te vinden en weg te voeren. Dit is absoluut onwaar.

6. Te Marignan werd een Sardinische wachtpost die op een buitenpost gestationeerd was, verrast door een detachement Oostenrijkse soldaten, die hem zijn oog uitstaken, werkelijk waar, om hem te leren de volgende keer beter op te letten. Een afgedwaalde soldaat van de Bersaglieri viel eveneens in handen van een groep Oostenrijkers, die zijn vingers afhakten en hem vervolgens vrijlieten, waarbij ze hem in het Italiaans nariepen: "Ga je pensioen maar ophalen!" Laten we hopen dat deze twee schandelijke gebeurtenissen (die waargebeurd zijn) vrijwel de enige van dergelijke wandaden zijn die tijdens de Italiaanse campagne zijn begaan.

7. De Franse soldaten toonden het grootste respect voor alle eigendommen van de mensen van het land. Hun discipline, beleefdheid, ingetogenheid en goede gedrag tijdens de Italiaanse oorlog verdienen alle lof.

Proclamaties als die van maarschalk Regnaud de Saint-Jean d'Angely of van generaal Trochu zijn in verband met deze verschillende kwesties het vermelden waard, en verlenen glans aan de mannen die ze aan hun soldaten richtten.

"In de campagne die nu gestart wordt," zo zei generaal Trochu in zijn proclamatie van 4 mei 1859, daterend uit Alexandrië en bij het aantreden voorgelezen aan alle compagnies van zijn divisie, "zullen we vol vuur het hoofd bieden aan de moeilijkste beproevingen die wij op onze weg vinden, en de beproevingen zijn reeds begonnen. We gedragen ons gedisciplineerd, en houden ons aan de voorschriften, die ik onbuigzaam zal opleggen. Op de dag van de strijd staan we de dapperen niet toe dapperder te zijn dan wijzelf. Wij zullen niet vergeten dat de inwoners van het land onze bondgenoten zijn; wij respecteren hun gewoonten, hun eigendommen en hen persoonlijk. Wij zullen vechten op humane en beschaafde wijze. Als wij dit doen zijn onze inspanningen eerbaar, en zullen ze de zegen van God dragen, en ik die u aanvoer, beschouw mijn titel als bevelhebber van de tweede divisie als de meest eervolle van mijn carrière."

Op 18 mei 1859 sprak maarschalk Regnaud de Saint-Jean d'Angely te Marengo de volgende woorden tot de keizerlijke garde: "Soldaten van de garde, ... u zult het leger een voorbeeld stellen van onverschrokkenheid in gevaar, van orde en discipline tijdens de mars, van waardigheid en beheerstheid in het land waarin u strijdt. De gedachte aan uw eigen families zal maken dat u zich welgemanierd gedraagt tegenover het volk van dit land, en zal uw respect voor eigendommen in stand houden, en u kunt er zeker van zijn dat u de overwinning wacht. ..."

8. Castiglione della Stiviere, ruim negen kilometer ten zuidoosten van Brescia, heeft een inwonertal van circa 5.300. Het was voor Castiglione dat generaal Bonaparte op 5 augustus 1796 met het Italiaanse leger een belangrijke overwinning behaalde op de Oostenrijkse veldmaarschalk Wurmser. Dit was twee dagen nadat de stad was ingenomen door generaal D'Augereau. Nabij Castiglione, bij de Chiese, had de hertog van Vendôme op 19 april 1706 in de slag van Calcinato maarschalk von Reventlow verslagen, die in afwezigheid van prins Eugene het bevel voerde over de keizerlijke troepen.

9. De ouders woonden aan de rue d'Alger 3 in Lyons, en deze jonge man die zich als vrijwilliger bij het leger had aangemeld, was hun enige zoon. Het enige nieuws dat zij over hem ontvingen was het nieuws dat ik hun gaf. Zoals vele andere namen, verscheen ook die van hem slechts op de lijst met "vermisten".

10. In de loop van het volgende jaar had ik het genoeg in Parijs, in het bijzonder in de Rue de Rivoli, enkele invalide soldaten te ontmoeten, sommigen van hen met geamputeerde ledematen, die mij herkenden en mij aanhielden om mij te bedanken voor mijn goede zorgen voor hen in Castiglione. "We noemden u de Witte Heer," zei één van hen, "omdat u helemaal

in het wit gekleed was – en wat was het toen heet!"

11. vermeldde dit feit bij een bijeenkomst van het Etnografische Genootschap van Parijs en het is vermeld in de "Revue orientale et américaine" (januari 1860), door M. R. Cortambert in zijn opmerkelijke artikel "The Hair of Different Peoples".

12. "Wij zijn allen broeders", zeiden ze.

13. Aangezien er meer dan drie jaren verstreken waren voordat ik besloot deze pijnlijke herinneringen die ik nooit van plan was geweest op te schrijven, te verzamelen, is het begrijpelijk dat ze in de tussentijd ietwat vervaagd zijn, en dat herinneringen aan de taferelen van pijn en verwoesting waarvan ik getuige was, moesten worden ingekort. Maar als deze bladzijden de aandacht zouden vestigen op de kwestie van hulp aan gewonde soldaten in oorlogstijd, of eerste hulpverlening na een vijandig treffen (of hier de aanleiding toe zouden vormen en de urgentie van het probleem duidelijk zouden maken) – als ze de aandacht zouden trekken van de humane en filantropische lieden – met andere woorden, als door de behandeling en bestudering van dit oneindig belangrijke onderwerp, via bescheiden vooruitgang, verbetering zou optreden op een gebied waarop, zelfs in de best georganiseerde legers, nooit genoeg vorderingen of verbeteringen kunnen worden geboekt, dan zal ik mijn doel volledig hebben bereikt.

14. Deze korporaal, die gewond was geraakt bij Magenta en na zijn herstel op de terugweg was naar zijn bataljon, had zichzelf in Castiglione bewonderenswaardig ingespannen om de verplegers te helpen. Ik nam zijn aanbod aan om mij te vergezellen op mijn korte reis temidden van de legers, waarbij zijn rang als onderofficier mij in een tijd als deze zou kunnen dienen als een soort vrijgeleide. Op deze zelfde dag, de zevenentwintigste, werden twee Engelsen die erop hadden gestaan zich binnen de Franse linies te wagen, door soldaten aangezien voor Duitse spionnen en ruw door het kamp geduwd waarin zij zich ongelukkigerwijs gewaagd hadden – totdat zij, gelukkig voor hen, de maarschalk ontmoetten die het bevel voerde over het legerkorps, die onmiddellijk een einde maakte aan een avontuur waarover de twee eilanders eigenlijk verrukt waren!

15. Borghetto is een klein stadje met zo'n 2.000 inwoners, op de rechteroever van de Mincio, tegenover Valeggio. In 1848 slaagden de Sardijnse troepen, onder bevel van Koning Charles-Albert er hier in de Mincio over te steken, ondanks de felle tegenstand van de Oostenrijkers en hun bevelvoerder, veldmaarschalk Radetzky.

16. De hertog van Magenta is bijzonder populair in het Franse leger. Zijn soldaten hebben hem evenzeer lief als zij hem respecteren. Om een voorbeeld te noemen; in 1856 waren twee ex-Zoeaven in Algerije op weg naar Constantine, in een diligence waarin ik in de coupé meereed. Zij waren op weg naar Bathna, waar zij heen gingen om aan het werk te gaan in de houtkap. Ze spraken op hun beeldende wijze over de oorlog in het Nabije Oosten, en over maarschalk Mac-Mahon, en ik ving een aantal van hun opmerkingen op: "Deze generaal," zei een van hen, "is er iemand zoals hij? Hij was iemand die wist hoe hij moest leiden! Wij zijn oude soldaten, oude brommers, die nooit angst hebben gekend, en toch hebben wij beiden tranen vergoten. Herinner je je hoe hij ons toesprak op de vlakte, toen we uit militaire dienst werden ontslagen? Herinner je je hoe hij afscheid van ons nam: 'Jongens, jullie hebben dapper onder de vlag gediend, nu gaan jullie terug naar het burgerleven. Doe nooit iets waarvoor je je zou moeten schamen, denk eraan dat je een vader hebt, die vader dat ben ik!', dat is wat hij zei, met zijn hand op zijn hart, 'En mijn beurs is jullie beurs. Houd jullie handen op, allemaal.' Herinner je je hoe hij ons zijn beurs vol goudstukken toewierp en zei: 'Verdeel het, maar ga er in geen geval om vechten.' En allemaal huilden we als een stel meiden!"

17. Volgens de officiële cijfers bedroeg alleen al het aantal zieken en aan koorts lijdende patiënten dat tussen 15 juni en 31 augustus in de ziekenhuizen van Brescia werd opgevangen 19.665, waarvan er meer dan 19.000 afkomstig waren uit het Frans-Sardinische leger. De Oostenrijkers hadden aan hun kant tenminste 20.000 zieken in hun ziekenhuizen in Venetië, afgezien van de grote hoeveelheden gewonden die daar eveneens verzorgd werden.

18. Het eerste van deze comités bestond uit de heren Pallavicini, Glisenti, Averoldi, Sienna, Zuccoli en Conter, en Canon Rossa; het tweede uit de heren Basiletti, Caprioli, Rovetta en Da Ponte.

19. In het bijzonder van generaal de markies de Beaufort d'Hautpol, wiens vriendelijke en aimabele karakter alom bekend was, evenals zijn briljante militaire kwaliteiten. Hij was chef-staf van het legerkorps dat Toscane had bezet, en is sindsdien opperbevelhebber van de Syrische expeditie. Generaal de Beaufort is de neef van wijlen eerwaarde graaf de Bude, lid van de Algemene Raad van de Ain, die kortgeleden in juli 1862 stierf in Genève, betreurd door allen die hem kenden, en wiens vriendelijke karakter en edelmoedige en aimabele eigenschappen hem geliefd hadden gemaakt bij zijn vele vrienden.

20. In de Franse kranten en andere publicaties is beweerd dat bij de ondertekening van het vredesverdrag te Villafranca, veldmaarschalk Hess toegaf dat de Oostenrijkers bij de slag van Solferino 50.000 manschappen verloren, hieraan toevoegend: "het geschut met getrokken loop van de Franse artillerie reet onze reserves aan stukken." Aan de echtheid van deze woorden, geciteerd door verschillende kranten, valt echter te twijfelen.

21. Ik citeer hier Paul de Molènes, die de slag van Solferino meemaakte als veldofficier in het Franse leger en die vanuit zijn nobele hart de volgende regels, die uitstekend aansluiten op ons onderwerp, neerschreef:

"Na de slag van Marengo (1800), die echter bij lange na niet zoveel slachtoffers eiste als de slag van Solferino, werd Napoleon I getroffen door een van die plotselinge vlagen van diep gevoel, een gevoel dat niets van doen heeft met wat het beleid voorschrijft en misschien zelfs nog meer is dan geniale inspiratie, zo'n gevoel dat het geheim is achter heroïsche zielen, die plotseling licht zien onder het oog van God, in de meest verheven en mysterieuze gewelven van het geweten.

'Het is op het slagveld,' zo schreef hij de keizer van Oostenrijk, 'temidden van het lijden van enorme aantallen gewonden, omringd door 15.000 dode lichamen, dat ik Uwe Majesteit smeeke te luisteren naar de stem der menselijkheid.' Deze brief, die door een gevierd historicus van deze tijd in zijn geheel aan ons ter beschikking is gesteld, heeft een diepe indruk op mij gemaakt. Hij die hem schreef was er zelf door geroerd en verrast. Toch kende zijn verrassing geen spoor van de onderliggende spijt die bij het ontzuichten (zoals men dit noemt) wordt gevoeld door mannen die zichzelf verwijten hun verstand te hebben verloren door toe te geven aan een plotselinge impuls van ruimhartigheid. Napoleon I aanvaardde eenvoudig een gedachte, in de onverwachte vorm waarin deze tot hem kwam, waarvan hij de herkomst begreep en respecteerde. "De slag van Solferino," voegt Paul de Molènes eraan toe, "raakte bij de overwinnaar van Marengo nogmaals dezelfde snaar, wat hem zijn vreemde uitroep van droefheid en medelijden ontlokte."

22. Dit was met name te danken aan de inspanningen en energie van Charles Brot, de Milanese bankier, het enige lid van de Raad van Bestuur van de Lombardische en Venetiaanse Spoorwegen dat in Milaan was achtergebleven.

23. Ongeveer midden juni 1859 (d.w.z. voor Solferino) lagen in de Milanese ziekenhuizen reeds zo'n 9.000 patiënten die gewond waren geraakt bij eerdere gevechten. Het Maggiore ziekenhuis, het grote burgerlijk hospitaal van Milaan dat in de vijftiende eeuw was gesticht

door Blanche Visconti (echtgenote van hertog Sforza), alleen al bood onderdak aan bijna 3.000 van hen.

24. In de meeste gevallen moesten de inwoners van Milaan na enkele dagen de soldaten die zij als patiënt in huis hadden genomen naar de ziekenhuizen sturen, aangezien het wenselijk was om onnodige verspreiding van de te verlenen hulp, en het onnodig vermoeien van de doktoren, die niet zoveel individuele bezoeken konden afleggen, te vermijden.

Het algemene toezicht over de ziekenhuizen van Milaan was toevertrouwd aan dokter Cuvelier, die zich op waardige wijze kweet van de moeilijke taak die hem was opgelegd door de hoofdlegerarts van het Italiaanse leger. Laatstgenoemde werd na de slag van Solferino deskundig bijgestaan door de heer Faraldo, commissaris-generaal van de provincie Brescia, wiens uitstekende werk in deze hoge nood, en wiens hoogstaande karakter de hoogste lof verdienen.

Toen het Franse leger ongeveer midden juni Milaan verliet op weg naar Brescia, kwamen de verblijfplaatsen die het tot dan toe had ingenomen vrij voor meer dan 8.000 gewonden.

Speciale vermelding verdient de uitstekende organisatie van het Franse leger vanuit humanitair oogpunt, wat in het bijzonder het werk was van Z. Exc. maarschalk Randon, Ministerie van Oorlog, maarschalk Vaillant, majoor-generaal van het Italiaanse leger, en generaal Martimprey, adjudant-generaal.

25. Gravin Giustina Verri, née Borromeo, stierf in 1860 in Milaan, betreurd door een ieder die het voorrecht had haar te kennen. De enorme voorraden pluksel en verbanden in de Contrada San Paolo, die zij zo deskundig leidde, konden worden verzameld dankzij de aanvoer van grote hoeveelheden uit verschillende steden en districten, en met name uit Turijn, waar de Marchesa Pallavicino-Trivulzio in een zelfde hoedanigheid optrad als gravin Verri in Milaan.

Genève en andere Zwitserse steden, evenals bepaalde steden in de Savoie, stuurden bijzonder grote zendingen linnen en pluksel naar Turijn via dokter Appia, die in Genève het initiatief nam voor dit uitstekende werk. Aanzienlijke sommen geld en allerlei kleine vertroostingingen werden ter beschikking gesteld voor de gewonden, zonder onderscheid tussen nationaliteiten. Gravin de G... stelde voor om voor dit doel een comité op te richten en haar suggestie, die in Parijs gunstig werd ontvangen, werd opgevolgd in Genève. Vanuit dit neutrale land, waar vanzelfsprekend bijzonder veel sympathie werd gevoeld voor beide oorlogspartijen, werden hulpgoederen doorgezonden naar de officiële comités in Turijn en Milaan, voor onpartijdige verspreiding onder Franse, Duitse en Italiaanse gewonden.

In Turijn trad de Marchesa Pallavicino-Trivulzio, met oneindige vriendelijkheid, ruimhartigheid en devotie, op als voorzitter van het belangrijkste comité (*Comitato delle Signore per la raccolta di bende, filacce, a pro dei feriti*), en toonde zij grote inzet bij het uitvoeren van deze omvangrijke verantwoordelijkheid. Daarnaast waren er ook andere comités opgericht in Turijn, waar de bevolking uitstekend werk deed voor de oorlogsslachtoffers.

26. Tijdens de oorlog in het Nabije Oosten bezocht keizer Alexander II van Rusland in de winter van 1854-55 de ziekenhuizen van de Krim. Deze machtige absolute heerser, wier goede hart en humane en edelmoedige aard welbekend zijn, was zo diep onder de indruk van de afschrikwekkende taferelen die hij zag, dat hij onmiddellijk besloot een vredesverdrag te sluiten, daar hij de gedachte aan een voortzetting van een reeks bloedbaden die zovelen van zijn onderdanen een zo verschrikkelijk lot bezorgde, niet langer kon verdragen.

27. Het beeld van juffrouw Florence Nightingale, die in het donker van de nacht, met een kleine lamp in haar hand, de immense ziekenzalen van het militaire hospitaal langsging, en

de toestand van elke patiënt beoordeelde om hem de zorg en het comfort te geven die hij nodig had, zal voor altijd in de geheugens gegrift blijven van de mannen die het voorwerp waren van haar prijzenswaardige barmhartige werk, en van al diegenen die haar aan het werk zagen. De traditie van haar heldhaftige en heilige zelfopoffering zal voor altijd deel uitmaken van de annalen van de geschiedenis.

28. Betere transportmiddelen, waarmee de veelvuldige ongevallen die plaatsvinden tussen het slagveld en de veldhospitalen voorkomen zouden worden, zouden het aantal amputaties terugbrengen, wat op zichzelf al een voordeel biedt vanuit humanitair oogpunt. Verder zou een vermindering van het aantal invaliden een besparing betekenen op de uitgaven van de overheid die pensioenen ter beschikking moet stellen aan invalide soldaten.

Verschillende artsen hebben recentelijk speciaal onderzoek gedaan naar deze kwestie van transport van gewonden. Dokter Appia heeft bijvoorbeeld een eenvoudige, lichte en veerkrachtige machine uitgewerkt die schokken compenseert en bijzonder nuttig is in geval van botbreuken. Dokter Martres heeft gelukkigerwijs eveneens aandacht besteed aan deze kwestie, die een bijzonder geschikt onderwerp zou zijn voor onderzoek door de organisaties die ik graag opgericht zou zien.

29. Tijdens de Italiaanse oorlog waren er soldaten die zo erg leden onder heimwee dat ze eraan stierven, zonder dat ze op enige andere wijze ziek of gewond waren.

30. Bij aanvang van de Italiaanse campagne, nog voordat er gevechten waren losgebarsten, had Mme N... in een salon in Genève gepleit voor de oprichting van een comité voor hulp aan de gewonden. Velen onder hen met wie zij sprak vonden haar voorstel voorbarig, en ik kon zelf niet nalaten op te merken: "Hoe kunnen we nadenken over het maken van pluksel voordat er één gewonde is gevallen?". En toch, hoe waardevol zou dat pluksel niet geweest zijn in de ziekenhuizen van Lombardije en Venetië, zodra de eerste gevechten plaatsvonden! Het is door de dingen waarover ik vertel met eigen ogen te zien dat ik mijn mening heb herzien en mijn gedachten over het onderwerp bekend wil maken. Ik hoop bij God dat ze een betere ontvangst zullen krijgen dan ik het voorstel van Mme... in 1859 gaf.

31. Er worden kleine conferenties gehouden, speciaal voor het afhandelen van kwesties van een veel geringer belang, en er zijn internationale organisaties actief op het gebied van industrie, filantropie, het algemeen belang, en er zijn conferenties van wetenschappers, juristen en landbouwkundigen, statistici, economen, etc.

32. Met het soort organisaties die wij op het oog hebben, zouden verspilling en onoordeelkundige verspreiding van fondsen en hulpgoederen grotendeels worden vermeden. In de Krimoorlog gebeurde het bijvoorbeeld dat grote zendingen pluksel, voorbereid door Russische dames, vanuit St. Petersburg naar de Krim gestuurd werden; maar de balen pluksel belandden uiteindelijk in de papierfabrieken, die ze zich voor hun eigen doeleinden toe-eigenden.

33. "... De mensen moeten met het soort levendige voorbeelden die u beschrijft, bewust worden gemaakt," was de edelachtbare generaal Dufour zo goed mij op 19 oktober 1862 te schrijven, "van de prijs die in pijn en tranen moet worden betaald voor de roem van het slagveld. Het is zo gemakkelijk om alleen de verblindende kant van oorlog te zien en de ogen te sluiten voor de droevige consequenties ervan.... Het is een uitstekende zaak," zo ging de illustere opperbevelhebber van de strijdkrachten van de Zwitserse Confederatie verder, "om de aandacht te vestigen op deze humanitaire kwestie, en uw verhandeling lijkt mij voortreffelijk geschikt voor het bereiken van dit doel. Zorgvuldige en bedachtzame overweging kan een oplossing opleveren met medewerking van filantropen in alle landen..."

Henry Dunant 1828-1910

Jean Henri Dunant, de man die later bekendheid verwierf als de geestelijke vader van het Rode Kruis, werd op 8 mei 1828 geboren te Genève in Zwitserland. Zijn vader was een succesvolle zakenman en een vooraanstaand burger, zijn moeder een zachtaardige, vrome vrouw.

In zijn jeugd leerde Dunant de discipline die de zoon van een verantwoordelijke Zwitserse burger paste – terwijl hij tegelijkertijd alle privileges genoot die hoorden bij de sociale en economische positie van zijn familie. De sfeer van het calvinistische Genève had een grote invloed op hem. Al vroeg ontwikkelde Dunant diepe religieuze overtuigingen en hoogstaande morele principes.

In de eerste jaren van zijn volwassen leven was Dunant lid van verschillende liefdadige bewegingen en nam hij deel aan allerlei religieuze activiteiten. Zo was hij enige tijd betrokken bij een beweging – die toen sterk in opkomst was in vele delen van Europa – voor de vereniging van Christenen en Joden. Hij werd daarnaast lid van de “League of Alms”. Deze Geneefse organisatie stelde zich tot doel om spirituele en materiële steun te bieden aan armen, zieken en gehandicapten. Ook bezocht Dunant regelmatig de stadsgevangenis, waar hij hielp bij het bekeren van wetsovertreders.

Lange tijd ging Dunants grootste belangstelling echter uit naar een groep van organisaties in Zwitserland, Frankrijk, en België, die opereerde onder de naam “Christelijke Vereniging van Jonge Mannen”. Dit was de continentaal-Europese tegenhanger van de nieuw opgerichte “Young Men's Christian Association” (YMCA) in Engeland. Begin 1853 kwam er een stroming op gang die deze verschillende verenigingen wilde samenvoegen tot één organisatie. Dunant verzette zich tegen dit plan, omdat het volgens hem niet ver genoeg ging, en hij stelde in plaats daarvan voor om een “Wereldverbond” te vormen waarin ook de YMCA opgenomen zou moeten worden. Dit gebeurde, voor een groot deel dankzij Dunants vasthoudendheid, tijdens de eerste wereldconferentie van de YMCA die in 1855 in Parijs werd gehouden.

Dunants activiteiten bleven hier niet toe beperkt – hij werkte ondertussen ook aan een zakelijke carrière. In 1849 ging hij in de leer bij een bankiershuis in Genève, waar hij ging werken als algemeen manager van een dochtermaatschappij van een bedrijf in Algerije, bekend als de “Colonies Suisses de Setif”. Nadat hij het bedrijf verliet, begon hij voor zichzelf. Dunant leek voorbestemd om een succesvolle zakelijke carrière op te bouwen en een aanzienlijk fortuin te vergaren.

Tijdens een zakenreis in Italië in juni 1859 kwam Dunant in Castiglione della Pieve, waar in de nabije omgeving op datzelfde moment de Slag van Solferino werd geleverd. Toen de stad volstroomde met gewonden, en de medische hulpdiensten van het leger ontoereikend bleken toegerust, was het voor Dunant vanzelfsprekend dat hij probeerde de pijn en het lijden van de gewonden te verlichten. Deze ervaring zou het verdere verloop van zijn leven ingrijpend veranderen. Vanaf dat moment verdwenen de zakelijke activiteiten en andere interesses van Dunant naar de achtergrond, terwijl hij zocht naar een manier om dergelijk lijden in toekomstige oorlogen te voorkomen of te verminderen.

De publicatie van zijn boek ‘Een herinnering aan Solferino’ vormde het begin van een korte periode waarin Dunant het hoogtepunt in zijn humanitaire loopbaan beleefde. Zijn voorstel om in elk land hulporganisaties op te richten, van vrijwilligers die zijn opgeleid om te helpen bij het verzorgen van gewonden op het slagveld, werd door velen enthousiast ontvangen. Bovendien wekte zijn idee van een internationaal verdrag tussen naties over een meer menselijke behandeling van gewonden veel belangstelling. Dunant bezocht vele van de hoofdsteden van Europa, waar hij een groot aantal invloedrijke personen sprak.

In de jaren 1863 en 1864 werd er veel bereikt: mensen schoten Dunant van alle kanten te hulp, er werd een comité opgericht en er werden conferenties gehouden. Maar terwijl zijn droom werkelijkheid werd, kwam Dunant zelf aan de zijlijn te staan. Steeds meer praktische mensen namen het roer van hem over – de jaren daarna werden gekenmerkt door een verdere afname van Dunants betrokkenheid bij de beweging die uit zijn voorstellen was ontstaan. Dunants verlegenheid of bedeesdheid was hier mede de oorzaak van: de

jongeman die tijdens persoonlijke gesprekken uiterst welsprekend en overtuigend kon zijn, had weinig te bieden op bijeenkomsten en conferenties.

Het jaar 1867 was catastrofaal voor Dunant: zijn bedrijven, die hij door zijn andere werkzaamheden lange tijd had verwaarloosd, gingen failliet. In een poging zijn schuldeisers tevreden te stellen, gaf hij vrijwel alles wat hij bezat op. Kort daarna verliet hij Genève om er nooit meer terug te keren. Hij was toen 39 jaar oud.

De volgende twintig jaren waren zonder twijfel erg moeilijk voor Dunant. Hij leefde van een kleine financiële toelage die familieleden hem gaven en van het geld dat vrienden konden missen. Armoede en gebrek waren onderdeel van zijn dagelijkse werkelijkheid. Nu en dan trad hij nog in de schijnwerpers, in landen als Frankrijk, Duitsland, Italië en in Engeland, om geëerd te worden voor zijn aandeel in de oprichting van het Rode Kruis, of in verband met andere projecten waaraan hij zich verbonden had. Het grootste deel van zijn tijd leefde hij echter in de anonimiteit.

Op een dag in juli 1887 verscheen er een oude man in het kleine plaatsje Heiden, Zwitserland. De bewoners van het stadje ontdekten al gauw dat het om Dunant ging. Hoewel hij toen pas 59 jaar oud was, hadden twee decennia van teleurstellingen en gebrek hem voortijdig oud gemaakt. In zijn nieuwe woonplaats sloten verschillende mensen vriendschap met hem en enige tijd leefde Dunant weer een beetje op: hij toonde zelfs weer belangstelling voor de vooruitgang die werd geboekt met de Rode Kruis beweging. Nu en dan liet hij iets van zich horen, of werd hij opgezocht door de kleine groep vrienden en voormalige weldoeners die zich ervan bewust waren dat hij nog leefde. Rond 1892 werd hij door zijn slechte gezondheid en gevorderde leeftijd gedwongen te verhuizen naar het plaatselijke ziekenhuis, waar hij de laatste achttien jaar van zijn leven doorbracht.

In 1895 hoorde een jonge journalist op expeditie in de Zwitserse bergen over Dunant en wilde hem interviewen – binnen een aantal dagen wist de hele wereld dat de geestelijk vader van de Rode Kruis beweging nog in leven was. Van overal vandaan werd hulp aangeboden en hij ontving brieven met eerbetuigingen voor zijn grote verdiensten uit alle lagen van de bevolking, uit zijn omgeving, maar ook uit verafgelegen landen. Paus Leo XIII stuurde hem een portret met handtekening, waarop hij hoogstpersoonlijk de woorden "Fiat pax in virtute tua Deus"¹ had geschreven. Dunant genoot van alle lofbetuigingen die hij ontving. Hij maakte echter wel duidelijk dat hij geen hulp nodig had; in de weinige eenvoudige behoeften die hij nog had, werd meer dan voorzien door het ziekenhuis en zijn bureaus in Heiden.

Eén eervol hoogtepunt wachtte Dunant nog. In 1901 kende het Nobelcomité hem de eerste Nobelprijs voor de Vrede toe, gezamenlijk met de Fransman Frederic Passy. Aangezien Dunant te zwak was om de lange reis naar Christianal te maken werden de prijs en de medaille naar hem toegestuurd. Vanuit Genève, zijn oude woonplaats, kwam deze boodschap van het Internationale Comité van het Rode Kruis:

"Er is niemand die deze eer meer toekomt, want u was het die, veertig jaar geleden, de basis legde voor de internationale organisatie voor de verzorging van gewonden op het slagveld. Zonder u zou het Rode Kruis, de belangrijkste humanitaire verworvenheid van de negentiende eeuw, waarschijnlijk nooit zijn opgericht. "

Op zondag 30 oktober 1910 overleed Dunant te Heiden, temidden van de bergen en de mensen waartussen hij gemoedsrust, vriendschap en een veilige haven had gevonden.

¹ Moge God u vrede geven vanwege uw verdienste